

MŰHELY

Ivo Andrić: Jelek az út mentén • Láng Csaba: Valomások és belátások • Brokés Ágnes, Czigány György, Gál Ferenc, Gáti István, Kerék Imre, Lázár Bence András, Mezei Gábor, Pintér Lajos, Stiller Kriszta, Stolcz Ádám és Sulyok Vince versei • Czapáry Veronika, Marafkó László és Méhes Károly prózája • Beszélgetés Nagy Viktorral, a Győri Nemzeti Színház igazgatójával •

2009

1

Makai Péter: Intentio Moderna • Bognár Ferenc: A létfelejtés állapota és Tolsztoj szellemi teljesítménye • Radnóti-díj 2008 – Költői életmű-díjas: Ágh István; Lator László laudációja; Költői díjas: Lövétei László; Deák László laudációja • Hegedűs Imre János: Csiki László emlékezete • Képek: Nagy József fotói

Tartalom

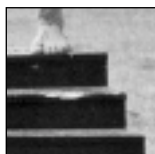
IVO ANDRIĆ: Jelek az út mentén (A jegyzetfüzetekből) (Borbély János István fordítása)..... 3

„Örvendjete, amikor csak lehet, és erőt éreztek hozzá magatokban. Mert a tiszta öröm pillanatai többet érnek, többet jelentenek, mint apró-cseprő szenvedélyeink meg vágyaink zúrós játékában eltelt életünk napjai és egész hónapjai akár... A tiszta öröm minden perce azonban, olthatatlan fényességként, melyet semmi sem tud homályba borítani, örökre megmarad bennünk.”

LÁNG CSABA: Vallomások és belátások 12

„Mintha a tudat lázas, lüktető léte csak arra várna, hogy a szerelem – a második ártatlanság – rácsókolja csendjét, ámulatát. Újra gyermekké tegye.”

CZIGÁNY GYÖRGY: Napkelte 17

Zarándok-perc 17

Legyen meg 17

KERÉK IMRE: Két Krúdy-négysoros 18

Tizenkét háromsoros 18

PINTÉR LAJOS: későnyári dallamok 20

BROKÉS ÁGNES: Versek 22

GÁL FERENC: Szoktatás 23

A természetről 23

STILLER KRISZTA: Századik vers a szerelemről 24

Aurora Irrealis 24

Nincs mese 25

GÁTI ISTVÁN: Kirakat 26

Lehetne rend 26

MEZEI GÁBOR: koldus 27

kád 27

LÁZÁR BENCE ANDRÁS: Egy nyári délelőtt 28

Az első emeleti teraszon 28

STOLCZ ÁDÁM: Beszámított veszteség 30

Tervszerű visszavonulás 30

Tavaszi 31

Szabadság 32

SULYOK VINCE: Ha eljöttél volna sétálni velem 33

Hova lett? 33

MÉHES KÁROLY: A szmokingos halott 34

CZAPÁRY VERONIKA: Edgar Allan Poe 38

MARAFKÓ LÁSZLÓ: Hamu 40

IVÁN CSABA

„A világ nem reménytelen, a színház se tegye ilyenné”
– Beszélgetés Nagy Viktorral, a Győri Nemzeti Színház igazgatójával 42

MAKAI PÉTER:

Intentio Moderna (Lényegösszefüggés szürkületben és egyhangúságban) 46

„A modern embernek tehát *nincsen fogalma önmagáról*, nem tudja kicsoda, pontosabban éppen ez a szituáció tárja fel *világosan* az ember eredendő léhelyzetét, azt, hogy *eleve problematikus* lényként kell szembenéznie önmagával, s ebből kiindulva kell kísérletet tennie önmaga meghatározására.”

BOGNÁR FERENC:

A létfelejtés állapota és Tolsztoj szellemi teljesítménye
(Lev Tolsztoj *Kreutzer-szonáta* című elbeszélésének értelmezése) 51

Radnóti-díj 2008

Költői életmű-díjas: ÁGH ISTVÁN

LATOR LÁSZLÓ laudációja 59

Költői díjas: LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

DEÁK LÁSZLÓ laudációja 60

HEGEDŰS IMRE JÁNOS: Írók közt egy európai – Csiki László emlékezete 62

JUHÁSZ ATTILA:

Együttlátók, együttlátatók (Füzi László: A középpont hiánya) 69

HALMAI TAMÁS:

Összejátszani a papírral (Géczi János: Tiltott Ábrázolások Könyve) 70

INZSÖL KATA:

Kántor Péter: Trója-variációk 72

FEKETE J. JÓZSEF:

A hűség beszéde (Pintér Lajos: ezüst) 73

HORVÁTH IMRE:

„És veled mi lesz ebben a toronyban?” (Schein Gábor: Bolondok tornya) 75

NÉMETH ISTVÁN PÉTER: Német versek az ágak és madárcsőrök bogozta horizontról

(Kerék Imre: Virág, fa, madár) 76

ERDŐS GYÖRGY:

Sári László: A Himalája arca
(Ázsiáról és a végtelenségről – Nyugat-keleti utazás) 77

KÉPEK: NAGY JÓZSEF fotói.

Jelek az út mentén

– A jegyzetfüzetekből –

„Vannak népmesék, amelyek annyira egyetemlegesen emberiek, hogy el is felejtettük, mikor és hol hallottuk vagy olvastuk őket, s úgy élnek bennünk, mintha személyes élményeink volnának. Ilyen mese szól az egyszéri fiúról, aki a nagyvilágban bolyongva kereste szerencsését, és közben olyan veszedelmes útra tévedt, melyről nem tudta, hová vezet. Hogy végképp el ne tévedjen, szekercéjével jeleket vésett az út menti fák törzsébe, hogy később majd ezek mutassák neki a hazafelé vezető utat.

Az egyetemes és örök emberi sors megszemélyesítője ez a legény: egyfelől áll a bizonytalansággal terhes és veszélyes út, másfelől pedig az erős vágy, hogy az ember ne vesszen rajta vállalkozásán, hanem föltalálja magát, és nyomot hagyjon maga után. A hátrahagyott jelzések, igaz, nem kerülhetik el mindannak sorsát, ami embertől való: a mulandóságot és a feledést. Meglehet, észre sem veszi, vagy meg sem fejtí őket senki? Mégis szükség van rájuk, aminthogy épp oly magától értetődően kelletik az is, hogy egymás közt szót váltsunk és feltárulkozzunk mi, emberek. Ha ezek a szűkszavú és rejtelmes jelzések nem is mentenek meg bennünket a tévutaktól, a megpróbáltatásoktól, azért megkönnyíthetik dolgunkat tévelygéseink és próbatételeink során, és legalább annyiban segítenek majd, hogy meggyőződjünk róla: bármi történjék velünk, abban nem vagyunk egyedül, nem vagyunk sem az elsők, sem az egyetlenek.”

Ivo Andrić, 1924

Ilyen az élet: az embernek, gyakran, azért kell restelkednie, ami a legszebb az életben, s éppen ezt kell takargatnia a világ szeme előtt, sőt még azok előtt is, akik legközelebb állnak hozzá.

Az őszinte és mély szerelemben, melyben minden olyan gyönyörű, az a legszebb, hogy egyetlen hibánk sem jut kifejezésre a szeretett személy irányában. Abból, ami rossz mibennünk, sok mindennek nyoma vész, ami pedig jó, megszázsorozódik.

Vannak nők, akik úgy szemre jelentéktelenek és savanykásak, mint a falusi házi kenyér, titkon azonban egészséges, rabul ejtő gyönyörök lakoznak bennük annak szemében, akit nem téveszt meg a külső, hanem mélyebben érez, és mélyebben látva a dolgokat realisabban mérlegel.

Ismertem egy embert, akinek mindenre, amije neki nincs, vagy amit nem ért, sikerült egy-két ócsárló szót találnia.

Abban a szigorban, melyet az egykori feslett életűek tanúsítanak a mai ifjúság iránt, van valami felettébb csú-

nya. Ezek a saját hajdani kicsapongásaik okán büntetik a fiatalokat; mi több, talán a maguk mostani tehetetlensége miatt vesznek bosszút rajtuk.

Amíg az ember szenvedélyeinek, érzékeinek rabja, képzeletének játékszere, addig gyötrelmeink és keserűségünk minden titka érthető és könnyebben elviselhető, mert – egy méltatlan élet természetes visszája lévén – arra rászolgáltunk. Ámde amikor mindennek utána, saját önzésének uraként mindenestül a munkának szentelte magát, és mások javáért él, rá kell ébrednie, hogy bármelyik utat választja is, mindig keserűség a vége. Akkor az ember valóban nem tudja, mit gondoljon, s nincs mit remélnie. Néha, igaz, marad a villámlásnál nem hosszabb életű csalóka remény, hogy mindez nem a tényleges valóság. A gondolat – hogy könnyes szemmel majd csak *felébredünk* belőle.

Benső vívódásaink során, amikor az ember önmagával vagy a benne lakozó ismeretlen erővel küszködik, mindennél jobban érvényes a szabály: ne add fel soha! – Nincs megadás, nincs megalkuvás! Mindenekelőtt pedig, mint Boszniában mondják: nem köll mellre szívni!

Az emberek elkövette igazságtalanságok miatt megbánótódní kevesebb, mint nyomorban élni, nyomorogni pedig kevesebb, mint betegnek lenni, na és betegeskedni még nem annyi, mint meghalni. De amikor az embert bántó igazságtalanság éri, súlyos beteg, mi több, halálán van

már, akkor sem szabad, pláne akkor nem szabad megengednie, hogy „beléüssön a ragya”. Olyankor ki-ki szedje össze minden erejét, és ne hagyja, hogy legyűrje a bánat, a kishitőség. Dacoljon a pillanattal, s már a következő percben az ember vagy a lábadozás útjára lép, vagy meghal. A halál pedig minden bosszúállók közt a legnagyobb és legirgalmatlanabb.

Ebben a társadalomban mindannyian egyaránt szenvedünk, nők is, férfiak is, csupán a szerepek cserélődnek fel, nagyjából ekképpen: Amikor mi szenvedünk a nők miatt, az rendszerint azért történik, mert a nők nem olyanok, amilyeneknek mi szeretnénk. Amidőn a nők szenvednek miattunk, az meg mindig azért van, mert olyanok vagyunk, amilyenek. Mindenesetre, s ez a lényeg: szenvedünk, azaz gyakran, hosszan, kegyetlenül és értelmetlenül gyötörődünk valahányan.

Egyedül a tevékeny emberek, meg a harciasságuk és kíméletlenségük mozgatják előrefelé az életet, de csak a passzív emberek, meg a türelmük, jóságuk tartja azt fenn, s teszi lehetségessé és elviselhetővé.

Amikor nehéz, zavaros idők járnak, s az emberek között gyakoribbá válik az összetűzés, a békétlenség, egyszerre csak feltárnak a Szentírás legsötétebb lapjai, s elszörnyedésünk vagy értetlenségünk akkor egyetlen ősrégi és jól ismert kifejezésben fogalmazódik meg.

Elnézve ilyenkor a katonákat meg a csendőröket, akik az imént még kardlapoztak és öldököltek, a külvilág felé tanúsított dühük és kíméletlenségük mélyén alig-alig észrevehető elbizonytalanodást láttam a szemükben, melyben az állati félelem mellett az a vágy tükröződött, hogy legszívesebben nem lennének itt, s főleg nem ebben a szerepben. Szembogaruknak ebből a rezdüléséből hirtelenében Káinnak, amilyen lesújtó, épp annyira világos, kétségkívül siralmas és gyermektegy választ olvastam ki: Hát őrizője vagyok én az én atyámfiának?

Nem a halál, a feledés old meg mindent. A feledés, mégpedig nemcsak a fogalmaknak, szavaknak, arcoknak, hanem mindannak elfeledése, ami él és létezik. A feledés, hogy meg lehessen pihenni, majd tovább élni egy emlékezet nélküli testben, névtelen lélekkel. A feledés olyan halál, mely még némi reményre jogosít.

Régóta megvilágosodott előttem, hogy ha az élet csupán annyi, amennyinek látszik néha, ha az élet minden dolga csak az volna, aminek a neve mondja, és semmi más, akkor nem lenne értelme és nem is lehetne élni. Így aztán tudom, hogy az élet, amilyen kiterjedt a felszínén, azaz szélteben-hosszában, ugyanannyi van belőle mélységében is, úgyhogy annak rejtett, láthatatlan lehetőségei

milliomod-milliószer nagyobbak, mint amit a felszínén látunk.

Egyedül ily módon lehetséges elviselni az életet meg a halál gondolatát.

Hogy öregsünk, hogy meghalunk, azt mindig is tudtuk, még ha lassacskán szoktunk is hozzá, nehezen békültünk meg a gondolatával. Az évek múlásával azonban, még mielőtt tényleg megöregsünk és meghalunk, lám, új gondolatok támadnak bennünk, melyekbe az ember nem tud beletörődni, s amibe idő előtt beleöregsünk és belehalunk. Azaz világosan és könyörtelenül tudatosodik bennünk, hogy mindabban, ami termékenyítő, örömet szerez és a haladást szolgálja ezen a világon, mi egyre kevésbé és ritkábban veszünk részt; hogy egyre több az olyanfajta lelkesedés, amit nem érzünk, csakúgy, mint a hőstett, melyben nincs részünk; hogy a világ, ami minket illet, a szemünk látára sorvad és haldoklik, mi pedig, noha kívülállóként azért élünk még, szó nélkül, sóbálványá dermedve, tehetetlenül nézzük.

Szerintem az idő a legnagyobb csoda. Az idő fogalma, az idővel való együttélés, az idő érzékelése – számomra megannyi csupa rejtély, melyekkel naponta szembesülök. Éjjel és nappal, az álom és az ébrenlét minden órájában szelíd és hasznos vagy kártékony és romboló elemként észlelem, ahogyan a levegő, a tűz, a víz érintését érzi az ember. Fojtogat, ha szűkében vagyok az időnek, perzsel és letaglóz máskor, vagy pedig isteni könnyűség érzésével úszkállok benne néhanap. De mindenkor tudom, az idő fájdalmas illúzió csupán, hogy valójában nem egyéb, mint szívverésünk eleve elrendelt számának összege, s más értelemben nem is létezik. Szívünk első dobbanása előtt, ugyanúgy, mint az utolsót követően, nemlétünk örökkévalósága terül el, mérhetetlenül, kivilágítatlanul, megérthetetlenül, mely kimondatlanul bár, mégis jelen van minden gondolatunkban, lélegzetvételünkben, szavunkban és minden falatunkban.

Félelemben, bűnbánatban, a félelemtől való örökös félelemben élni, úgy, hogy képtelenek vagyunk a fejünket álmra hajtani és a lelkünkön könnyíteni, mindemellet pedig dolgozni és mosolyogni és társalogni, a magamfajta emberek számára azt jelenti, mint élni és sikeresnek lenni ezen a világon.

A szerelmet rengeteg fájdalom, mindenféle zúr és igazságtalanság szövi át meg át. A szerelem azonban annyira rejtélyes dolog, hogy meglehet, ez is csak olybá tűnik nekünk, felületesen ítélkező szemlélőknek. Hiszen sohasem ismerhetjük meg eléggé, így aztán néha olyan erősnek és nagy-nak bizonyul, hogy ami nekünk fájdalomnak, bú-bajnak és igazságtalanságnak tetszik, az is helyreáll, kiegyenlítődik valahol egy magasabb szinten, ahová nincs betekintésünk.

Az, amit így is lehet, úgy is lehet, a legvégén mindig behődöl annak, aminek lennie kell.

Élete első felében az ember, vágyainak engedve, csupa olyasmit művel, amit élete második felében szégyell majd, és megtagad, s amely azon hiábavaló kísérletek közben telik el, hogy helyrehozza, vagy legalábbis eltusolja, amit valaha tett. Így aztán a mérleg két serpenyője egyensúlyba kerül, a végeredmény nulla. Csak a bűnbánat meg a szégyenérzet marad.

Vannak ilyen esetek: hogy ami örök időkre megszegyentített valakit embertársai szemében, meg önnön lelkiismerete előtt, az látható és köztudott. Ami viszont becsületére váló, szentül megtartott, magasztosan nemes jellemvonása az illetőnek, nagyrészt észrevétlen és ismeretlen marad, mert az ilyesmi éppen csak megvillan olykor, akár a távoli villámlás a késő éjszakában, amikor mindenki alszik.

Aki nem tudja a saját életét megszervezni ezen a világon, meg sem érdemli, hogy éljen. Aki pedig sikeresen megszervezi, eközben annyi erőt és frissességet pazarol el, hogy nem is igen érdemes élnie.

Időről időre megesik, hogy valamely társadalmon belül a gyűlölet és a harag olyannyira kilép medréből, hogy lerombol mindent, a józan ész elborul, és sutba vág minden nemesebb emberi ösztönt. Míg ekképpen dühöng, úgy látszik, eljött a világ vége, s hogy mindabból, ami létezik, él, fényeskedik, mozog és szólal, egyedül csak a gyűlölet és düh óceánja marad fenn, öncélúan, az idők végeztéig. Csupán a mélyebben szántó, figyelmesebb vizsgálódás nyomán derül ki, hogy nincs így, azazhogy a gyűlölet meg a harag nem elpusztítják, hanem megváltoztatják az életet. Ha egyszer így van megalkotva a világ. Hogy ugyanis a szeretet meg a józan ész a jobb rendhez vezet, a gyűlölet és a harag azonban számúzi a rosszat meg az igazságtalanságot. Egyedül a gyűlölet és a düh képes elseperni a korhadt birodalmak határait, alapjaiban megingatni a roskatag intézményeket, gyorsan és nagy bizonyossággal elejét venni az igazságtalanságnak, mely azzal fenyeget, hogy eluralkodik és maradandó lesz. Mert a gyűlölet erőt ad, a düh pedig cselekvésre sarkall. Utóbb aztán a gyűlölet csillapodik, a harag elillan, a befektetett erő meg a cselekvés gyümölcse azonban megmarad. Így megesik, hogy a kortársak az ehhez hasonló történelmi pillanatokban csupán a gyűlölet és a düh tombolását észlelik az apokaliptisz lovasai gyanánt, míg az utókor az erőnek és a tettnek csak a gyümölcseit élvezzi.

Ósrégi igazság, melyet valamennyien ismerünk, ám sohasem számolunk vele eléggé, hogy a népek, nemzetek gyakorta jobban megszenvedik a háborús győzelmet,

mint a vereséget. Nemcsak azért, mert a felfelé ívelés után könnyű helyen áll a bukás, a bukást követően pedig valószínűbb a fölkapaszkodás, hanem azért is, mert az emberek és a nemzetek rendszerint nem elemzik győzelmük valódi okait, könnyen megfeledkeznek róla, milyen körülmények között, milyen adott feltételek mellett győzelmeskedhettek. Így esnek abba a végzetes hibába, hogy diadalérzetük az időszerű események, az újabb veszélyek közepette sem lanyhul, pedig azok újabb erőfeszítéseket igényelnek. Következésképpen tehát elmondható, hogy a nemzetet akkor fenyegeti a legnagyobb veszély, amikor tetőtől talpig diadalmámborban úszik. Mivel a kivívott győzelemmel járó erőfeszítések miatt amúgy is gyengéledik, a nemzet ilyenkor a legkevésbé képes újabb áldozatokra és erőbevetésre, márpedig diadalérzete, amely még mindig hatalmában tartja, olyan nézetek és eljárások irányába csábítja, amelyek egyiket is, másikat is igénylik. – Csupán egy bölcs vezetés, valamint az egészséges községtudat szavatolhatja a győzelem gyümölcseit, és óvhatja meg a nemzetet a veszélyektől, melyek minden győztest fenyegetnek.

A háború, a leghosszabb is, csupán felveti a kérdéseket, amelyek miatt háborúskodnak, a megoldásuk azonban a békekötést követő időkre marad.

Valaki azt mondta, hogy egy nép csak örökös ébersége árán őrizheti meg szabadságát. Mármost akkor tessék elképzelni, micsoda élet az ilyen.

Mért félünk a világról és annak történéseiről meg viszonyairól alkotott, mindig többé-kevésbé téves eszméinktől, ha már nem félünk a halál meg az elmúlás gondolatától? Vagy talán ez is csak tévhit a sok egyéb között?

Hogy hallgatni arany, a sok beszédnek pedig sok az alja, abból is látszik, hogy az öregek meg a gyerekek szeretnek fecsegni.

Akinek nincs többé ereje hozzá, hogy az élet sodrában felszínen maradjon (márpedig ez a pillanat, előbb-utóbb, mindenképpen bekövetkezik), mindhiába jajveszékél és rúgkapál. Még ennél is kevésbé érdemes embertársainkra panaszkodni feledékenységük meg hálátlanságuk miatt. Mindebben pedig az a legsajnálatosabb, hogy mindenki ezt teszi, s hogy mindannyian ezt fogjuk tenni, ha oda jutunk. Akinek mégis sikerül erőt vennie magán, s panaszt, szemrehányást, mindent magába fojt, önnön mérgébe hal bele. Mivel ilyenét siránkozásunk az utolsó, sovány bizonyossága annak, hogy élünk és felszínen vagyunk még.

Az olyan rendkívüli és sorsdöntő helyzetekben, ami-

lyenek ezek a légitámadások, vagy súlyos politikai üldöz-
tetések idején úgyszintén, az emberek többsége hasonló
magatartást tanúsít. A féltők és önzők azt tartják, hogy
minden – éppenséggel minden csekélység –, ami történik,
személy szerint ellenük irányul. A felszínes gondolkodá-
sú, könnyelmű és gondatlanságra hajlamos emberek egy-
általán nem törődnek az eseményekkel, mindaddig, amíg
nem érzik a saját bőrükön. Egyedül az értelmes ember
törekszik arra, hogy hidegvérűen megfigyelje és helyesen
magyarázza a társadalom meg a közélet változásait, azaz
először is felismerje és általánosságban mérlegelje azok
jelentését, s majd csak ezután latolgassa, hogy a körülötte
zajló események milyen mértékben érinthetik őt magát is.
No, és ekkor igyekszik aztán kitérni és védelmet keresni
előlük – amennyire lehetséges és az ő számára erkölcsileg
megengedett.

(Belgrád, 1944)

Környezetemben a sok lesújtó rondaságot meg a mun-
kátlanlás és a hanyagság számtalan, súlyos következmé-
nyét látva megfogadtam, hogy eszemmel és a tíz körmöm-
mel, a magam és mások javára mindig és mindenütt, de
dolgozni fogok. Olyképpen, hogy termékeny mozgásban
és hasznos változások között éljek tartósan. Megfogad-
tam, hogy magamat és a magamét, meg a helyet, ahol
lakom, megóvom a rendetlenségtől és a szennytől, a tespe-
déstől és az ínségtől.

Emberek, akik tiszta szívből és határtalanul szeretnek,
nemigen gondolnak rá, hogy bármi is változik körülöttük,
legkevésbé pedig szerelmük tárgya. Ők az örökkévalóság
rőfjével mérik az átmeneti, változékony jelenségeket
maguk körül. Bátorságuk azonban elnyeri jutalmát, mert
örökkévalónak és változatlanoknak tűnik a szemükben min-
den, s így egész életük ebben a gyönyörű illúzióban telik
el, anélkül, hogy megismernék a legfőbb emberi rosszat,
a mulandóság rémét.

Aki hatalmas, igaz szenvedélyt hordoz magában,
boldogtalan, és száz más embernél is többet gyötrődik,
viszonzásul azonban számtalan olyan apró-cseprő gond-
tól és kellemetlenségtől mentesül, melyekkel az emberek
többsége egész életében és apránként mindennap küszkö-
dik.

Hibáink és fogyatékosaink, meg a vétkeink maguk,
nemigen tesznek kárt bennünk, amíg fiatalok vagyunk,
legalábbis látszólag. Ugyanis abból a tökéből merítenek,
mellyel világra születünk, a bennünk okozott kárt és zúr-
zavart pedig rendkívüli akaraterőnkkel, energiánk eszte-
len pazarlásával ellensúlyozzuk, mely kimeríthetetlennek
látszik, mert a fiatalság, előrehaladtában, új meg új erőre
tesz szert. A nagyfokú deficitre csak akkor derül fény, ami-
kor közeleg a vég, s amikor már késő. Akkor egyszeriben
a szemünk elé tárul a helyrehozhatatlan valóság: hogy

erőnk rohamosan fogy, képességeink szűkülnek, fogyaté-
kosságaink és gyarlóságaink száma pedig nőttön-nő.

Ez a végzetes illúzió ezért tart hát olyan sokáig, a lát-
ható hanyatlás viszont hamar bekopogtat, és – látszólag
– váratlanul.

A tartós és mélységes magány nem olyan halotti és
egyhangú, amilyenek azok látják esetleg, akik nem ismer-
rik. Miképpen az aktív életet, amazt is változatosság és
ellentétek tarkíthatják. Hol keserű, mint az orvosság, mely
nem hoz enyhülést, hol undorító és csömörletes, akár a
hétköznapok, melyek elől éppen megszökött az ember,
hol pedig édes és bódító, előérzeteként egy másik, még
nagyobb, még vérpezsdítőbb gyönyörnek, amiről még
csak sejtelveink vannak.

Így aztán élő ember számára tehát nincs menekvés,
ami a változást illeti, mert a változás az emberélet legfőbb
jellemzője. Annak valamennyi alakját ideértve, leggyako-
ribb, mindennapi megnyilvánulásaitól kezdve egészen a
legkülönösebbekig, melyek már valóban közel járnak
lehetőségeinek végső határaihoz.

Akinek sikerült kifürkészni és igazi nevén szólítani a
csendet, mindent elért, amit halandó ember elérhet. Neki
akkor a csönd már sem nem rideg, sem nem süket, nem is
sivár, nem is hátborzongató, hanem szolgálatára áll és kéz-
nél van minden bajában, akár csak ama népballadai hős
történetében a tündér, akit a hajánál fogva megragadott,
menten hűgává fogadott, és mindörökre magához láncolt.
Akinek sikerült, hogy megmelengesse és életre keltse a
magányt, azé a világ.

Mennyivel szebb volna a világ, és mennyivel köny-
nyebb lenne az élet, ha azok, akik tehetségesebbek, meré-
szebbek, önzetlenebbek és becsületesebbek, beérnék vele,
hogy ők ilyenek, s ebben meg is lennének erényeik jutalmát!
Az emberekben azonban, sajnos, van valami, ami mindig
tovább űzi őket, s így túllőnek a célon. Igaz, valljuk be,
a maguk részéről a tehetségtelen, gyáva, kapzsi és rossz
emberek is megtesznek mindent, hogy rávegyék erre ama-
zokat.

Nehéz, vészterhes időkben még csak a gyors, mozgé-
kony, erőszakos emberek érvényesülhetnek valahogy,
ám az érzékeny lelkiismerettel terheltnek, akit undor-
lat tölt el, hogy túlzottan közeli és gyakori találkozási
legyenek az emberekkel, aki nem tud felszólalni és nem
szeret írni, aki restelli és tétovázik, hogy saját magáról
jót, másokról pedig rosszat mondjon, aki nem tud villám-
gyorsan tagadni, és ügyesen, pimaszul állítani sem, akit
a képzelete vezérel és tévutakra csábít, aki nem tud nem
gondolkodni a dolgokról és az emberekről – az ilyennek
eleve vesztett ügye van, és ő maga is elveszett.

Szüntelenül érzékelem, hogy érző emberek mekkora érzéketlenséget tanúsítanak legközelebbi hozzátartozóik érzékenysége iránt.

•

Egy társadalom számottevő fogyatékoságai és vétkei mindenekelőtt megvetést és elégedetlenséget, majd elkeseredést keltenek, de végül aztán önnön tökéletességünk veszélyes érzete támad fel bennünk. Ez az érzés jól jön, és hasznos is, amíg a rossz társadalom és gyarlóságai ellen harcolunk, ámde midőn diadalmaskodtunk ebben a küzdelemben, attól a naptól fogva veszélyessé válik mind ránk, mind pedig az ügyre nézve, melyért síkra szálltunk.

•

Ha valaki figyelemmel kíséri két politikai csoportosulás küzdelmét, s tudni szeretné, melyiknek van inkább igaza, illetve melyikük győzelmi kilátásai jobbak, figyelje meg, hogy a két fél közül ki folyamodik nagyobb mértékben a hazugság fegyveréhez. Biztosra veheti, hogy az lesz a vesztes.

•

Nincsenek sem különösen jó, sem különösen rossz kormányok és államok. Ellenben vannak olyan kormányok és államok, amelyek az emberek alantasabb, rosszabb jellemvonásaival élnek fennmaradásuk vagy céljaik érdekében. Másfelől vannak olyanok, amelyek ugyanilyen céllal az emberek nemesebb és jobb tulajdonságaira apellálnak, ami még nem azt jelenti, hogy éppen a legnemesebbekre és legjobbakra.

Ez legyen a mindenkori mérce, s ennek alapján kell megítélni jövőbeli kilátásaikat.

•

Lehetővé tenni valakinek, hogy fejlődjék, segíteni az emberen abbéli törekvésében, hogy előbbre lépjen: nincs szebb feladat ennél.

•

Nem az a legrosszabb, hogy minden mulandó, hanem az, hogy nem tudunk, képtelenek vagyunk beletörődni ebbe az elkerülhetetlenül bekövetkező, egyszerű ténybe.

•

Ami nem fáj – az nem élet, ami nem mulandó, az nem boldogság.

•

Gyakran megesik, hogy emberek tovább élnek, mint kellene, mint amennyit érdemes, hosszabb ideig, mint ameddig célja és értelme van az életnek. Eszerint az élet meghosszabbítására törekedni minden esetben és mindenáron: haszontalan és abszurd törekvés. A fiatalságot kell meghosszabbítani, a fiatalság vagy legalább az érett kor éveit.

•

Öregszem, amennyire muszáj, fiatalítom magam – tőlem telhetően.

•

Tessék, mit ér az ember! Amikor reggel felkel, nem tudja, nem is sejtí, mi történik majd vele aznap, amiképpen azt sem, hogy amikor aludni tér, mit fog álmodni az éjjel. Nahát, még ennyire sem érdemesülni!

•

– Nem kell félni az emberektől.

– De hát én nem is az emberektől félek, hanem attól, ami embertelen bennük.

•

Nem minden ember olyan gonosz, amilyenek a gonosz ember gondolja.

•

Ő azok közé az emberek közé tartozott, akik nem sok vizet zavarnak. Jó ember volt. Ami ebben a jóságában az egyetlen zavaró körülmény lehetett, az volt, hogy mindig jobb akart lenni, mindig jobbnak akart látszani, mint ami valójában. Ezen vesztett rajta.

•

Soha senki meg nem tudhatja közülünk, milyenek látszunk a másik ember szemében. Mert ezt, még ha a legjobb pszichológus is, jómaga nem képes kifürkészni, az a másik pedig sohasem fogja maradéktalanul, őszintén megmondani. Vagy nem akarja, vagy nem tudja.

•

Fiatalkoromban mindenféle, gyakran egymással ellentétes gondolatoktól és érzelmektől ziláltan, vágyaimtól és szenvedélyeimtől űzötten, szívesen beszédbe elegyedtem volna emberekkel, de akkor senki sem akart velem szóba állni. Manapság, amikor megöregedtem, fáradt vagyok és sokkal inkább nyugalomra vágyom, mintsem beszélgetni, mindenki kérdésekkel halmoz el, tudni szeretnék, mit gondolok és mik a szándékaim, hogyan tekintek a világra meg a körülöttem levő emberekre. S ez a kíváncsiság most ugyanúgy feszélyez, ahogyan a közömbösségük fájt hajdanán.

•

Idős embereknek megvan az a furcsa szokásuk, megrögzött szükségletük, hogy minden helyzetben, unos-untalan szóba hozzák a maguk és mások életkorát, hogy folyton szembeállítják az öregséget a fiatalsággal, miközben kárhoztatják az előbbi, és sóhajtozva emlegetik az utóbbit. Méghozzá különösen olyankor, amikor fiatalokkal beszélgetnek. Az öregeket mintha valamiféle büntudat gyötörné, melyet bár leplezni szeretnének, mégsem tudnak nem beszélni róla. Úgy tűnik, a fiataloktól várnak egy pár vigasztaló szót, hogy ugyan már, nem is olyan nagyon öregek maguk, mint gondolják, de ha mégis, az sem olyan borzasztó, amilyenek látszik. Van ebben valami szánalmas és emberhez méltatlan, de mindezekfölött: nevetséges és hasztalan. Mert mindezt a fiatalja megmosolyogva hallgatja, és hallja is ugyan, de nem érti.

Mintha egy távoli világ teljességgel érthetetlen nyelvén szólnának hozzá. Csak hiábavalóan blamálják magukat ezek a szószátyár öregek. Szébb volna, okosabb volna, ha tartózkodnának az efféle gyarolóságtól. De hát: talán ez is velejárója az öregedés nyomorúságának.

•

Minden gyűlölet, ha mély és tartós, a maga tragikumával viselős.

•

Őrizkedjete a veszélyeztetett emberektől, azoktól is, akik veszélyeztetettnek gondolják magukat. Ők úgy érzik, védekezniük kell, ezért gyakorta váratlanul és alattomosan támadnak.

•

Hatalmas testi vagy erkölcsi erő birtokában lenni, s nem visszaélni vele legalább néhanap, bizony nehéz, szinte lehetetlen.

•

Hogy egy embernek mekkora az életereje, a többi között azzal is mérhető, hogy mennyire tud felejtetni.

•

Primitív és korlátolt emberekben fejlettebb a remény-mechanizmus. Eszes és tehetséges emberek ilyen irányú képessége, úgy látszik, csekélyebb.

•

Aki mindent elhisz az embereknek, pórul járhat; aki semmit sem hisz el, még rosszabbul jár.

•

Minden dolognak színe és fonákja van. Annak azonban, amit hírnévnek neveznek – akármilyen hihetetlennek tűnik is –, egyetlen színe és százege fonákja.

•

Amikor valaki kiejti a szót, hogy „forradalom”, sokkal többet mondott, mint amit gondolt s mondani akart, illetve sokkal kevesebbet, mint amennyit előre látni képes. Attól függően, hogy aki kimondta, a barikád melyik oldalán áll.

•

Túlságosan sokat szenvedett ez a nép mindenféle felfordulás, erőszak meg igazságtalanság miatt, s túlságosan hozzászokott, hogy vagy alattomban zúgolódva elviselje, vagy lázadozzon ellene, már a körülményektől, a kor szavától függően. Fondorlatos, bosszúvágyó gondolatok, majd az időnként kitörő felkelések közepette telik el keserves, rideg életük. Egyébként minden mással

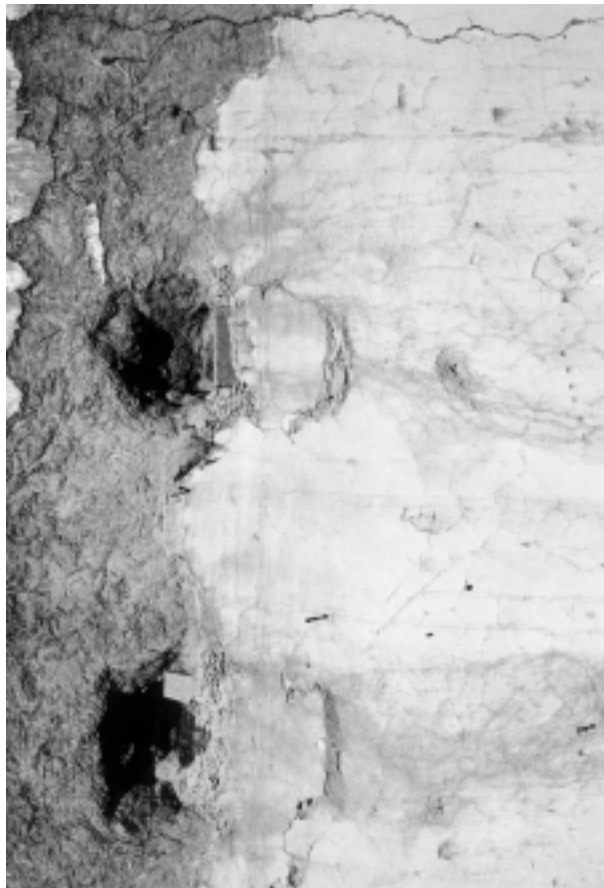
szemben érzéketlenek és zárkóztak. Néha önkéntelenül is felmerül a kérdés az emberben, hogy a balkáni népek többségének szellemisége vajon mindörökké meg van így mérgezve, s talán soha többé nem lesznek másra képesek, csak arra, hogy túrrják, vagy maguk cselekedjenek erőszakot.

Nálunk gyakori az olyanféle embertípus, aki úgy véli, hogy a veszekedés már maga a tett, a gorombaság pedig az erő jele; hogy az ellenfelet sértegetni ugyanaz, mint ütésekkel mérni rá; hogy a mértéktartó kifejezőmód gyengeség, az események előrelátásának minden kísérlete pedig – merő időpazarlás. Röviden: hogy az ún. létért való küzdelemhez más sem kell, mint – felváltva – hol ugatni, hol meg vicsorítani.

Ha bárhol és bármikor olyan emberekbe botlottam, akik túlzott érzékenységet tanúsítottak nemzeti büszkeségük meg a közérdek, vagy a személyes becsület és méltóság dolgában, mindehhez észbeli korlátoltság, szerény képesség, szívtelenség és durva, rövidlátó önzés párosult úgyszólván rendszerint.

Én átláttam, miben áll bizonyos „harcias” emberek úgynevezett harciassága. Kiagyalnak maguknak egy „harcot”, mindenáron okokat találnak rá, elnevezést is hozzá, hogy neve legyen a gyerekeknek, majd harcba szállnak. Minden kockázat és eredmény nélkül harcolnak – csak ne kelljen gondolkozniuk meg dolgozniuk.

Honfitársainknak, köztük különösen a dinári típusú emberfajtának a természetében rejlik, hogy egyetlen elképzelés, egyetlen vállalkozás mellett sem tart ki állhatatosan és következetesen, s nem is követi figyelemmel azok természetes kibontakozását a saját hozzájárulása céljából. Ellenkezőleg, a kezdeti lelkesedés után hátat fordít a készülő műnek, visszatér a forráshoz, s miután szemügyre veszi, elgondolásaival alaposan fölkararja, majd villámgyorsan keresztül-kasul berepüli a még csak elképzelt, csírájában levő, jövődöbeli vállalkozás egész menetét, azt megelőlegezi, végül visszakanyarodik ahhoz a ponthoz, ahol az ügy, a maga természetes fejlődésének útján pillanatnyilag van. Ily módon pusztán a jelenlétében, mintsem hozzájárulásával haladnak előre a dolgok; mert ő nincs bennük, hanem fölöttük és mellettük leledzik. Ennél fogva, az esetek többségében, semmit nem alkot, nem is irányadója az eseményeknek, hanem csak reagál rájuk, azaz sokkal inkább a mű kezdeményezője, ítélőbírója, harcosa és nézője, mint alkotója, munkása és megőrzője szeret lenni. Hajlamai szerint, láthatóan, olyanfajta emberről van szó, aki mindent megtesz, hogy ne kényszerüljön a dolgok kibontakozására várni, s abban ne vegyen részt munkájával és türelmével.

Ha valaki munka vagy beszélgetés közben figyel meg emberünket, kétséget kizáróan megállapíthatja, hogy igen gyakran túlteng benne a képzelet, és egy adag lustaság jellemzi, méghozzá nagyobb, mint más népek többségét. – No most, hogy a restségnek ez a képzelőerő-e az oka, vagy megfordítva, esetleg egyik is, másik is egy közös, de láthatatlan forrásból táplálkozik, melyből életünk mennyi más fogyatékosága és rendellenessége is ered, azt nem könnyű megállapítani. Ámbár érdemes volna.

Egyik-másik emberünkről szólván. Amikor valamilyen munkába fog, szinte sohasem azon jár az esze, miként tudná legjobban és leghamarabb elvégezni, hanem hogy annak kapcsán, magáról és másokról, mit lehet elmondani.

Azt mondja egy külföldi.

Ami sok esetben hátráltatja az ügyintézkést maguknál, az a személyiség túltengése, amivel lépten-nyomon találkozunk. E tekintetben, gyakran, olyan emberek is úgy viselkednek, mintha kapatosak vagy legalábbis mámorosak volnának, akik sohasem isznak szeszes italt. Az itteni ember semmiről sem tud célzások nélkül beszélni, a vitás kérdéseket pedig pörpatvarral vagy veszekedéssel szereti tisztázni. Tele van ambícióval, ami – ha helyes mederbe terelődne – igen hasznos lehetne. Ott a baj, hogy becsvágya már a kezdet kezdetén téves irányt vesz. Ahelyett, hogy a munka célját és eredményét tartaná szem előtt, a

maguk embere csak arra gondol, mi az ő szerepe és állásfoglalása a szóban forgó munka kapcsán. Még a taxisnak meg a hordárnak sem az a legfontosabb, hogy minél ésszerűbben, kifogástalanul végezze a dolgát, sőt még csak az sem, hogy minél többet megkeressen, hanem hogy munka közben az akaratát érvényesítse, és minél jobb színben tüntesse fel a saját egyéniségét.

Telefonon könnyebben és érzékletesebben rajzolódnak ki embertársaink bizonyos jellemvonásai, mint ha szemtől szembe beszélgetünk.

Sehol jobban és hamarabb nem ismerhető meg az ember igazi természete, jelleme és véralkata a „lelke mélyéig”, mint ha aközben figyeljük meg, amikor a gépkocsi kormánykerékénél ül és vezet. Amíg mellette ülünk, anélkül, hogy szót váltanánk, beszélgetnénk, egyetlen óra alatt többet megtudunk róla, mint máskor egy teljes hónap alatt.

A szabadság, az igazi szabadság csak álom. Olyan álom, melynek leginkább nem adatott meg, hogy valóra váljon, ámde szánalomra méltó lelki szegény mindenki, aki sohasem álmódzott róla.

Amikor racionális gondolkodású emberek – a sorscsapások terhe alatt – kételkedni kezdenek a józan ész erejében, akkor már nem a vallásban, hanem a babonaszabásban keresnek menedéket.

Mindannyian tökéletesen boldogok, vagy legalább megközelítően boldogok lennénk, ha valóban megvolna mindenünk, amiképpen a szomszédságunkban élő irigyek gondolják, pláne ha mindez úgy és olyan körülmények közt volna meg, ahogyan azt ők látják.

Számos, egyébként értékes ember gyengesége, hogy túl sokat panaszkodnak az öregségre meg a vele járó kellemetlenségekre, bajokra. Nincs életfilozófiájuk! Először is, eszükbe sem jut, hogy mindez senkit sem érdekel igazán. A fiatalok nem értik meg őket, az egyívású társak pedig utálják az effajta siránkozást, mert maguk is hej, de jól ismerik az öregedés meg az öregség terheit. Másodszor, a panaszosok szem elől tévesztik, hogy az öregség nem valami rendellenes és különös állapot, hanem mint életünk része, logikusan összefügg fiatalságunkkal, érett korunkkal, majd – örök nyugodalmunkkal a halálunk után. Ezek az emberek, igaz, sokat tanultak, és mindent megtanultak az életben, csak egyet nem, mégpedig a legfontosabbat: hogyan kell minél méltóságteljesebben megőregedni, és hogyan kell tisztességben meghalni.

Úgy tűnik, tudom majd, hogyan fogadjam a halálot. Ahogyan az életet is fogadtam, azaz nyugodtan és hidegvérrel, mint egy nem kért, de érdekes ajándékot. Úgy tűnik!

Élni és dolgozni úgy volna jó, miként ha az örök életnek valamilyen formája (és benne az ember valamiféle felelősségvállalása) valóban létezne, ugyanakkor azonban tudni, hogy ilyen élet nincs, és nem is lehet, de azért mégis legyen erőnk ezt a tudatot sztoikusán elviselni, még hozzá nemcsak fiatalon és jó egészségben, hanem életünk utolsó napjáig, az utolsó minutumig.

A társadalmi változásokról. Az emberiségnek időről időre muszáj a másik vállára helyezni az általa cipelt terhet, melyet életnek neveznek.

A jövőnek kell élni. Felvenni a harcot az ellen, amit az ember valóságos, hatalmas, kemény gránittömbnek lát és észlel maga előtt, másfelől pedig harcolni azért, amiben hinni kell, s ami e mögött a hegytömb mögött hol erősebben, hol pedig halványabban, még csak aranyló ködpáraként dereng valahol a távoli messzeségben. Az életnek ez a módja a legnehezebb.

Mi ez a világ nekünk a maga mivoltában, meg ahogyan halad, változik és múlik – azt mind a fiatal, mind a középkorú ember egyaránt érezheti, de homályosan és csak részben. Egyedül az öregség küszöbén olvasható le igazán és teljes egészében, mégpedig a körülöttünk jövőmenő fiúk és lányok arcáról.

Eh, így van ez, mióta az eszemet tudom. Borzalmasan szenvedek egy kínos érzés miatt, hogy elvéstem, elmulasztottam valamit az életben, vagy megfeledeztem valamiről. Amikor nagy nehezen sikerül megszabadulnom ettől a rögeszmétől, olyankor pedig rendszerint megesik velem, hogy valóban elmulasztok, elfelejtek valamit, vagy olyasmit teszek, amit nem kellett volna.

Nos, hát ilyen labirintusban élek, ímhol a kereszt, melyet viselek, amiért senki sem okolható, alighanem én a legkevésbé.

Tudnotok kell, hogy én, ha a mindennapi élet dolgairól beszélek is, gyakran annak a munkának a magasságaiból (vagy netán mélységeiből) szólok, amin éppen dolgozom. Ezért semmin se csodálkozzatok! Mert bizony nem könnyű, s nem is olyan egyszerű hol magasba lendülni, hol pedig leereszkedni, s mindig, amikor kell. Azaz kétszer-háromszor napjában.

•

Dum sinunt fata, vivite lieti! Örvendjete, amikor csak lehet, és erőt éreztek hozzá magatokban. Mert a tiszta öröm pillanatai többet érnek, többet jelentenek, mint apró-cseprő szenvedélyeink meg vágyaink zúrós játékában eltelt életünk napjai és egész hónapjai akár... A tiszta öröm minden perce azonban, olthatatlan fényességként, melyet semmi sem tud homályba borítani, örökre megmarad bennünk.

•

Kétszeresen bűnhődünk, úgy látszik, esztelen és „bűnös” vágyaink miatt. Először akkor, amikor szenvedünk, mert képtelenek vagyunk valóra váltani őket; másodszor pedig vágyaink beteljesülése láttán, midőn szégyenkezve és kétségbeesetten menekülünk boldogságunk elől. Ez különösen a hírnév meg a pénz dolgában érvényes.

•

A legnagyobb emberi tragédiák, a legsúlyosabb szerencsétlenségek sem tudják megingatni bennem a hitet, hogy érdemes élni. Amikor azonban olyan embereket látok, akiknek végképp nincs erejük és lehetőségük az élethez (halottak, éppen csak szenvedni képesek még!), ahogyan a vég kinkeserves, hosszú várakozásában az élet túlpártján múlatják napjaikat, sötétre vált ítélőképességgemmel és életösztönömmel mélységes szánalom fog el minden iránt, ami arra íteltetett, hogy megszülessen, legyen, elnyúvódjon és eltűnjön.

•

Az élet valahol mélyen kezd ki bennünket; anélkül, hogy éreznénk, észrevétlenül kijelöli a helyet, honnan kezdődjék az öregedés, mely aztán folytatja és befejezi munkáját.

•

Sokunk számára az élet az érzékeinkkel való viaskodásban telik el. Fiatalkorunkban, amikor mindenhatóknak és mindennél fontosabbaknak látszanak, a maguk féktelen, dühödttúlhajszoaltságában valóságos hóhérai életünknek az érzékszerveink. Öregségünkben nem kevésbé szenvedünk tőlük, de másképpen: gyors hanyatlásuk és megfoghatóságuk miatt.

•

Mekkora léttér és mennyi idő kell ahhoz, hogy megfogadjon, világra jöjjön és felnövekedjék az ember, amott pedig csak egy pillanat műve, és egy pár ásonyom föld elég ahhoz, hogy ugyanez az ember úgy eltűnjön, mintha sohasem lett volna a világon.

•

Vannak, akiket az élet tanított meg arra, hogy ne féljenek a haláltól.

•

Elmentem. Veszendő ködfoszlányként maradt utánam minden, amit az emberek mondtak. Amit pedig cselekedtek, mindazt az egyik tenyeremen magammal vittem.

•

Sírfelirat. A ti világotokban élén, életem végéig megőriztem a békés, megbízható, többé-kevésbé boldog ember látszatát. De tudjátok meg, hogy ott belül, hosszabb ideig is, gyakran annyira idegennek és távolinak éreztem magam ugyanettől a világtól, annyira elveszettek és szerencsétlenek, hogy napokon át úgy tűnt, alacsonyabb rendű vagyok a legalacsonyabb rendű embernél is. Néha nem tudtam nemcsak azt, mit kezdjek magammal, az életemmel, az időmmel, vagy hogy merre tartsak, merre vegyem lépteim, hanem még azt sem, merre nézsek, mit gondoljak, mit mondjak. Semmit.

•

Mielőtt leültem volna, hogy papírra vessem, ami pillanatnyilag eszembe ötlött s feljegyzésre érdemesnek tűnt, elgondolkoztam, hány meg hány esztendeje írogatom már így megfigyeléseimet, érzelmeimet, gondolataimat, olyannyira, hogy már megrögzött szokássommá vált, ámbár nem mindig vagyok biztos benne, hogy valóban a saját gondolatom írom le, vagy valami réges-rég olvasott, netán híres bölcsességet, melyet most – mindenestre akaratlanul – kölcsön veszek. Kétkedni kezdtem, továbbá, ezeknek a „gondolatoknak” a valódi értékét illetően még akkor is, ha tényleg az enyéme, sőt, főleg abban az esetben. Majd még egy kételyem támadt, az ugyanis, hogy az utánunk következő évszázadokra és nemzedékekre való tekintettel ugyan mért lennének fontosak ezek a feljegyzések egyáltalán. Egyszeriben úgy tetszett, szebb, okosabb és tisztességesebb volna, ha egy-egy ilyen gondolatot vagy megfigyelést megtartanánk magunknak, majd az efféle, magunkba fojtott gondolatok – mintegy láthatatlan aranyfedezeteként az ember egyszerű szavainak, mindennapos életvitelének – idővel kisebb fajta kincsesárat alkotnának, mely erőt és méltóságot kölcsönözne neki a világ előtt és önnön szemében is.

Miközben így morfondíroztam magamban, huss, elillant a fejemben motoszkáló „gondolat”. Kárpótlásul cigarettára gyűjtöttem, s az első füstkarikákkal az utolsó nyomait is elfújtam iménti szándékomnak, hogy feljegyezzenek valamit.

Borbély János István fordítása

Vallomások és belátások

(ártatlanság)

„Amikor az ember emlékezik, akkor semmi sem világos.”
(Gertrude Stein)

1.

A tudat kel át az érző emlékezet mélyére, hogy elhozza igazi önmagad. Mintha a Nap negatív képe, a lehunytt szemhéj mögötti sötét folt indulna a fényért. Ilyen az, amikor a tudás meg akarja ismerni az ártatlanságot.

2.

Mintha a tudat lázas, lüktető léte csak arra várna, hogy a szerelem – a második ártatlanság –, rácsókolja csendjét, ámulatát. Újra gyermekké tegye.

3.

A tudat úgy áll birodalmának kapujában a gyermekkorral, az ártatlansággal szemben, mint ahogy a megvakított Küklopsz állta el a barlang bejáratát, hogy Odüsszeusz és a társak ne tudjanak kimenekülni. De az ártatlanság nem menekül. A barlangban marad.

4.

„Az ártatlanság a tudat végtelennek tűnő szabadideje.”
(Emmanuel Lévinas)

Mint az a „hely”, ahol távollétében a tudat megszilárdítja jövőbeni létét. Ahol a tudat némán és titokzatosan érik, mint a szó a hallgatás szívében.

Lévinas-nál nincs értelme ártatlanságról beszélni. Az ártatlanság gondolatában mindig az „azonosat” féljük a „más”-tól. Az etikában a *mást* az *azonostól*. Az ártatlanság a lét azonosságának uralma alatt áll. Az etika a más uralma alatt.

5.

Lévinas alapgondolatának költői parafrázisa:

Arcod nyílt sebe, ittléted nyílt sebén, mennyire más, mint a végtelen éj csendjéből nyíló csillagok ezüst-beszéde! (Amely nélkül semmi.) A mindenség kert csupán: az ismeretlenből szakítani gyümölcsöket. De arcod Istenhez tartozik. Te jóval előbb Istené vagy, minthogy bárkihez tartoznál ezen a világon. Arcod nyílt sebe: fénylő pecsét. Isten egyetlen báránya elveszett, Isten egyetlen báránya itt van.

Isten tiszta beszéde a gyermek, a gyermeki arc. Isten úgy beszél, hogy előreküldi a gyermeket. Önmagát kibontja tekintetében lebírhatalan törekenységként. A titok épp az, hogy a gyerek nem kívülmaradni jött az életen, hanem ezt az életet elsajátítani. „De úgy kell meghaladnia önmagát, hogy az maradjon, ami volt, amiként érkezett.” Mintha nem neki kellene tanulnia tőlünk, felnőttektől, hanem nekünk kellene visszazoknunk tiszta jelenlétéhez, nyugalomához, türelméhez. Mintha a természetesség és jóság megvetette volna a lábát a létezésben és mégis teljesen védtelenül: ő a kisfiam.

6.

Két költő a gyermekkorról:

HOLAN: „A gyerekek! Ráleltek a dolgok igazi nevére. Csak ki kell mondani ezt a nevet!”

HOLUB: „a gyermekkor nem más, mint a magányosság maga a különböző dolgok és teremtmények szövetségének kellős közepén, melyeknek sem nevük nincsen, sem rendeltetésük. Nevet és rendeltetést utólag kapnak tőlünk.”

Látszólag ugyanazt mondják mindketten, azzal a különbséggel, hogy Holan mintha előírta valamit, amitől Holub tartózkodik. Holubnál a dolgoknak nincs neve: vagyis nincs mit kimondani. Holan minduntalan ki akar mondani valamit. Megkettőzi a világot. Mintha egy aprócska gyémánt, igen értékes, elakadt volna valahol a világ gépezetében, melyet elénk tární gyermeki szem és a felnőttkor nyelve együttesen lenne képes csak. De ez nem lehetséges.

(Az emberi élet eredendő kettéhasadtsága. Innen a lemondás. Holan ebben a lemondásban érinti Holub gondolatát.)

Holub nem jár be ekkora kört. A dolgok nevének kimondása már elrejtés, védekezés, határoltság az eredendő határtalanban, melyet a gyerek érez. Holubnál ezért a gyermekkor félelmetesen önmagáért való, míg Holannál mintha meg akarna valósítani valamit,

valami transzcendenst. Ez ugyanaz, mintha azt mondanánk: ártatlanság. Ekkor már nem a gyermeki lét eredendő eldöntetlenségét szegezzük szembe a felnőttkor oltalmazó megnevezéseivel, hanem a léten túlit hívjuk kínos fáradtsággal, és megjelöljük a gyermekort egy izzó pecséttel.

7.

„A törvény nyilván azt mondja, hogy a leghelyesebb magatartás az, ha az ember a sorscsapásokban lehetőleg megőrzi nyugalmát, s nem zúgolódik, mert hiszen úgysen tudhatjuk, hogy bennünk mi a jó és mi a rossz, s ha valaki nehezen viseli el őket, ezzel a helyzete semmivel sem lesz könnyebb, s az emberi dolgok úgysen érdemlik meg, hogy nagyon a lelkünkre vegyük őket, s amire az ilyen helyzetben a legsürgősebben szükségünk volna, annak éppen a bánat áll az útjában.”

(Platón: Állam 604c.)

A törvény az élet holtponthoz közelít, amely mégsem halál, hanem mérték. Amikor kihullnak a serpenyőből a súlyok és az élet mérlege tisztán egyensúlyban marad.

Ezzel szemben létezik egy másik egyensúlyi állapot, amely nem helyreáll, hanem már eleve mérték: a gyermekkoré. A gyermekkor mérlegén még egy érintetlen élet és az érzékenység-fakasztotta könnyek súlyai vannak egyensúlyi állapotban. Egyensúlyba könnyezi és kacagja magát a gyerek.

A törvény mintegy az életen kívülre hív, mintha egy könnyű halál felé csábítana, pedig az élet tisztaságát akarja visszaadni. A gyerek könnyei ellenben az élet felé húznak és olyan tökéletes tisztaságból, hogy a törvény diktálta józanságról eszünkbe jut ez az isteni józanság, és a törvényt feledve egy pillanatra talán mi is gyermekké válunk.

(Azt lehetne mondani, hogy a filozófusok a törvény tisztaságát ismerik, a gyermekkorét rég elfeledték, a költők pedig még a gyermekort látják, és nem tudnak mit kezdeni a törvénnyel.)

8.

A költészet ártatlanság nélkül megvakul. A magasságok omlanak össze. Őszinteséggé válik, amelynek mélyéből egy sokat tapasztalt tudat beszél. Hiányzik az örület. Nincs villám, mely Isten szívéig hasítana, amely szinte szóra bírja őt: a vigasszá lobbanó fájdalom tisztasága. A költészet játékba takart komolyság, egyedül így juthat közel az ember az istenekhez. Finom, kényes egyensúly, melyet a költő önnön létének súlyával elveszít. Még akkor is, ha utólag úgy tűnik: egész életében szárnyalt. Hölderlin.

9.

Mondhatjuk-e, hogy az ártatlanság Isten személyes ügye? Nem terhelünk-e ezzel túl véglegesen egy amúgy is túlterhelt fogalmat?

Van olyan tiszta szenvedés, amely egyenesen Istennek címzett nyílt levél, amelyet már „valaki” feladott, de Isten nem vette át. Az ártatlan létében minden erről tanúskodik. Ez a lét érinthetetlen, feltörhetetlen, egyedül Istené. A titok az, hogy nem tudjuk, hogy került hozzánk.

Ha az ártatlanság csak tudatlanság lenne – ahogy Kierkegaard gondolta, bár könnyen lehet, hogy nem mondhatunk róla többet –, akkor be lenne zárva egy egyén életébe, és nem kellene Istenre való vonatkozással bírnia. Ez pedig olyannyira így van, hogy tulajdonképpen ez az ő személyes ügye, amelynek mi legjobb esetben is csak ügyetlen védői vagyunk.

Szent Teréz a Tökéletesség útja c. művében a következőképpen fogalmaz:

„De meg azután azt hiszitek leányaim, hogy ha ti magatok nem mentegetőztök, nem akad majd senki, aki fellépjen érdeketekben? Gondolatok csak arra, hogyan vette az Úr védelmébe Mária Magdolnát a farizeus házában, úgyszintén akkor, amidőn nővére illette őt szemrehányással. Veletek szemben nem lesz oly szigorú, amilyen önmagával szemben volt, Ő ugyanis már keresztire volt feszítve, amikor végre akadt egy rabló, aki felemelte érdekében a szavát. Ő Szent Felsége majd arra indít valakit, hogy mentesen ki benneteket, ha pedig nem tenné, ez annak a jele, hogy az adott esetben nincs ilyesmire szükség.”

10.

A hatalom akarásának filozófia-kritikáját olvasom. Nietzsche azt állítja, hogy vannak életek, amelyek menthetlenül összeroppannának, ha váratlanul nem mentené meg őket életük „morális értelmezése”. Nincs ebben semmi magasztos. Úgy teljesül be, mint valami fizikai törvény. Ezt én – a magam életéből – úgy tudom megérteni, mint azt a pillanatot, amikor a végtelen gyengeség és elkeseredés egyszerre csak szeretni kezd, megsejtve azt a nagyobb erőt, amely életének morális értelmezéséből kiaknázható. Ez a bátorság pillanata számára, az indokolhatatlan büszkeségé, amely máris uralkodni akar másokon, ezen morális értelmezés alá rendelve a mindenséget, amelyben ő a szenvedő, királyi helyet foglal el.

A jóság utáni feltétlen vágy tehát – Nietzsche szerint – egy hatalmas gyengeség, sérülés felejtése, az a vér, amely előnti a nyílt sebet. Szent Pál szeretethimnusza.

Talán ezen egyoldalú „jóság” kegyetlenségének megsejtése az, amikor már nem akarjuk többé, hogy jobbnak lássanak bennünket, mint akik vagyunk.

Nietzsche azt állítja, hogy a hatalom legnagyobb érzése adja a szeretetet.

Én szeretném azt hinni, hogy nálam legalábbis a szeretet legnagyobb érzése adta a hatalmat. Vagy ebben az érzésben már nem bírunk hatalommal?

11.

*„Ártatlanság, melynek egyetlen dobbanása
az úr izmos szívére rászegez.”
(Lorand Gaspar)*

Az ártatlanság érzése a pillanatban (villámlásszerű felismerés) maga a morális szabadság: tiszta üresség, tiszta forma, készen arra, hogy minden tartalomhoz szenvedélyesen „önmagát” adja. A jövőnek szól. Kész vagyok a létezésre, az élet előttem van. (Mintha az élet aratás lenne, és az ő lelke a legélesebb kasza. Mintha nem épp fordítva lenne.)

Mégsem egy lehetőség kivételése, hanem egy élet *valóságának* hírül adása. Nem belőlem fakad (akarat), hanem engem világít meg. Ráforraszt a létezésre.

De önmagad ártatlannak látni, tartósan ennek az elemi érzésnek a közelében élni – ehhez olyan mély fájdalom kell, hogy Isten kénytelen odaadni mindent, kivéve az életed.

12.

Az ártatlanság nem elbeszélhető, nem tehető narráció tárgyává anélkül, hogy meg ne hamisítanánk. Legjobb esetben is csak megpillantani szabad, messze tőlünk, a birtokolhatóság határain túl. *Ezért hatalmas szenvedés, és hallatlan erőszak, önmagad akár egy pillanattig is ártatlannak látni. Magadhoz kényszeríteni azt, aminek lényege a szabadság. Egy arab költő gondolatát parafrázálva, olyan ez, mintha ébren foglyul ejtenéd az álom madarát, mintha a mindenségben kihunyna a fény, és egyedül benned lobbanna fel. Az ártatlanság gondolata egy eleven fekete lyuk, mely az élet minden energiáját magába szívja, gyöngye kezekkel meggörbíti a teret. Tiszta kegyetlenség.*

Visszaadni az életnek azt, ami az övé!

A sivatag ártatlansága (Lorand Gaspar)

13.

A görögség felől elgondolva, az ártatlanság gondolatában a „szép élet utáni vágy, állapotként és nem cselekvésként van elgondolva. Állapotként, melyet mintha egy isten, vagy végzet helyezett volna belénk. Ilyenkor az ember a szép törekvést nem harcként képzei el, hanem már meglévő birtokaként.

De! Mondhatjuk-e Platón felől: ártatlan az, akit még nem ejtett foglyul az élet. „A lelke még igyekszik innen oda.”

14.

Az ártatlanság érzésének szikrája Abu Lala Mahari versében. Talán így érez minden megbántott gyerek.

*„Atyám a bűnös, ellenem vétett,
én senki ellen sohasem vétettem.”*

15.

*„Aki mondta, bölcsen mondta,
S mint igaz szó szállt reánk,
Hogy a rosszat érzi jónak
Az, kinek lelkét az isten
űzi pusztulás felé,
Ámde baj nélkül csak kurta perceket fog élni az.”*
(Szophoklész: Antigone. Trencsényi Waldapfel Imre ford.)

Amikor az ember tisztán a rosszat rossznak érzi, akkor legbelülről, mint egy megnyíló félelmetesen tiszta világban, az élet felé halad, még akkor is, ha a rossz elpusztítja őt. Ebből következik, hogy a rossz egy kevert állapot, amelyben épp azt nem tudjuk, hogy kik vagyunk. Erről beszél Avicenna szép négy sora:

*„Bár tudnám ki vagyok – bár tudnám mért vagyok –
világ bódultjaként mily úton ballagok?
Örülnek szüntelen, ha rám jó sors ragyog,
s ezer szemmel sírnék, ha fájdalom sajog.”*

16.

A gyermek azért marad mozdulatlanul „egy helyben”, bár a könnyei hullnak, vagy vágyakozik, mert még nincs egy „önmaga”, egy szilárdnak tekinthető középpont, amely azután a felnőtt korban minden hatásra ide-oda rándul. A felnőtt nem tud eltekinteni önmagától. Megismerni önmagam annyi, mint nem jutni el már soha a dolgok szívéig!

„Ha megvan az emberben a hallgatás közege, minden tulajdonsága benne összpontosul, ezek először a hallgatással vannak összekötve, és csak azután egymással. Ezért egy rossz tulajdonsága nem fogja túl könnyen megfertőzni a többi tulajdonságát: hibájának először a hallgatás közegén kell átmennie, mielőtt annyira hatalmába tudná keríteni az embert, hogy ez az egy rossz tulajdonság teljesen átjárja, és felfüggeszti emberi mivoltát.”

(Max Picard: A csend birodalma)

„Az ember abban a mértékben szabad, amilyen mértékben képes rá, hogy ne cselekedjék azonnal.

(Cioran: Füzetek)

17.

A bűn, a rossz csak azért tépheti szét benned a gyerekkor „csendjét”, hogy önmagad bálványát állítsa a helyére, mert az ártatlanság nem kívülről dől meg, hanem, ha lehet így mondani, egy belső, a legbelsőbb áruálás áldozatává lesz. Ezt vette észre Kierkegaard a Szorongás fogalmában. Mert a *szorongás mond ellent az ártatlanságnak. A szorongás belülről kitagadja az ártatlanságot. Mintegy önmagát tagadja ki, mivel a szorongás az ártatlanság jellemzője.*

Tehát, nem egy végérvényesen makulátlan, érintetlen, örök lét dől meg, pusztul el bennünk hirtelen (még csak nem is hirtelen történik) és megmagyarázhatatlanul – még akkor sem, ha utólag valamiért így szeretnénk látni –, hanem egy eredendően alakuló élet töri át képlékeny felszínét bennünk, hogy lélegzethez jusson. A jövő bennünk dől el. Gyerekkori felébredéseink legtisztább csendjében, egy parasztszoba magányában, álmunkban, ártatlan játékainkban az idő már későbbi arcunkon dolgozik, minden rezdülésünkre figyel, mint ügyes szobrász, aki valahogy belülről hozza létre alkotását. Ezek szerint gyerekkorunk csak pusztá anyag lenne későbbi önmagunkhoz? Pedig mintha életünk gyerekkorunkban nem is hozzánk tartozott volna, mintha életünk egy egész természet, a minket körülvevő lét érző szíve lett volna. Mikor gyerekek voltunk, bennünket a természet önnön szíveként kapott meg, hogy felérezzen önmagára.

CZIGÁNY GYÖRGY

Napkelte

Nem gyógyulnak be Krisztus sebei
amíg mi élünk:
nyitott szemmel a pusztulás mered
magára s minden
látomás pilláit lezárni kész
a víg teremtés.

Zarándok-perc

Álmok árvizében
gázolva filmbéli
idegen fénybe fül
a gyalogút, a régi –
víz zuhog az erdő
árkaiban: ima.
Ki mindenütt jelen,
hol vagy Szűz Mária?

Legyen meg

Kétségbe ejt a gyönyörűség sorsa.
Akaratod tüzén a vágyak, gondok.
Örömtelen szívvel is hálát mondok.
Az iszony köntösét szeretet hordja.

KERÉK IMRE

Két Krúdy-négysoros

Szindbád

A postakocsit odahagyva, Szindbád
a folyó mellett megtorpan igézve –
bűvöli a vízmerítő leány
vándormadáros énekelgetése.

Pistoli úr szerelmei

Hova lett Kövi Dinka, Rózsa Máli,
kiket Pistoli úr becézgetett,
s a sok rózsafa-termetű leány? –
Vad szelek táncolnak sírjuk felett.

Tizenkét háromsoros

Kiscsikó

Csillagos-homlokú
kiscsikó ugrándozik fürgén,
mintha rugókon járna.

Szarkafészek

Akácfa hónaljában szarkafészek,
gyönggyel, csattal, csillogó
limlomokkal rakottan.

Hattyú

Kecsesen ringó hattyú
a zöldes nyári tó hullámain –
hófolt-maradvány a télből.

Látomás

Mint hamvasszürke látomás:
egy csuszka araszolgat
fejfelé a fatörzsön.

Bádogjézus

Párálló őszi időben
az út mentén szomorgó
bádogjézust eszi a rozsda.

Napraforgóvirág

Gyerekkorom szeles mezőiről
ma is bókolva köszön rám ezer
gyermekarcnyi napraforgóvirág.

Újhold

Az újhold földre pergő
aranyszín kölesszemeit
hasztalan csipegetik a libák.

Emlékidéző

Még mindig érzi orrom
az éjszakai gyümölcsösbe csalt
lányok testének illatát.

Kölesérés

A Tejút még alig összeálló
csillagtörmeléke:
köles érik.

Öreg hársfa

Dús terebélye zöng-zúg szüntelen
a méhektől s a benne
lakozó örökkévalóságtól.

Nyári éj

Lúcfenyők csúcsát
ellepi sűrű
békapetényi csillagokra.

Martilapu

Leveled selymes fonákjával a szélnek
forduló martilapu, hallgatom
halkan felzengő dallamaid.

PINTÉR LAJOS

későnyári dallamok

ezüstkárász

még gyerek
rövidnadrágos gyerek voltam
amikor azt az
ezüstkárászt kifogtam
nagyapám holt taván
hogyan ragyogott az a kárász
ezüst volt
mintha nyárestén
kifogtam volna a holdat
mintha kifogtam volna a holdat

dúdoló

mikor kamasz voltam
úgy énekeltem
mint egy madár
éltem a verset éltem
mikor felnőtt voltam
nem énekeltem sírtam
de úgy sírtam
meg ne lássa anyám
meg ne lássa édesanyám

anagrammák saját nevére

nevemmel játszom
pintér lajos:
én prosti alj –
de hiszen kurva nem vagyok
pintér lajos:
én is lop rajt –
de tolvaj sem vagyok
pintér lajos:
élni ja sport –
de én de én
nem sportból éltem!
és akkor eljön
a kegyes anagramma értem
pintér lajos:
lant-piros éj –
az én lant-piros éjem

pohár bor

egészségedre!
egy-egy pohár bort
fiaim egészségére megiszom
nem árt egy-egy pohárka
s biztatom őket mert
rájuk tekint már szemem
az ő egészségükre is
leendő unokákra
leendő unokákra

BROKÉS ÁGNES

Versek

Ablakban hirtelen habok
Mint a halál, feltornyosulnak

Dermedten elejted a gyöngyöt
Megkapaszkozsz a semmiben.

•

Az ki anyja méhében együtt hált a színekkel
Már ott ismerte tán a hajnal rózsapírját
S a csillagok közötti vak feketés morajt
S szíve úgy elszorult a zöld szín illatától
Hogy álmában az anyja szemébe könny szökött
megfordult s felnyögött

•

Ó kifürkészhetetlen órák
Amikor nem szólnak a pókok

Ócska biciklit döntünk fához
És nem akarunk hazamenni.

•

Négytollú tulipán
Círmos, harmatos éj

Szörnyeteg szerelem
Vizes, négyélű tőr

Hullik, haboz a harmat
Lankad égen a csillag

Lefagy szádról a vér is
Minek is jöttél kedden

•

Ezek a kalászkok, ezekben hempereg a vaddisznó mikor fél
Felkölti a pacsirtát hogy daloljon neki a Hold alatt
Míg megnyugszik a harmatban, a zsendülő éjszakában
A szinte el sem mondható szépségek övezetében
Ragyogó fellegárnyak titokzatos ólén

•

A kukoricára felfut a tők.
Gyönyörű óriás levelei
Reszketnek a szerelemtől

A világos őszi égen madarak
Nemes ívű varjúkárogás
Minden eped az isten után.

GÁL FERENC

Szoktatás

Az ivócsarnokba adott találkát.
Az asztal még langyos volt a naptól,
kúrára érkezők csoszogtak,
és a visszaállított szobrok vésetét:
silány edények vagyunk, uram,
meg három pont a szomjúhozó
képzeletnek, vattával pucolták.
Az udvar felől jött húzott ruhában
és ellenfényben, ahogy éjszakai műsorban
a testen kívüli élményeket festik.
Elvágódástól sem mentes
hangon mesélte: a villamostól
gyermeklányokat követve átvágott
a legelső, föld alatti vizek szintjén.
Ahol darált szénrel táplált kazánok
dohognak, és a ciszternák gumitalpú népe
egymást jobb kézről kerülve makog csak.
A keze messze volt, így felálltam
és ráterítettem zakómat.
Ugyanazzal a lendülettel visszaültem,
belém nyilallt, hogy az időzítésen
mennyi minden múlhat,
és a vízhozamot is mutató óra kapcsán
meg is említettem.

A természetről

A hold kitelt. A fürdőházban
dolgozó hetéra ma éjjel
alig győzi majd a munkát.
Már csak a kerület képviselője
hiányzott, aki névjegyét előreküldte,
vadászebét az ágyelőig hozza.
Életbe lép tehát, amit néhány hete
a szagtalan látogató mondott
a cserepes növényről.
Víz- és fényigénye szinte semmi,
eres leveleiben viszont
az emberi beszédet
korlátlan ideig megőrzi.
Azzal elment. A frissítőhöz
és a süteményhez nem nyúlt.
Az ablakból utána hajolva
a nő bizonyosra vette,
hogy az apró tetoválás
róla sem hiányzik.
A mívés rajzolatához illőn
égi és földi kötelmek
munkájában és szolgálatán
kívül is összefonódnak,
ami kis növésű férfiaknak
bizonyíthatóan jót tesz.

STILLER KRISZTA

Századik vers a szerelemről

Kint szerdai szél szava szisszen.
Árnyékban a fényteli termék.
Rád várva de messze az ablak.
Én állok, a fák menetelnek.

Tél köss neki holdlila sálat,
utcákon a jég citerázik.
Éj lágyan ölelve borítsd be
felhőtakaródba, ha fázik.

Nem tartozom ennyi sikolynak.
Széttépve a tegnapi számla.
Én vérzek – a fák feje gézben.
És hópuha csend ül a számra.

Aurora Irrealis

Kidobták az álmom.
Nem tudta, hogy baj van.
Egy vagonban reszket,
fáradt lámpazajban.

Végállomás plusz egy.
Szél ránt le a padra.
Várom, hogy a pokol
mikor vált szabadra.

Fekszem fényviharban.
Mindenhol a cűg van.
A lelkem oldott, mint
cselédé a lűgban.

Bár tudná a testem,
melyik a jó pálya...
De istene sincs már,
nemhogy almafája.

Voltam már a fényben.
Mégis visszajöttem.
Keréketört rugók
sírnak fel mögöttem.

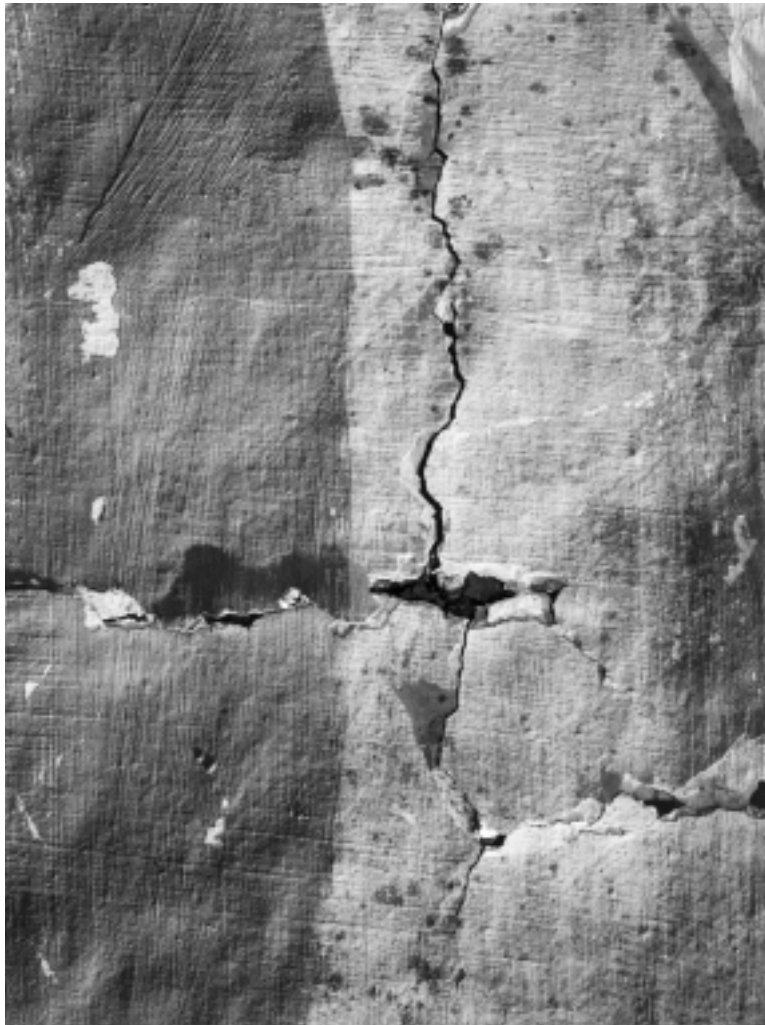
Nincs mese

Hóaplan borult rám.
Azt hittem, a vágy az.
Most már nem mozdulok.
Majd a csend beágyaz.

Muszáj-Hófehérke.
Nincs se ló, se herceg.
Rohadt almák vannak.
Homokfolyam percek.

Jégkoporsó roppan.
Senki, csak egy törpe.
Nem őt vártam. Megint
hívatlanul tör be.

Nem én vagyok olvadt.
Csak a sár alattam.
Ő már elpárolgott.
Én meg itt maradtam.

GÁTI ISTVÁN

Kirakat

Belülről nézem a kirakatot.
Vennék egy boldog utcát.
Csatangolni, bámulni akarok,
Zsebembe gyűrve újság.
Látni a maszatos üvegen át
Pincért és sok-sok asztalt.
Jobbra a lámpa, ha pirosra vált,
Sóhajt a szürke aszfalt.
Színésznőn tenyérnyi napszemüveg,
Kezében nyurga póráz.
Könnyes a megcélzott falfelület,
Szaglik a Női Fodrász.

Belülről nézem a kirakatot.
Lehetne Bécs vagy Prága.
Templomok, boltok és hivatalok.
Kinézve minden drága.
Bezárnak. Tűröm, és kifakadok.
Dörmögök föl-le járva.
Kívülről nézik a kirakatot.
Forgatom: Nyitva / Zárva.
Tanárok, művészek, cicababák
Látják a sok szép könyvet.
Bámulnak engem az üvegen át.
Nekik se sokkal könnyebb.

Lehetne rend

Nem akarják tárgyaidd a rendet.
Fellázadnak újból. Ne fáradj!
Pohárba a cukor beszárad.
Fogadkozol, belefásulsz. Nem megy.
Port kíván a heverő s a szőnyeg.
Széklábak metélik parkettád.
Más tokba kerülnek kazetták.
Rejtett sarkok örülnek a szőrnek.
Üveg piszkán novemberi árnyék.
Irataid buzgón átfutod.
Keresnél egy fontos dátumot,
De a naptár szeptemberen áll még.
Hetekig van szilánk, hogyha törtél.
Söprögetsz, de órák múlva csak.
Eldugul a mosdó, bűg a csap.
Fejre áll a könyvespolcon Örkény.
Szobád soha szalonképes nem lett.
Káosz volt, és káosz megint lesz.
Mérgelődsz, de végül legyintesz:
Nem akarják tárgyaidd a rendet.

MEZEI GÁBOR

koldus

a magabiztosságomért jöttem el hozzád. de így nem lehettem nálad. szakadt férfi koldul az ajtóban. ha mindent neki adsz. megszégyeníted. úgyhogy már ketten vagyunk. a koldus meg én. tőlem nem te vettél el mindent. neki nem is adhatnál semmit. két érme koccan a kalapban. valaki kivesz egyet. és beáll a csönd. talán kicsit sokan is vagyunk rá. egyikünk megfázik télen a zajos utcán. a másikunk egy meleg lakásban. egyikünknek tüdejére megy a betegség. a másikunk belehal. mikor ajtót nyitasz. két árnyék vetül rád a szembefényben. valaki csenget. egyszerre nyúlunk a kilincsért. közöttünk ajtó. senki nincs belül vagy kívül. de nálad van a kulcs.

kád

kilépsz egy kádnyi langyos piszkos vízből. mint valami álomból. kiráz a hideg és felébredsz. ráncos ázott kezed ma nem is ismerős. erre vagy megrettensz. vagy a fejed ingatod. de semmiképpen nem kezded mutogatni magad. mint aki egész nap ott sincs. és egyre csak valami forró fürdőről ábrándozik. amiben ha eleget ül. fel is oldódik teljesen. és mire a fejéhez kap már késő. aztán este otthon valami papucsot talál a fürdőszobában. a kádban zavaros lé. és krémek szorongnak a tubusokban. most vagy őt álmodja valaki. vagy nem is lakott még magában soha. éjjelente görcsösen forgolódik. néha egyedül alszik. és róla álmodik. néha vele és másról. kirázza a hideg és felébred. gyűrött nyirkos ágya ma sehogy sem ismerős. erre megretten. kimegy az előszobába. a cipője sehol. merre császkál ilyen sokáig.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

Egy nyári délelőtt

*„Világol a düledező viskó,
mindazoktól, akiket valamilyen hullám vagy szél
ide sodort, hogy betöltsék sorsukat.”*

(Thomas Tranströmer –: Keleti tengereim)

Az éjszaka becsapódott vagy kétszer
az ablak a vihar miatt, amit a nyár hozott,
mint piacról egy csokor virágot nagyanyám
a zongorára dísznek. Nagyapámnak, hogy lássa,
hogyan szárad el és miként lesz az élből halott.
Téged sosem érdekelték az ilyen dolgok, ezek
a nagy szavak. Nem is beszéltem róla neked,
de akartam. Itt nálam a lakásban, ha nézed
a redőnyt, akár egy szoba tükörrel befedve,
a réseken láthatod, ahogy darabokra hullik
mindaz, amit egyszer valaminek neveztünk.
A nagyszülőket idővel te is majd a falra
ragasztod, s csak így gondolsz rájuk.
Mért ült fotelben nagyapád, s mért hallgatott,
mikor nagyanyád megjött a csokor virággal,
amit a piacról hozott, ahogy tegnap éjszaka
nyár a vihart, ami becsapta az ablakot.
Mért nem szólt senkihez, ha szólhatott.
Ősz hajából kihullott, emlékszem, az utolsó
fekete szál, egy nyári délelőtt, mikor nagyanyám,
kinn a teraszon muskátlit öntözött. Aztán láttam,
ahogy zoknit húz, mintha menne valahová, messzire,
ahol nem fáradnak az izmok, nem görcsöl a száj,
ha szólni kell, s nincsenek napszakok. Egy nyári délelőtt,
emlékszem, nagyanyám nárciszt hozott, sárgát, amilyen
akkor az ég volt, s vizeset, mint megizzadt háta.
A végén csak egy fényképet ragasztasz ki a faladra,
s így temeted azokat, akik majd téged takarnak.
Már hiába próbálom elhítenni, hogy van valahol egy ház,
ahol kizárható magad, ahol te benn maradsz,
ahol nem szárad a nárcisz, amit nagyanyád hozott,
ahová azon a nyári délelőtt, mikor az ég még sárga volt,
ősz haját hátradobva nagyapád elindulhatott.

Az első emeleti teraszon

Szerelemmel, T.-nek

Ott feküdtél mellettem, akár egy lecsiszolt
porcelánbaba, meztelen a francia ágyban.
Idegen voltál, ahogy csak egy test tud idegen lenni
egy másíknak. Nem kérdezted, mit, hogy egyáltalán
mért teszek. Noked nem kellene érvek, olyan vagy,
mint egy kisgyerek.

A hátad, ahogy meghajlik, akár egy kord zakó,
követi a lassú íveket. A hajaddal nem tudok mit kezdeni,
ahogy folttal egy fehér nadrágon, szinte csak elkopni tud.
Ahogy sötét szemed feltölti a világos szobát,

mint egy régi bakelit lemez, hallani ajkad záródását,
akár tú nyikorgását, a fogaidat. Nem tudok javítani rajtad,
ahogy te sem magadon.

Levetett ruhadarabjaidat, emlékszem, darabokra szedtem volna,
hogy egyben lássalak, hogy ne keltsd valaminek a látszatát,
ne légy olyan, mint egy ósdi kirakat.

Hagytál itt nekem emlékbem egy kulcstartót, nincs rajta semmi,
csak három rézgyűrű az egész. Azóta azzal járok el. Ahányszor
ajtot nyitok te jutsz eszembe, olyan ez, mint gondolni egyszerűen
csak anyára, apára.

Az évekbe emléket préselek, s majd téged ragasztalak ki a falamra,
hogy megmaradj, ne múlj el, mint egy rosszul megpengetett akkord,
mint egy megrágott falat.

Te majd hozzámész valakihez, akiből egyszer jó férj lesz,
belőled meg jó anya, méhedben az idővel lopott gyermekünkkel.
Engem akkor már nem fognak érdekelni, azok a lassú ívek,
megkopott hajszálaid, ajkad záródása.

Csak régi bakelit lemezünket, s a tú nyikorgását, csak azt jegyzem meg.
Neved tetováltatom a nyakamra. Az idegen testet így más váltja fel:
öt betű, egy éjszaka.

Emlékszem a kaput zárva hagyták. Kértél, engedjelek ki.
Aztán néztelek, ahogy kilépsz, eltűnsz, fel se nézve, jelét sem adva,
a rád nehezedő tompa égboltnak, vagy egyáltalán valami
egészen nem hétköznapiak.

Most pirkad, a tegnap estét összeszedem,
ahogy törött boros üvegeket a csempéről.
Az első emeleti teraszon az öregek a szeretetről beszélgetnek.
Itt hagytál valamit, s azóta se hiányzik.

STOLCZ ADÁM

Beszámított veszteség

– most és mindörökké –

Közvetlenül melletted nőalakban
fekszik a fájdalom,
a kezét rádteszi, nehogy szétesz,
amíg a kudarcok
lassan leemelik rólad a formát,
nehogy az üvegek édes
szennyvízhálózatában
szívódj fel.

Kioperál a szeretetből,
akár egy testidegen anyagot
a te *legjobb barátod* és leköp,
pusztán csak fertőtlenítés végett a
nyugalom
és az arcizmaidnak dől,
azok remegnek,
akár egy régi korlát,
kizárólag az egészséged érdekében
a rohadt életbe
utal be egy darabig,
egész közel a városodhoz,
ahol húsz éve ülsz és nézed
az otthonok világos ablakait,
s azokból, akár
a vattalólámpákból
gyakorlottan rúg arcba
az általad betanított hirt valóság.

Tervszerű visszavonulás

*Amíg magadnál vagy,
meg tudod magyarázni?*

Megmagyarázhatod.

Hogy miattad ég a pofám,
vagy mert most a számban
egy amalgám
tömést forgatok.

Nem tudod amúgy véletlenül,
hogy kinek vettem ezt a
rengeteg levegőt?

Most írd alá a csekket
vagy az arcodat írja majd alá egy pofon
és saját kezűleg szántom be rajta az időt,

végül úgyis
lehúzzák a jószándékot
maguk után a torkodon.

Meg tudod magyarázni?

Hogy miért van az, hogy
én most is magamban beszélek?

Tegyük úgy mintha
elfelejtenélek, és amikor az emlékeim között túrkálok,
akkor ugorj be, és üvölsz rám
hogy mindenhez azért hozzá nem nyúlhatok
mert lehetek egyedül, de fogjam vissza magam
mert magamban azért mégsem otthon vagyok.

Te pedig a kezemre csukod a pillantásod.

Tavas

A tavasz előáll, és én visszanézek.
Mi volt az, amit ott hagytam?
Egy rosszul hangszerelt hiányérzet,
valami, amit én hagytam ott.
Akár egy heget,
egy ujjlenyomatot,
egy tárgyi bizonyítékot,
amit valaki eltüntetett
a nyomozás kezdetére.

Ezért most nyom nélkül vagyok.
Nincsen bizonyítékom a télre.

A magány most a feltételesmód
legfelső fiókjában hasal,
az én rozsdamentes humorérzésem
pedig a legújabb gyakorlat szerint
a szelektív hulladékgyűjtés jegyében.
A szél pedig jobb lesz, ha eltűnődik,
hogy miért kellett közbepofázni
és a hideg gyorsan abbahagyja
azt az ótvar viselkedést,
hogy csipkedi az embereket
a rossz idő meg vagy leül,
vagy pedig azonnal
kimegy a teremből.

Azonban itt is járt a fagy egyszer,
és nemsokára visszatér.
Ha az öröm nem jár soha magában,
A gondok társaságában visszajön a tél
És a kezükben mosolyognak a kések.

Akár egy rosszul hangszerelt hiányérzet.
a tavasz előáll, és én visszanézek,
túl messze az időben állva.
Visszanézünk a ketrecében járó,
hályogos szemű fehér oroszlánra.

Szabadság

Sétálni a szabad ég alá, úgy menj,
hogy tudd, haladsz valamilyen irányba.
Itt nyakmutatványok nélkül is kővé lehet válni.
A szabadság vadászterületén könnyen
rálőhetsz mindenféle kis vagy nagyvadra, vagy akár hiányra.
Ha fizikai valód érzékeny búcsút vesz tőled,
menj csak fesztelenül tovább.
Nem kell keresned, megtalálnak
maguktól majd a Szodomák és Gomorák.

Már csak te ellenőrzöd és látod
a helyeket, meg a *körülményeket*.
Szezonja van most a szabadságnak.
Jó dolgokban már azt sem tudod,
egyszerre hány visszhang beszélget veled
és hány száz alkalommal látogatnak meg
ezek a kissé testi hibás szavak.
Amelyek mindig készek arra,
hogy rád egy egész vicckönyvet szabjanak.

Az ég csatornafedele néha
alázatosan félrebillen,
ilyenkor pont olyan mintha
valami fény elszabadulna
itt lenn.
Rövid időre ekkor,
– felelőtlen lévén –
megesik, hogy nézés helyett
valamit látok.
Látom,
hogy *fémme válnak a madarak*
és kővé az oroszlánok.

SULYOK VINCE

Ha eljöttél volna sétálni velem

Nem is lett volna szükséges, hogy szóljunk egymáshoz. Elég lett volna mennünk egymás mellett a kissé elvadult és gondozatlan erdei ösvényen, amint ezt gyakran tesszük máskor is.

Szavakat szólnunk nem is kellett volna, csak követnünk a keményre taposott utat a fenyves tisztásain át, hol a megritkult ágak résein keresztül nagy sávokban dőlt volna ránk a fény, s az alkony aranyát telt marokkal szórta volna lábaink elé a késő délután.

Szavakat szólnunk nem is kellett volna, csak követnünk az út kanyarjait, s magunkba szívunk bokrok, fák, virágok keserű-édes, erős illatát a nyárközép melegével köröttünk a pár napig még tovább fecsegő madarakkal a boldog alkonyatban.

De belső csendünket nem zavarta volna se ez, se a lomb közt motozó és kotorászó szellő. Mentünk volna csak a zajt elnyelő mohában magunk is tele csennel, hallgatással, békességével és szépségével az erdős hegyi tájnak.

Hova lett?

hova lett sárga pongyolája
világlott tőle a szobája
s leginkább éppen akkor
mikor magáról azt is levetette

hova lett ugyan hova lett
melyik fiókba is tehette
s hova lettek maguk azok az évek is –
hova maga az élet

a sárga szín helyett már szinte csak
feketét látok
élek-e még élek-e még
a halál átok

csak pongyolája sárgasága
győzhetne ezen a halálon
de ugyan hova lett
való volt-e vagy csak álom

A szmokingos halott

Apád szerdán fog meghalni, mondta Éva a telefonba, és letette a kagylót. Neheze ére esett, de nem akarta, hogy Artúr, a fia elkezdje a szokásos hebegő magyarázkodást, jobb esetben kérdezősködést, hogy most mi ez, mi az, hogy szerdán, ezt így nem lehet, értsék meg a szülei végre, hogy felnőtt ember, saját élete van.

Géza reggel megkérdezte, milyen nap van. Hétfő, felelte Éva. Géza kicsit összehúzta a szemét, mint aki alaposan utána akar gondolni, és akkor jelentette be (vagy ki?), hogy szerdán meghal. És érdekes módon Éva rögtön elhitte. Nem is hitte, hanem tudta, hogy Géza ezt most pontosan érzi. Sosem volt valami sikeres jó, az élet, ha lehet így mondani, többnyire rácsáfoltt szegény Géza várakozásaira. Artúr ezt kamaszként érzékeltette is az apjával, hogy nincs hasra esve attól, hogy igazgató úr – egy szakközépiskola kollégiumának igazgatója. Mindegy. Eldönti majd, hogy jön-e szerdán vagy sem. Éva úgy érezte, hogy szép dolog lenne, ha utoljára együtt lennének ők hárman. Felhívta a hűgát is, neki is jelentette, hogy Géza szerdán hal meg. Gabika rögvést ajánlott, hogy oda utazik, de Éva leintette. Hagyd csak. Majd ha már megtörtént.

Artúr a könyvtár feldolgozó osztályán egész nap azon töprengett, vajon lehet-e hinni az apjának. Azóta nem bízott benne, hogy tizenöt éve, amikor a zongoraóráról kerülővel, a régi roncstelep felé bandukolt haza, meglátta az apját egy idegen nővel, az autóban ülve csókolóztak. Soha nem hitt neki többé, igaz, az anyjára is másképp nézett azután: nem sajnálta, épp csak egy picit, de inkább azt érezte, ha neki ez kell... Ha úgy dönt, hogy hazamegy szerdára, jobb, ha ma szól Márkusnak, a kislőnöknek, amilyen szentlélek, bizonyára megérti majd. És persze ott van Eszti, ez a különös lány, akivel msn-en kezdett el beszélgetni, és akiről úgy vélte, fűlig szerelmes az „ő” Artúrába. Valami koreai cégnél titkárnő, ráér egész nap fecserészni. Pont szerdára beszéltek meg, hogy itt az ideje, hogy teljes földi mivoltukban is lássák egymást. Artúr halogatta eddig is dolgot, mondván a virtualitás lesz az igazi alap, így csak egymás szavára figyelnek, a lélek rezdüléseire, nem befolyásolja őket semmi külsőség. Csak Esztinek névnapja lesz szerdán, meghívta narancstortát enni, az a specialitása, és Artúr belement, elvégre nem ehet akármikor narancstortát. Jobban érdekelte Eszti tortája, mint a lány maga.

Éva elhatározta, hogy máttól lent alszik, egy szobában Gézával. Azért, hogy bármikor segíthessen. De ez nem feltétlenül igaz, eddig is így volt, az emeletről is leszaladt egy éjszaka tízszer is, ha kellett. Géza fájdalmai egyre erősödtek, a morfin sem hatott már, most valami svéd pirulákat kapott, ami teljesen lezsibbasztotta. Vasárnap ugyanúgy elvitte a misére, mint kilenc éve mindig, amióta kiderült Géza rákja. Akkor fogadta meg Géza, cserébe a gyógyulásért ott fog ülni a misén. Éva előbb kinevette, aztán rájött, hogy a férje leginkább vezekel. Úgy érzi tán, hogy bűnei miatt szabta rá Isten a betegséget. Ez az, amit Éva sosem volt képes felfogni: miként lehet valaki olyan nagyképű, hogy azt higgye, Istennek jobb dolga sincs, mint vele foglalkozni, a piti kis vétkeit számolgatni, és

kisütni, mivel leckéztethetné meg. Ennél még egy Isten élete is szórakoztatóbb.

Este Géza megkérdezte, hogy mi van Artúrral. Jó pár éve csináltatott egy szmokingot, mondván, abban szeretne feszíteni Artúr esküvőjén. Csakhogy semmi jele nem volt, hogy Artúrral efféle valaha is megtörténik. Űlt a könyvtárban, egyre csak hízott, és nem lehetett tudni, hogy azon túl, hogy így elmorzsolgatja a napjait, van-e bármi egyéb célja az életben. Azt Artúr senkinek sem árulta el, hogy a Margareth Mellow név alatt megjelenő szerelmes regényeknek ő a szerzője. Mind ott írta őket a könyvtárban, két pecsételést és három, Esztinek vetett msn-mondat között.

Éva elmondta Gézának, hogy értesítette Artúrt. Jól van, felelte a férfi, és felült az ágyban. Azt akarom, hogy a szmokingban temesetek el, rendben?

Éva nézte néhány másodpercig, és aztán lassan bólintott. Ahogy akard, felelte. Utána különös érzés lept meg: mintha az „Ahogy akard...” után hozzá kellett volna tennie azt, hogy „Drágám”, holott soha az életben nem mondtak ilyesmit egymásnak. Elnézte Géza elgyötört, hosszúra nyúlt, sápadt arcát. Nem tudom, milyen szellem sügta ezt a „Drágám”-at, mondta magában Éva, és még a fejét is megrázta, önkéntelenül. Talán már most gyászolom, azért. Hétfő este.

Éjjel hallotta, ahogy Géza szuszog. Fura volt arra gondolnia, hogy ez a szuszogás már csak negyvennyolc órán át tart. Sose akarta, még magában sem, kimondani, hogy Géza halála megváltás lesz, szegény betegnek biztosan, de neki is. Mert nem akarta kórházba adni, védőnőként ennyit mert vállalni. Valahogy akarta is. Mintha ez egyfajta utolsó ajándék lenne annak az embernek, aki mellett eltelt az élete. Felkönyökölt a fotelágyon és a sarok felé nézett, ahol Géza feküdt. Kissé megemelt párnákon, hanyatt, és a kezét úgy tette maga mellé, mintha már most halott lenne. Felkelt, halkan odament hozzá. A derengő homályban sokáig nézte. Ugyanilyen lesz, tényleg, ha már meghal majd, de most még él. Máshogy esik rá a tekintet.

Gézának az augusztus 20-áról jutott eszébe a halál. Szép, hogy ezt az ünnepet megélem még, gondolta, jó lenne, ha aznap történe. Az augusztus 20-a mindig is a nyár végét jelentette a számára, már gyerekként is, aztán a kollégiumban, 20-a után már be kellett menni előkészíteni az évet. Volt ennek a napnak valamiféle súlya, ami nem Szent Istvánról és az államalapításról szólt, hanem őróla, Holacsek Gézáról. Ezért lett volna jó, ha aznap hal meg. Mondta is Évának, szerdán meghalok. És pontosan tudta, hogy annyi év után, a felesége most először hisz neki. Még ezt is gondolta, nem okozhatok neki csalódást... Érezte, hogy Éva felkel, odajön az ágyához és nézi. Ez tetszett neki. Nemcsak leköltözött hozzá, hanem az éj közepén nézi őt. Kívánhat-e többet? Aligha.

Artúr csak annyit közölt Esztivel, hogy az apja halodik, valószínűleg utoljára fogja látni. Szerdán megy, vagyis már kedden. A lány sokáig hallgatott a chat túldoldalán, majd lassan bepötyögte, megértelek. A narancstorta tud várni, a halál nem. Artúrnak erre eszébe jutott az az

este, amikor végre befejezte az örült klimpírozást, a „gyakorlást”, ami majd második Arthur Rubinsteinná teszi az apja szerint, és lecsapta a pianó fedelét. Jó ez a csend, szólalt meg ekkor az anyja, mire ő, tizennégy éve minden dühével és keserűségével felkiáltott.

Dehogy van csend! Sosincs csend! Láttá, ahogy az anyja kérdően az apjára néz, de ő csak megvonta a vállát.

A kedd csöndesen telt. Éva elment a boltba, a piacra, otthon főzött egy kis lecsót. Géza evett a párolt karfiolból. Ivott egy kortyot a vörös borból, amit Éva felbontott, mert úgy érezte, ennyi most kijár nekik. Gabika telefonált, hogy mi a helyzet. Éva azt mondta neki, semmi különös, várják Artúrt. Már letette a mobilt, amikor rádöbent, hogy Artúr neve, milyen különös, most a halál szinonimája lett. Bár ez azért igazságtalanság volt Artúrral szemben, azt sejtette, hogy Artúr valaha is kívánta volna az apja halálát – és most tessék, lehetősége van, hogy elhozza a számára. Délután kiültek a teraszra, ahonnan a kertre látni, Géza meg is jegyezte, hogy rémes, milyen korán sárgulnak idén a levelek, hiába a pokoli hőség. Meg van kergülve a természet. A rádióban hallotta, hogy még a szuperegészséges Svájc sem lehet büszke magára, mert az alpesi tehének temérdek metángázt eregetnek a légkörbe, és ez is csak növeli az ózonlyuk nagyságát. Ezt most elmesélte Évának, és még kuncogott is rajta. Toblerone meg a metángáz, lám-lám, semmi sem tökéletes.

Artúr munka után indult és elhatározta, hogy a nyakába akasztott digitális diktafonnal kísérletet tesz rá, tud-e így is könyvet „írni”, hogy felmondja a szöveget, aztán az sem lehetetlen, hogy megkéri Esztit, aki profi gépíró, hogy írja be neki. Persze, ehhez találkozniuk kell majd, ami most elmarad az apja miatt. Eszti arra számít, hogy narancstortát esznek, édeskettesben, nem valószínű, hogy első lépésben nagyon megöriülne a házi feladatnak, amit Artúrtól kapna, bár ki tudja. A cím már megvolt: A

Csóka-szigeten. Sőt, már az első pár sort is bepötyögte a napokban a könyvtári gépbe, egy nő, Evelyn sétált egy tengerparti stégen, amikor a túsarkú cipőjének a sarka beakadt két deszka közé, elesett és kifecamította a bokáját. Szerencsére Jeremy, a szörfoktató azonnal észrevette és ott termett, hogy a segítségére legyen. Nem sejtette, hogy a sebzett szívét jött gyógyítani az üdülőhelyre. De Artúr még nem tudta, mi legyen a nő múltja, sem azt, hogy mi történjék azután, hogy Jeremy hazavitte bérelt szobácskájába. Bizott magában, hogy a hosszú, magányos úton jönnek majd a gondolatok, és ő csak mondja, mondja, bele a diktafonba.

Éva arra figyelte fel, hogy Géza félálomban annyit mond, Matild, ne, ne most... Megállt az előszobában, pont a tükör előtt. Láttá magát, ha kissé homályosan is, egy hatvannyolc éves nő arcát. Igen, hát ő az. Még ezt is gondolta. Tehát Matild. Ennyi év után kell megtudnia, egy nappal mindenek vége előtt. Olyan mindegy már, és mégis. Egy név, ami már más, mint egy baljós sejtés. Legalább tizenöt éve, ha nem több. Géza soha semmit sem árult el, épp csak legyintett, ha vádolni kezdte, hogy van valakije. Rágyújtott, akkor még, és a plafon felé fújta ki a füstöt. Aztán tessék, most is Matildot hívja. Vagy legalábbis emlegeti. Vajon mit álmódott, mi az, amit Matild nem tehet meg? Mitől fél Géza még most is? Az általa bejelentett halál kapujában?

Eszti hazament, és nekiállt a narancstortának. Azt gondolta, mit tehet ő arról, hogy ennek az Artúrnak az apja haldoklik, ő ma narancstortát akart készíteni. Fog is. Ahogy pucolta a narancsokat, egyre paprikásabb lett a kedve. Hogy is hívták az a kissé mulya, pattanásos képű srácot a logisztikáról, aki olyan bájosan ügyetlenül akarta csapni neki a szelet? A Tibi, hát persze. Hülye egy név. De két napja összefutottak a buszon, leült, emellé a Tibi mellé. Nem lehetett nem beszélgetni, elmesélte a Tibi,

hogy már a szoftvermultinál van, sokkal jobb pozícióban. Adott névjegyet is. Hova a francba is tette... Narancsos kézzel túrta végig a táskáját, meg is találta. Angeli Tibor, chief account manager, tyúha. Visszament a narancsokhoz. Még le akarta turmixolni őket. Úgy döntött, csak utána telefonál.

Artúr homlokon csókolta az anyját. Erre az utóbbi két évben szokott rá, amióta a városból is elköltözött. Méltóságtelebnek, komolyabbnak érezte. Na?, csak ennyit kérdezett, miközben kibújt a diktafon zsinórjából, és a zsebébe sülyesztette. Éva az állával bökött a szoba felé, ahol Géza feküdt. Még nincs szerda, ezt mondta, maga sem értette, miért, és rögvest érzéketlennek érezte a mondatot, így hát hozzátette, Szegény alig van már ébren. Artúr az ajtóig ment, kicsit nyújtotta a nyakát az ágy felé, de máris visszafordult, és mintegy alibiként jelezte, Tényleg, alszik.

Géza azon töprengett, kinyissa-e még a szemét, amíg el nem jön a perc. Mit láthatna még? A fél szoba esik a látóterébe, a mennyezet, az olvasólámpa, a falvédő, az egyik fotel háttámlája. Ezt nézegesse, mint az életet, amibe legalább a pillantásával kapaszkodik? Röhejes. Jobb csukott szemmel feküdni. Békén hagyják. Hallja a parketta recsenéseit, a kisebb-nagyobb zajokat. Éva közeledik a lakásban, rámul, tán máris készül a temetésre. Aztán megjött Artúr. Pontosan hallott mindent, azt a pár szót, amit ejtettek. Itt a fia, jött megnézni az apja halálát. A fia mindent tud róla. Sose mondta, de ő tudja, hogy tudja. Ezért félt tőle annyi éven át. Mert ha egyszer megkérdi, hogy miért, arra felelni kell, nem lehet elintézni egy nyaklevessel. Különben is, egy kollégiumigazgató nem veri a gyerekeket. A sajátját pláne nem. Hát... most egy nap maradt, hogy Artúr bármit is kérdezzen tőle. Még az is lehet, hogy válaszolnia sem kell. Elég, ha újból behunyja a szemét.

Éva nyugtalanul aludt az éjjel. Egyszerre dühös volt Gézára ezért az idióta bejelentésért. Most hogy aludjon így, tudván, ez az utolsó éjjelük? Azt sem tudta, lenne-e valami dolga. Odaülni az ágya mellé. Megfogni a kezét. Esetleg... melléje feküdni? A forró éjszakában is összerázkódott ettől a gondolattól.

Géza hajnalban egyedül felkelt. Éva akkor zuhant mély álomba, az egész éjszakai hánykolódás, vívódás után. Artúr fent aludt a régi szobájában, nyitott szájjal, hanyatt, hangosan sípolt a levegő, ahogy ki-bejárt. Géza egy ideig állt az ágya mellett, a falnak támaszkodott a kezével. Látta Évát a fotelágyban, teljesen magára húzta a paplant, holott biztosan izzadt, de talán így akart elbújni, vélte Géza, a mai nap megpróbáltatásai elől. Most hirtelen úgy gondolt rá: szegény. Magát egy pillanatig sem szánta, ráadásul azt tapasztalta, hogy leginkább mehetnékje van, bár nem tudta volna megmondani, hová. Kapaszkodott az egyik bútorba, aztán a másikba, így csoszogott keresztül a szobán. Amikor az erkélyhez ért, érezte, hogy erre van szüksége, ki, kimenni végre ebből az átkozott helyiségből, ahol se élni, se meghalni nem lehet. Az erkélyajtó arasznyira nyitva volt, ezzel sem kellett erőlködni, emlékezett, hogy az ajtó eléggé szorul, rántani kell rajta egyet, ha zárva van, ehhez biztosan nem lett volna ereje. Lezöttyent a nyugágyba, innen, az erkély lécei között terült el előtte a kert. Valahonnan a szomszédságból tompa rádióhangon ének hallatszott már most korán, Hol vagy, István király...

Artúr nehezen ébredezett. Nem is értette először, hogy

hol van, saját szobáját, ahol harmincegy évet élt, teljesen idegennek érezte. Aztán eszébe jutott a regény, amit útközben mondott bele a diktafonba. Vissza kéne hallgatnia az egészet, akkor talán folytatni tudja. Elakadt ott, amikor Jeremy elutazott egy szőrfutáborba, és Evelyn körül elkezdett legyeskedni egy gazdag arab üzletember. Itt kellett volna valami csavart belevinni a történetbe, hogy ne egy szimpla csábítási história legyen belőle. Ha le tudott volna ülni a gép elé, akkor talán ment is volna, érezte. De itt már nem volt számítógép, arra meg hirtelenjében nem emlékezett, hogy a diktafont hová rakta. A nyitott ablakon át ekkor hallotta meg a távoli, rádióhangon szóló éneket, Hol vagy, István király... Rögvest eszébe jutott, ma fog meghalni apa. Felpattant, kiült az ágy szélére. Ám itt szinte megmerevedett és a lábát nézegette. Le kellene vágni a körmömet, töprenkedett, de nem volt mivel. A kisöllő lent van a fürdőben, anya szekrényében, erre még pontosan emlékezett.

Amikor Éva meglátta, hogy Géza ágya üres, először nem is csodálkozott. Ez villant át rajta, Elment. A következő pillanatban viszont lerúgta magáról a paplant és a végéhez rohant, arra gondolt, hogy csak ott lehet a férje, az ez lepte volna meg, ha máris holtan. De nem találta. A konyha felé indult vissza, és ekkor látta meg, ahogy Géza karja lelóg a nyugágy oldalán. Kilépett a teraszra, mire Géza ránézett. Hát te?, csak ennyi tudott kérdezni. Hát én, felelte Géza, és lassan félrehúzta a száját.

Végül is jó volt így. Mert összejöttek, együtt voltak. Kint reggeliztek a teraszon, mint ahogyan már évek óta soha. Géza is ivott néhány korty tejeskávét. A gyógyszereket is bevette engedelmesen, nem akart demonstrálni, hogy neki már úgymint minek. Artúrt kérte, meséljen valamit. Ám Artúr nem nagyon tudott mit mesélni. Különben is a sztori Evelyn-szálára koncentrált, miközben kente a kenyerét és vágta a zöldpaprikát. Lehet, hogy ez a gazdag arab üzletemberes dolog túl kommersz, sokkal izgalmasabb lenne, ha feltűnne egy régi szerelme, még a suliból, aki nem is sejtette, hogy az akkor még jelentéktelen fruska mennyire odavara érte. Vagy valami efféle.

Kinyitották az ernyőt, és Géza az árnyékban feküdt, nyitott szemmel. Éva azt kérte Artúrtól, hogy valamelyikük mindig legyen ott Géza mellett. Lelesz ebédre, majd sütnök hozzá virslit, mondta még. Artúrnak eszébe jutott, hol van a diktafon, a zakója zsebében, elővette és visszaült a műanyag székre, és halkra állítva elkezdte visszahallgatni, amit tegnap az autóban szövegelt. Egyszer csak hallotta, hogy az apja szaggatottabban veszi a levegőt, és mintha mondani akarna valamit. Odahajolt, látta, hogy nyitja a száját, mintha nagyon akarna mondani valamit. Igen..., szólalt meg várákozóan Artúr, mondjad csak. De Géza képtelen volt hangot kiadni. A kezével jelezte, hogy írna, kér papírt, tollat. Papírt hozz és tollat!, kiáltotta be a szobába Artúr, és Éva egy perc múlva ott volt a kellékekkel. Mit akar?, nézett előbb Artúrra, aztán a férjét bámulta, aki kézbe fogta a jegyzettömböt, a jobbja a tollat, de csak nagyon lassan tudott közelíteni vele a papír felé.

Nem tudnak semmit az életbiztosításomról, jutott Géza eszébe kicsit korábban, ráadásul eldugtam. Tudnám, hogy hová. Legalább annyit közölni kell velük, hogy keressek... Emelte a tollat, de az mintha ólomból lett volna, nem bírta rendesen mozgatni. Apró krikszkrakszok jelentek meg a papíron. Az egyik teljesen olyan volt, mint egy kínai írásjel. Géza kétségbeesetten nézett fel rájuk, mire

Éva elvette tőle a blokkot és az írószert. Nem baj, mondta, semmi baj. Majd később.

Visszament a konyhába, Artúr pedig bezárkózott a vécébe. A nyugágy árnyékolójának vaskerete és a vászon között hirtelen betűzött a nap, Géza érezte, ahogy a fény és a meleg a szemhéján keresztül szétömlik benne. De alig tartott néhány percig az egész, ahogy a nap tovább vonult az égen, az ernyő ismét felfogta a sugarait. Géza egy picit oldalt húzódott, hátha éri még egy kis fény, de már hiába, a nap gyorsabban hágott felfelé az ünnepi égbolton.

Artúr vette észre, amikor visszament a teraszra, hogy olyan furcsán fekszik az apja. Amikor Éva meghallotta a fia hangját, azt kiáltotta, Anya, gyere csak...!, tudta, hogy megtörtént. Megfogta Géza lecsüngő karját, nem volt pulzusa.

Aztán Éva telefonálni kezdett. Előbb a rokonoknak, aztán utána járt a mentőknél, hogy ilyenkor, ünnepnapon kit kell hívni, hogy kiállítsa a halotti bizonyítványt. Azután utasította Artúrt, hogy szedje elő a szekrényből az apja szmokingját, az volt kívánsága, hogy ebben temessék el. Rá kell adni. Mi fogjuk ráadni?, kerekedett el Artúr szeme. Mi hát. Ki más, jelentette ki szigorú hangon

Éva. Tudod, hogy az esküvődön akarta viselni? Rémlik, hogy mondta, ingatta a fejét Artúr. Na látod, felelte erre Éva. Aztán élesen nézett a fiára, És?, Legalább már van valakid ott abban a híres nagyvárosban? Artúr elnézett, a tárva lévő erkélyajtón át, mintha addig a híres nagyvárosig látna, ott is egy bizonyos utcába, egy bizonyos házba, egy bizonyos szobába. Aztán felelte csak, halkán. Hát, azt hiszem, igen. Van.

Eszti félkönyékre támaszkodva nézte, ahogy Tibi öltözködik. Baszki, félmaratont akartam futni ma reggel, mormogta a férfi, miközben fél lábon ugrálva rángatta magára a nadrágját. Na mindegy, most már úgyis túl meleg van hozzá. Akkor maradhatsz is akár, mondta Eszti az ágyból. Nem lehet, felelte Tibi egy bocsánatkérő grimasszal. Ma összegyűlik a nagy család. Legalább negyven ember. Egy csomó István van a családban, tudod. Csak pont te lettél Tibi, mi?, kérdezte Eszti, kicsit csipkelődve. Nem lehet mindenki István, mondta Tibi, Tibinek is kell lennie valakinek, nem igaz? Eszti ezen csak némán mosolygott, és aztán visszahanyatlott a párnájára.

Akkor háromra emeljük!, vezényelt Éva, és egyszerre ragadták meg Artúrral Géza testét a nyugágyon.

CZAPÁRY VERONIKA

Edgar Allan Poe

„Feszülten figyelni annyi, mint határozottan emlékezni”

Poe-t nem érdekelték az istenek, meg a kinkeserves keresés sem, de mégis, csak egyetlen szót akart, miközben a nevét suttogta, hogy minden halandó az istenek martalékául essen, most és mindörökké, a gyilkosság, fantomok, a megtépettek, groteszk, legyen végletes és nyomorult a kárhozat, jöjjenek az istenek és örüljön meg mindenki, terítsenek az abroszokkal együtt fáklyákat rá, takarják be, közben esik az eső, legyen a szentakarója szép.

A különbejáratú csaknekedszóó rémálmaink, ez a fehérség sugárzó.

Már nem gondolkodott, nem tett fel kérdéseket, mert érvénytelennek és ismeretlennek tartotta az ámulást. Örüljön meg mindenki, talán igen, a télire néző ablakokban a szárnyak, a feledhetetlen ragyogás, kiúttalan nappalok, ismeretlen szenvedély, a keretek, te és én, minden percben, nekem talán nem kell a fásultság, a félelem, nem tett fel kérdéseket, a hangok, a hatalmas házak, a mocsár, mellékes események, az otthonmaradás szenvedélye, a fehérség keveredése a köveken, éjjel az áztatott galambok, annácska mosolya, túl akarom élni, nem lettem szerencsétlenebb, megöltél és megöltem, sorra a bogarakat, szárnyaikat kiteptem, közben szerettelek, mert nem akartam, hogy higgyél bennem, nem akarok tőled semmit, meghalni, bocsásd meg, de nem kértél tőlem, az interperszonális kapcsolatok, mert nem voltam ott, de megkérdezem a húsa minőségéről, cipőt sem adtam rá, a borzalmat te ismered, az otthoni különbejáratú szörnyetegeidet is, minden rettenés alapja a kinszenvedés, nincs több pénz a számlámon, talán az esküvős varázslatok, mondod a korlátok között, a mondhatatlan hangokon át, nyelven írott szavak, megérkezésed.

Nem mondom el, hogy bennem megtörtént minden már, te hozzászoktál, nem az ezüstös sziklapart tévedéséhez, hanem az igazán mély és szokatlan bizarr dolgokhoz, tényleg? Az előjáték mellett a figyelem, még hozzá megfeszített. Ebben a borzalmas nagy városban mindig sok bűz van. Szokatlanul sok bűz és szokatlanul kivéhetetlen minden. Én elhiszem, hogy a szöveg felfeslik, én elhiszem, hogy szövegből épül fel a világ, a megkeresett és megkeresetlen szavak, a jelenetek, szigetfalak, tudom hogy van odaát, tudom, hogy van odaát.

Érzékszerveimmel a megfoghatatlan és nyílt világot tapogatom, ami az utcák pora és az utcák mocska között szárad föl, fázom, fáradt vagyok, nincs mit veszítenem, az örömfalak közé semmi nem zár be, csak én magamat, hogy megízleljem a végtelent, az orvosok cáfolták, hogy ópiumot szívtam volna, az ihlet rejtélyes és iszonyatos szimbólumainak klasszikus irodalmi műfajai, nem alkoholista, a képzelet adományai, az ébrenlét világának határa. Hiteles részletekbe csomagolom a fantasztikumot, ennek szélsőséges példája, hogy bolondja vagyok a rejtvényeknek, tréfás kérdéseknek, titkosírásoknak, a megfejtésükben oly mértékű éleslátásról teszek tanúságot, mely a közönséges észjáráson túl természetfölöttinek tűnik, a matematikai tanulmányok is fejlesztik azon képességet, hogy lankadatlan gondolatok között olvassak a titkos kódokban, a rejtjelekben, az eleven sejtekben, a betűk sárgáslilás halmazai között, az istenekkel szeretné reprodukálni az anyagot.

A könyvben a köd nem mondott ellent kétségkívül a hangoknak, a köd nem mondott ellent kétségkívül a hangoknak. Fogd meg őket a kék selyem türkiz brokát ruháiddal és hozd el nekem, fogd meg a kék selyem sárga ruháját, amikor azt parancsolom, és hozd ide.

Nem zuhanok le, nem zuhanok le, tavasszal sem, az esőcseppek előtti éjszakában sem, nem szakad ki a fülem, pedig megígértem, szeretlek, szeretlek. Csak írnom kell, más feladatomban nincsen, hozd ide kérlek a selyem brokát ruhádat, szeress, szeress.

Írni csak annyi, mint egy sakkjátékos nyugalomával szeretni. Örülök annak, ha békén hagysz. Örülök annak, ha most napokra békén hagysz. Olyan jó, hogy most évekre békén hagysz. Tényleg, én megtanultam szeretni.

Az előbb is ránk várt, ránk vetült a fény, ne mondd, ne mondd, hogy fáj. A tömeg embere vagyok, nem tanultam meg az iskolában, nem tanultam meg az iskolában olvasni, nem baj, nem baj, nem fáj.

Achilles kardja bármilyen érthetetlennek tűnik is, mindegy, milyen énekben énekelnek a szirének áttetsző lágy türkizes brokát ruhájukban, én nem sebeztem fel a karod, nem mostam ki belőle a végtelent, nem pont ott téptem fel, ahol fáj, ugye tudod? Nem én szurkáltam át tűkkel a húst. A húst. Látszólag értelmetlen gyönyörűsége telik benne, hogy nincsenek túl a határokon, a hozzávetőleges megfejtésen innen és túl, kiszakítod karomból, a szövegek persze, ebből az következik, hogy egy sakkjátékos nyugalomával hozza létre a percek, melyekben nincs idő, a percek, ahol körbejár a végtelen. Hol az egyik bál, az egyes figurák bizarr mozdulatai, nekem is fáj.

A sötétedéstől való félelemnek az előzőek során sokféle változó értéke van, hidd el, hidd el, én nem is szerettelek.

A börtönfalak közé nem zárt be semmi, csak saját szobám és a fülsiketítő zaj, ha nem hallottam volna, de mindegy. Nem vezet hozzád ajtó, sem lejtő, a kifogyhatatlan út porában felszedem a gondolatokat, mintha brokátfényből varrták volna össze a városok mocskat, feladom a rejtvényt, miért is, én is, te is, nem is sejtéd, milyenek itt a hajnalok, nem is tudod, honnan jön ez a sok miért.

Most nem mondom el, mert minden olyan értelmetlen. A sok kielégítetlen monológ, sok kiéghetetlen alkonyokkal, nem, nem moccanok, útközben nem zavarom meg a szavakat, miközben tiltakozik és összeszedi a gyémánt keresztrefeszítést. Honnan van benned ez a sok fény?

Hiszen csak egy-két bábu maradt meg az ütemvesztettségéből. Nem is lényeges. Amikor az ész ellen küzd.

A gondolkodás mélységei teljesen hozzáférhetetlenek. Az arca is, a haja. Mozdulatai, amikor feleségül kértem, még emlékszem arra a nyárra, az otthonosság megnyugtató lágy hangjával adományozott meg, főzött, tiszta volt a lakás, jó volt mellette élni, mert olyankor fény ragyogott, amikor ő élt.

Feszülten figyelni annyi, mint határozottan emlékezni. Végül is győzött. Csöndben egész sereg megfigyelést tesz és következtetéseket von le. Következtetéseket von le. Vajon mit kell megfigyelni? Játékosunk nem korlátozza magát.

Feszülten figyelni annyi, mint határozottan emlékezni. Végül is győzött. Csöndben egész sereg megfigyelést tettem és következtetéseket vontam le. Vajon mit kell megfigyelni? Játékosunk nem korlátozza magát. Adatokat szolgáltat. A megfigyelőképesség nőttön nő. Minden kéznél van és kártyáit tökéletes biztonsággal adja ki. Boldog, mert elhajózott, fontosak voltak neki a székek.

Én szerettelek, csak nem mertem elmondani. Kiderül tényleg, hogy az eszes ember mindig képzelődő, de az igazi képzelőtehetséggel megáldott ember nem szűkölködik sohasem az elemzőképességben.

Hamu

Az előadás unalmas volt. Néha előrehajolt, ilyenkor furcsa kis húzást érzett hátul a zakóján, mintha valaki az ujjával összecsiszpentette volna a szövetet. Hátranyúlt, semmi. A szünetben, felállás közben már erősebb rántás. Lekanyarította a zakóját, s látta, annak bizony annyi: egy szál kipöndörödve, körülötte a szövet meggyűrve, megtépve. A szék támlájának huzatában, elég mélyen, alattomosan megbújt egy szög, valószínűleg utólag akartak valamit javítani, ez beleakadt a kabát anyagába, s mocorgáskor szétronscolta.

Szerette ezt a zakót. Könnyű volt és könnyed hatást keltett. Most már szeretheti. Tulajdonképpen vehetne egy másikat, nem borítaná fel a költségvetését. Amúgy is nehezen válik meg a kedvelt ruhadarabjaitól, most legalább indoka is van rá. De már savószerű lett a nyári délután, s nyomában egy régi ősz üledéke.

A városnak a pár évvel korábbi harcoktól megsabdalt arcát vasárnaponként egybe-mosta a tompaság s a csendes közöny.

A külkerületi szürke épületben, ahol laktak, egyik hallgató kollégiumi társuk javasolta, hogy egyszer menjenek étterembe. Nem a nekik megfizethetetlen valamelyikébe, hanem abba a naponta látott pincébe, ahol a külváros egyhangúan retkes házai meghókölték a belső kerületek helyrefofozott tömbjeinél.

Hallgató, ahogy magukban nevezték, H. zöldesszürke öltönyt vett fel, nagyon elegáns hatást keltett, ők viszont ugyanabban voltak, mint hétköznap az egyetemen: pulóver, a jobbik nadrág. A pincéhelyiség tulajdonképpen meglepte őket a vaskos, de új bútorzatával, a tiszta abroszokkal, a tartózkodóan udvarias pincérrel.

T., a csoporttárs cigarettát kínált körbe. Bár nem dohányoztak, úgy érezték, nem ildomos visszautasítani. Talán ez illik az alkalomhoz. Amiből majd akár több is lehet. Valami más a szokásos hétvégi árvaságban.

Húsleves és mindhárman rántott szeletet kértek, csak más-más savanyúsággal. A leves után azon töprengett, a hónap során hogyan fogja kipróbálni ezt a vasárnapi kicsapongást: menzára sem futotta, időnként talponállókban evett meleget. Legfeljebb most néhányszor kimarad a közeli, „lordok házá”-nak becézett hely. A pincér közeledett a hússzeletekkel, ő átnyúlt az asztalon, hogy a hamutartón elnyomja a cigarettáját, amikor a fehér rudacska végéről enyhe rezdülettel levált a parázs, rá H. zakójának ujjára, s nyomban úgy befészkelte magát, hogy alig lehetett a földre verni. Talán fináncs is volt a félig elszívott csonkban, s ezért tört le ilyen gyorsan. A pincér látta a furcsa mozgásokat, s gyorsan letette a tányérokat. H. előbb órá nézett, majd a zakója ujjára, ahol fekete lyuk éktelenkedett: „Kiegett. Teljesen új volt.” „Bocsánat” – és elsápadt. „Az kevés. A műstoppolás meg nem segít. Ki kell fizetned” – mondta H.

Mintha savat loccsantottak volna az arcába. Egy öltönyt kifizetni, most, a tanév elején, mikor minden összegyűjtött pénze elment a kezdésre? Öt perce még a kenyeres tálkát is felfalta volna, most a húst úgy gyűrte magába, mint a mosogatórongyot. Egyikük sem szólt egy szót sem. H. fizetett, aztán kint az utcán összeadták az arányos pénzt. „Ösztöndíjig várok” – mondta H., miközben indultak a közeli villamos-végállomás felé.

Hát ez komolyan gondolja – és ettől bezápuult az idő.

Este T. a laktanyából diákszállóvá nyilvánított épület veremhideg mosdójában azt mondta: „Kínos. Fogalmam sincs, mit lehet csinálni. Egyébként nem tölem tudod: felvételi nélkül került be. Valamelyik közeli rokonát ötvenhatban meglincselték” – azzal a nyakába kerítette a törülközőjét és kiment a betonpadlós helyiségből. A közlés olyan volt, mint az egyik nap még lombos, majd reggelre kettéfűrészelt fa az udvaron.

Ösztöndíjfizetéskor H. megállt a folyosó sarkán és megkérdezte: „Na, mikor adod meg?” Talán ha esetleg részletekben lehetne, de így, elébe állva... A teljes ösztöndíja sem lenne elég rá, ezért lehajtott fejjel hallgatott. Bárgyún és megbántva, pedig tudta, hogy hibás. Gyáván és konokul elfordult. Hetek múltán H. már csak a tekintetével kérdezett. Hónapokon át, a tanév végéig ment ez a megáttalkodott játék, s nem tudta, mi lesz a vége.

A következő tanévben T.-vel ugyanabban a régi épületben maradtak, H. meg átkerült egy másik kollégiumba. Különböző szakosok lévén, hónapokig nem is találkoztak. Ha igen, átnéztek egymáson.

Szóval, most akár vehetne egy másik zakót. Nem is magának, hanem így, évtizedek múltán H.-nak. Fogalma sem volt, H. hova került az egyetem után. Ötödév vége felé, az álláselosztó bizottságtól kijövet, ahol megtudta, hogy minden elfogadható helyet betöl-

töttek már, véletlenül H. éppen egy várakozó csoportban mesélt. „Engem oda visszavárnak” – ennyit tisztán hallott. Már mint a szülővárosába.

Felhívta T.-t. Torokköszörülés. „Ezek szerint nem tudod. H. hazament, ott tanított.” Torokköszörülés. „Cukorbeteg volt, vagy öt éve érzékszékület miatt levágták a fél lábát.” Torokköszörülés, mintha arra számítana, ő majd kiséget. „Nem várta meg a fejleményeket, a kilencedik emeletről kibukott az utcára.”

A mondat felizzott, majd elhamvadt. Még ez is.

A zakót beakasztotta a szekrénymélybe. Most már semmiképp sem adhatja egy gubérálónak.

„A világ nem reménytelen, a színház se tegye ilyenné”

Beszélgetés Nagy Viktorral,
a Győri Nemzeti Színház igazgatójával

Minden színházban a direktori iroda a „műhely” szíve. Az államférfiak után diszkréten tászkát visznek öltönyös urak, hogy a legfontosabb döntéseket bármikor ott helyben meghozhassák. Életről és halálról. Hasonló a szerepe ennek a szobának is, itt lehet jelképesen a „reset” és az „enter” gombot megnyomni. Itt zajlanak a meghatározó beszélgetések. Itt születnek válaszok a fontos kérdésekre, melynek aztán visszavonhatatlan a következménye: siker vagy kudarc. Háttul a falon egy főtón Vámos László portréja. Balra Az isten pénze pesti előadásának plakátja. Egyszerű a dologom, a beszélgetésünk tartalomjegyzéke itt van a falakon.

– A 21. század eleje inkább a kérdések és kétségek megfogalmazásának időszaka. A kapcsolatok, közösségek megtartása több energiát igényelne, mint amennyit az emberek erre szánnak. A színház pengeélen táncol, hiszen egy csapatnak kell megnyernie a közönséget estéről estére, hogy megnézzék őket. De a megjósolt visszaesés nem következett be. Talán éppen a közös élmények igénye miatt?

– Ma azt egy színháznak tudnia kell, hogy sikeres csak a várossal együttműködve lehet. Ez vidéken, ahogy tapasztalom, még inkább így van.

– Az első találkozás sokszor döntő hatású. A színházzal való megismerkedését idézzük fel először!

– A pályaválasztásomkor két alternatíva között kellett választanom: hajós vagy zenész leszek. Az előbbihez Pestre kellett volna kerülnöm, az utóbbi esetben közelebb a szülőhelyemhez, Dombóvárhoz, csak Pécsre. A szüleim az utóbbi praktikussága mellett érveltek. Emlékszem a diákként látott gyerekoperákra. Rengeteget olvastam, ami azért akkor sem volt általános. Shakespeare-től Millerig, legnagyobb hatással talán Ionesco és Beckett voltak rám. Ennek természetes következménye volt, hogy több novellát és drámát írtam, amiket elő is adtunk amatőr együttesekkel. Ezeket az előadásokat már természetesen én rendeztem, s az akkori gárdából később többen ezt a pályát választották.

– A rendezés ettől a pillanattól kezdve jobban érdekelte az írásnál?

– Ez inkább a Zeneművészeti Főiskola befejezése utánra datálható. Jelentkeztem rendezői szakra. Ebben a legnagyobb része Vincze Jánosnak, a Pécsi Harmadik Színház mai igazgatójának volt. Igazából azt a kört kellene itt említenem, akiknek fontos szerepe lett a döntésemkor. Ide sorolom Paál Istvánt (Egyetemi Színpad, JATE), Merő Bélát és Fodor Tamást (Stúdió K).

– A zenei előtanulmányok befolyásolták azt, hogy merre orientálódott főiskolai tanulmányai alatt?

– A főiskolán Vámos László tanítványa voltam. Szerencsére Nádasdy-tanítvány volt, aki mestere elvét követve azt tartotta, hogy a rendező mindenevő. Igaz, hogy zenei előképzettséggel rendelkezőket gyűjtött az osztályába, de zenés és prózai darabokat egyaránt kellett rendeznünk. A főiskola érdekes hely volt, mert különleges emberekkel lehetett találkozni, és munkáinkat láthatta az egész szakma. Az Ódry Színpadon rendezett La Mancha lovagját például Márton László elvitte a Pesti Színházba, ahol aztán éjszaka játszották.

– Azzal, hogy Ádám Ottó a harmadév végén meghívta a Madách-ba asszisztensnek, az is eldőlt, hogy hol folytatja majd?

– Az ötödik év végén hívott a Vígszínház, szívesen láttak volna Kaposvárott, az Operában, akadt, aki nem is vette jó néven, mikor végül a Madách-ot választottam.

– A Madách-ról, ahol országos ismertséget szerzett, Szirtes Tamás nyilatkozta, hogy „Minden intézménynek ki kell alakítania a maga arculatát. A művészszínházi versenyt a Madách elveszítette. Sikereink az elmúlt években a zenés előadások és a szórakoztató prózai darabok voltak. A bulvár szó degradáló lett, de nevezhetjük bárminek. A Madách csúcsmínőségű zenés előadásokat hoz létre. Örültség lenne lelépni erről az útról.”

– Nem tetszik a kijelentés, nem is érték egyet velem. Mikor ott dolgoztam, egyensúly

volt a prózai és a zenés darabok között. Ráadásul kiváló rendezők dolgoztak ott együtt: Kerényi Imre, Puskás Tamás, Mácsai Pál és Szirtes Tamás.

– *Ki vagy mi bírta rá az Operába szerződésre, ha akkor ott ideálisak voltak a körülmények, sikeres és népszerű volt a színház?*

– Ütő Endre, aki 1991-ben az Operába hívott főrendezőnek. Az operarendezés már korábban is érdekelt, a főiskolán ezt is meg kellett tanulnunk. Komoly kihívás a rendezőnek. Arra például, hogy az Erkelben a Tosca húsz évig az én színpadra állításomban ment, nagyon büszke vagyok.

– *Pályázatát a Győri Nemzeti Színház igazgatói posztjára elfogadták, a megbízást elnyerte. Lássuk, mire is vállalkozott! Mitől lesz-lett győri a színház?*

– Szimbiózist kell teremtenünk, jelen kell lennünk Győr hétköznapi életében.

– *Jordán Tamás azzal válaszolt a Szombathelyre szerződését firtató kérdésre, hogy „a színház nemcsak előadásokról szól, hanem egyben találkozóhely, hogy más legyen a színházi működés, mint az előadások sora. Szeretném azt bemutatni, hogy a színház alkalmas arra, hogy mint egy agóra vagy egy fórum, beleszóljon és alakítsa a város életét, hogyha események lesznek, akkor a közönség étvágya újabb és újabb kulturális eseményeket fog gerjeszteni.”*

– A művészet legnagyobb kihívása: kontaktust teremteni az emberekkel. A megoldás szerintem a korszerű népszínház megteremtése. Mert Győrtől idegen nem lehet. Három tagozatunkkal, a prózai és a zenés mellett a balettet is meg kell említeni, minden igényt ki tudunk elégíteni. Szimbiózisban kell léteznünk a várossal. Ennek része lesz az is, hogy egyes előadásokat a BBMMK-ban játszunk majd, ami abba a milióbe jobban illik, mert személyesebb, meghittebb.

– *A város kulturális arcúlatá mindig heterogén. Él itt egyetemista, vendéglátós és mérnök, orvos és kereskedő. Az eddigi gyakorlat inkább az volt, hogy a könnyed szórazottatással nagyot bukni nem lehet, kínáljuk azt. Aztán azok jártak színházba, akiknek ez tetszett.*

– A sokrétűséggel egyetérték, és nekünk meg kell tudni szólítani a péket éppúgy, mint a művészt, a borosgazdát ugyanúgy, mint a politikust. Teremtenünk kell egy Baráti Kör, ha nem is így nevezzük majd, ahol nem kell tagdíjat fizetni. Tervünk része lesz a Kisfaludy Szalon, melyet Szigethy Gábor vezet majd, ő egyébként rendezni is fog Győrben. Szeretnék egy kávézót, klubot, ahova be lehet ülni alkalmanként egy beszélgetésre, olvasgatni, vagy épp egy jazzkoncertet meghallgatni.

– *Mitől lesz a Győri Színház nemzeti színház?*

– Két felfogás létezik. Az egyik szerint az a nemzeti színház, ami jó. Jól kell játszani benne. Nekem Hevesi Sándor definíciója jobban tetszik. Szerintem három pilléren kell nyugodnia egy nemzeti színháznak: a világirodalom klasszikusait kell játszani, a modern klasszikusokat, és a magyar műveket a Jókai-adaptációtól a kortárs szerzőkig.

– *A nagy titkot Kazinczy óta ismerjük: Jót s jól! De akad azért néhány probléma. Például a nyelvezet és a fordítások ügye. A repertoár összeállításakor arra is gondolni kell, hogy a mai nyelv szókincsében annyit változott, hogy létezik egy potenciális közönség, akik számára a régebbi nyelvváltozat a megértést is nehezíti. Ha ez társul esetenként a cselekményvezetés nehézségével is, akkor előfordulhat, hogy „megfutamodnak”. Az „Ösztövért kútágas, hórihorgas gémmel Mélyen néz a kútba s benne vizet kémlel” sort nagyon szerethetjük, de a mai gyerekeknek bizony magyarázatot igényel benne több szó is. Erre olvasás közben adódik lehetőség, de egy színházi estén erre aligha számíthatunk. Ma több klasszikust is játszanak új fordításban, pont a szókincsét frissítve, elég Nádasdy Ádámot említeni. Parti Nagy Lajos pedig egyenesen átírta a Tartuffe-öt. Igaz, ez már nem fordítás, hanem inkább intertextuális kísérlet. Hol húzódik az ízlése szerint a határ?*

– Lehet indokolt az új fordítás, de akkor jobban kell lefordítani. Ha más kontextusba kell vagy lehet helyezni a szöveget, az már a rendező és nem a fordító feladata. Néha le kell „porolni” darabokat. Az érthetőséget nehezítheti, hogy a szókincs gyakran és gyorsan változik, más frazeológia kapcsolódik egy helyzethez. Kísérleteztek például a nehézkes és kétségtelenül hibákat is tartalmazó Bánk bán fel- vagy megújításával is. Mindig az eredmény a döntő. Az nem fordulhat elő, hogy a kijavítás meghamisítást eredményezzen. Az ember tragédiájának utolsó sorát állítólag Arany javasolta. Az „Ember küzdj és bízza bizzál” mondat nélkül a műnek más a hatása, elveszítené optimista jellegét. Wagner *A Nibelung gyűrűje* című tetralógiájának végén a világ széthull, de megszólal egy csodálatos szerelmi téma. A bizakodást soha nem szabad feladni.

– *Egy repertoár kialakítása sok mindent elárul az igazgatói koncepcióról. Dönteni kell arányokról, értékekről, miközben meg kell őrizni a nézők érdeklődését is. Akad olyan darab is, mely a világlátása miatt nehezebben értelmezhető a mai nézőnek.*

– Nézetem szerint nincs elavult darab. Minden szerző kora színpadi konvenciói szerint írt. Brecht viszont saját színpadi nyelvet alakított ki. Van viszont rendező, aki szándékosan a bevált formanyelv ellen rendez. Megint azt mondom, az eredmény a döntő. Rendezői értelmezés kérdése, hogy Shakespeare, Molière vagy Ibsen a mai nézőhöz szól-e.

– *Most érkezünk a harmadik fogalom értelmezéséhez: Győri Nemzeti Színház. Mivel lesz megszólítható a pék, a borász, az orvos és a mérnök, nem is beszélve a fiatalabb korosztályokról, a 12–16 évesekről, akik a jövő színházba járói lehetnek. A bábszínházból már kinőttek, a felnőtteknek szánt előadások érdeklik őket, de gyakran nem értik. Őket mi fogja visszavinni a színházba?*

– Ezért tervezünk beavató színházi előadásokat középiskolásoknak, ebben az évadban a Csongor és Tünde lesz az első, amit ezzel a koncepcióval állítunk színpadra. Tervezünk befogadó színházi programot is, ami interaktív lesz, vagyis a néző is aktív részese lesz. Értse és lássa, hogy is működik a színház valójában. Ugyanakkor alkalmazkodni kell a nézői szokásokhoz. Látnunk kell, hogy ma nem lehet, mint Wagner idejében, 4–5 felvonásos darabokat játszani órás szünetekkel, melyek így egész nap is eltartottak. Este héttől tízig kell egy történetet elmesélnünk.

– *Ma a film és elsősorban a tévé képzuhatagot zúdít mindannyiunk nyakába. Néhány rendező odáig elment, s erre Győrben is láttunk példát, hogy komplett jeleneteket ültetett át szőröstül-bőröstül, zenéstül a színpadra. Meg kell tanulnia a színháznak és persze a szerzőknek is röviden és hatásosan mesélni. Idén láthattunk példát erre is: Funtek Frigyes már úgy állította színpadra a Pygmaliont, hogy a filmnek dramaturgiai szerepe van.*

– A rendezőt is befolyásolja, inspirálja a környezet, amiben él. A mozgókép nagy tömegekhez jut el pont a tévé közvetítésével. A másolást persze nem, de a hatást természetesnek tartom. A színpadra kerülő darab a világ leképezése. Régen például csak lineárisan lehetett elmesélni egy történetet a színházban. A mai módszer, az idősíkok szabad kezelése, a mozaikokból építkezés lehetősége a filmnek köszönhetően mindenkinek természetes. Addig is jelen volt ez az irodalomban, gondoljunk csak Proustra, de ma sokkal szélesebb közönséghez jutott el. Ezért gondolom, hogy inkább inspiráló a hatás.

– *„Színházat kis túlzással mindenhol lehet csinálni. Ott vagy és megteremtéd. Az a produkció. Rajzolunk krétával egy kört egy térben, ami köré emberek ülnek, és itt történik valami. Ha a kör eltűnik, akkor rajzolunk máshol egy másikat, ez a kiemelt hely lesz a színház.” Schilling Árpád foglalta így össze nekem koncepciójának lényegét. Ő szentül esküdött a „doboz színház” végére.*

– A „kukucska színházra” céloz?

– *Mikor a néző passzívan leül és megnézi, mit mutatnak neki, mint a vásári mutatványosok. Shakespeare idején még táncmulatság zárta az előadásokat a nap végén. Ez a mai gyakorlat inkább „archaikus” klasszicista hagyománynak tűnik. Guelmino Sándor Lila ákácá üdítő kivétel.*

– A Kisfaludy Teremben a rendezőket kifejezetten kértem, hogy próbáljanak bátrabban elszakadni a konvencióktól. A tér ezt lehetővé teszi, felesleges ott is fix nézőtérrel egy újabb hagyományos színpadot teremteni.

– *Egyszer Kolozsvárott beszélgettem Visky Andrással, akitől sok mindent megtanultam a színházi dramaturgia világáról. Utána nagyon furcsálltam, hogy Győrben a színpadokon néha nem is szerepelt dramaturg, vagy ha igen, akkor a munkája nem érződött igazán az előadáson. Jó az a rendezőnek, ha ekkora hatalomhoz jut? A fordítások esetében például szintén fontos szerepe lenne egy alkotótársnak a színpadra állításban.*

– Saját példát mondok. Mikor a Hamletet rendeztem, Forgács András volt a dramaturgom, akivel sorról sorra, jelenetről jelenetre átnéztük az Arany-fordítás szövegét. Nem lehet jobban lefordítani. Igazításokat lehet tenni, de az arányokhoz nem kell és nem is szabad nyúlni.

– *Egy a mai színházi szakmát jól jellemző eset: a kolozsvári Állami Magyar Színház előadása, az Andrei Şerban rendezte Ványa bácsi, mely az év legjobb előadása lett Erdélyben, az év legjobb rendezése, és az év legjobb férfi főszereplője Hatházi András a címszerepben. Peter Brook három hétre meghívta Párizsba. De nem hívták meg a POSZTra. Mennyire tartja nyitottnak és befogadónak a hazai színházi életünket?*

– Az igazgatói pályázatomban szerepelt tervként az újvidéki színház előadásának Győrbe hozatala. Szerintem meg kell teremtenünk a lehetőséget, hogy az izgalmas határon túli színházak bemutatkozhatnak. Mert ez fontos nekünk is.

– *„Auschwitz után nem lehet költeményeket írni” – írta Adorno. Erre mi történik? Auschwitz után kétszer annyit írnak, mint annak előtte, s ráadásul jobbára éppen Auschwitzról. A világ abszurd, ambivalens, ezért nem lehet igazi tragédiát írni valódi hősök híján. „Az a követelés, hogy Auschwitz soha többé meg ne ismétlődhessék, a legelső követelés a neveléssel szemben.” – olvashatnánk Adornótól, ha valaha lefordították volna 1966-os előadását. A színházra milyen szerep juthat ebben a „nevelésben”?*

– Ez filozófiai kérdés. Ábrázolhatja a színház az élet rútságait is, de nem jó, ha letaszítja az embert. Ne vegye el a katarzis lehetőségét. Ez kötelessége. A világ nem reménytelen, a színház se tegeye ilyené.

Iván Csaba

Intentio Moderna– Lényegösszefüggés szürkületben és egyhangúságban¹ –*Ite et stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitae huius*
Actus Apostolorum 5,20

Az ember eredendő létmódja a *kultúra*, ha nem is azonos minden esetben a gondolkodás kultúrájával. Közlebről tekintve ezzel a szóval illetjük a gondolkodó és szabad lét *művelő* (latin *colere*) tevékenységét, a művelő tevékenység révén képződő világot; magát a szellemi aktivitást és az aktivitás „fénye” által különböző színekben megvilágított létezését. A létezőkkel történő elemi találkozás minduntalan magában hordozza egy értelemadó rend kibontakozásának lehetőségét, amely azután teret képez „dolgok” érthető minőségének, mivoltának észleléséhez. Világunk – *bevilágított világ*. Nem a természeti rend érzéki keretébe illeszkedő és értelem nélküli tapasztalati adottságként mered az emberre, hanem értelmezési teljesítmény, egy *értelmességre hangolt* lény bevilágított világa. Összefüggései szavak által tagolt és őrizhető rendet alapítanak, egy elbeszélhető és ajándékként tovább adható világot, amelynek távlata egyszer ép, és erőteljes fényvel megvilágítva határolja el egymástól a dolgokat, másszor a létezők fénytelenül elmosódva egymásba érnek, mint napjainkban, a metafizikai gondolkodás megrendülésének történeti jelenében. Mindkét világnak, ahogy a közöttük átmenő világok sokaságának, megvan a maga *igazsága*. Tévednénk, ha az egyiket kizárólag a másik függvényében értékelnénk. A határozott vonalat követő formák egyértelműsége és a félhomály világtalanságából dadogó szavak közötti kontraszt kirajzolja a *létezés szürkületébe* állított egzisztencia körvonalait, az örök embernek azt az alakját, aki e szürkületi érintettségben az *értelmeatlenséggel* küzd, és aki harmóniába épülő rend helyett formákat bontó örvényt lát maga előtt.²

A kultúrák történeti különbözőségének ténye egyszerre tanúskodik a létezés ekként művelő ember létéről, annak rögzítetlenségéről és problematikusságáról. Talán épp a létezés e *felszabadultsága* okán soha nem lehet végérvé-

nyesen értelmetlenné a rendeltetés után kutató-kiáltó aktivitás. A szürkület fénye mégsem teljes sötétség. A létezés értelmességére vonatkozó kérdés ugyanis *reméli* a válasz lehetőségét; e kérdés kimondása és a válasz befogadása tételezi az alany gondolkodó aktivitását és érintettségét. Az értelmességre hangolt lét nyitottá lesz, léte a remélt értelmesség függvénye, amelyre *figyelnie* kell. Esetében a gondolatok „létmeghatározó erővel” telítődnek, olyan lehetőségtérbe hívják, amelyben döntenie kell *önmagáról*, miközben e gondolkodás révén meghatározott létezés a maga aktív-értelmező útja során betekintést nyerhet létének eredendő meghatározottságába is.

A lét értelmességére vonatkozó ontológiai és az ember kilétére vonatkozó antropológiai kérdés ezen a ponton szoros köteléket alkot. Ahogy az ember kiléte meghatározásának sorsa, az *alanyi oldal* önmegértése is kétoldalú összefüggésben áll a *tárgyi oldalon* álló teljesítménnyel, azzal a horizont-egésszel, amely a gondolkodás fel- és elismerő tevékenységének függvényében érthető világossággal ajándékozhatja meg és hathatja át az emberi létezés világát. Az öneszmélet alanya az intencionális tárgy tudat és a reflektív öntudat kettős mozgásának eseményében képződik, és egy olyan aktivitás háttérét alkotja, amelyet *gondolkodásként* – önmagából kilépő és önmagába mélyedő „mozgásként” – határozhatunk meg. Ebből a gondolkodói aktus-sorozatból a tárgyi oldalon – a gondolkodás tárgyaiként, valamiről való tudat formájában – szavakban rögzített *gondolatok* követik egymást.³ A dolgok a maguk *elgondolt valóságukban* válnak érthetővé, az ábrázoló összefüggések megelevenednek, és létre hívják a maguk otthonos vagy elborzasztó valóságát. S ha a gondolkodás alkotja azt a világot, amely az áttekinthető tájékozódás lehetőség-feltétele, akkor korántsem közömbös, *miről mit gondol az ember*, mihez igazodva gondolja a maga gondo-

¹ Szeretettel ajánlva *Gáspár Csaba Lászlónak*.

² Jelenünk a metafizikai gondolkodás *utáni* kor, azt is mondhatnánk, *szürkületi időszak*. A *szürkület* nem költői kifejezés, hanem – a *felvilágosodás* szellemi mozgásának kiegészítő párjaként – egy bizonyos *szellemtörténeti mozgás* megfogalmazására tett kísérlet. Hiába kutatjuk túlzott szenvedéllyel létezésünk alapját, és teszünk kísérletet a lét rendjének megrajzolására, az utolsó nagy rendszeralkotó, G. W. F. Hegel után nem áll rendelkezésünkre olyan enciklopédikus tudásteljesítmény, amely egységes egészbe helyezve láttatná számunkra az emberi életet. Európa szellemi kultúrája mintegy összeroppan hagyományainak súlya alatt: az eltört egész részeit megvilágító fény ereje meggyengült, s a léte esetlegességét körbe vevő kozmikus csend rettenetével szembesülő jelenkori ember nem osztja a felvilágosodás gondolkodóinak hitét arról, hogy e fény forrása az emberi szellem lenne, de legalábbis szkeptikusan tekint egészet megvilágítani képes erejére és a lét eredendő értelmességére.

³ Természetesen a gondolkodás tárgyát leginkább kifejezni képes artikulációs formának magának e tárgyának a sajátosságaihoz kell illeszkednie, s noha nem kizárólag a nyelv képes a gondolatok artikulálására, a kérdés e fféle megközelítése túlságosan egyoldalú. A festett kép, a zenei hangsor, a mozdulatok egymásutánja analog értelemben „közlés” ugyan, ám fokozott mértékben olyasmiről is hírt ad, amely nyelvtől kifejezhetetlen, és *ennyiben* nem érthető – legfeljebb nyelvtől közelíthető –, ahogy a nyelvi kifejezés révén befogott világ sem maga a teljesség, amely léténél fogva megvilágíthatatlan tartomány is. Különösen a nem-tárgyas jellegű művészeti alkotások közvetlen tapasztalatában mutatkozik meg az a – nyelvi artikulálhatóságot transzcendáló – titokzatosság, amelynek fogalmiságot elolvasztó jellege a „dolgok” originális létsajátosságára vet némi fényt. A szavak által bevilágított világon *túl*, vagy épp magában e világban, e világot átható módon jelen van a *világtalanság* is, egy kétségtelenül létező, ismeretlen, de épp ezen ismeretlenségénél fogva titokzatos másik tartomány, amelyben az elbeszélés lehetősége és a kifejezés lehetetlensége analog módon illeszkedik a megközelített létezők léteéhez. A tradicionális antropológiai szemlélet példának okáért a különböző lelki képességek egyértelmű rétegződését rajzolja, és általuk egy sajátosan tagozott ontológiai rendet lát, amelynek tetőpontján a mindent bevilágítani képes *logos* áll, amely azonban nem az ember birtoka. Varázstalan korunkban talán épp a művészet szolgáltatathat tapasztalati megerősítést ahhoz, hogy az

latait, egyáltalán miben látja, és miként fogalmazza meg az emberi egzisztencia *mi*-hez tartásának önkonstitutív mértékeit.

A kultúra, ahogy mindenféle hagyomány, Janus-arcú jelenség. Világosságot ajándékoz, miközben tehermentesít is a személyes gondolkodás alól. Egy előzetesen adott gondolatvilág segít a tájékozódásban, megszabadít a kérdésség és a problematikusság súlyától, ám ezzel párhuzamosan elhalványítja a dolgokkal való elemi találkozások közvetlen tapasztalatát. Általa „*kiismerjük*” *önmagukat a világban*, a szürkületbe állított exterior és interior „terek” evidenciává lényegülnek, a lét rettenetet keltő oldala megszeli. Ez a kényszerű és előzetes evidenciátudat azonban elnehezítheti az alanyi pólust érvényben tartó *reflexió* és a tárgyi pólust felnyitó *transzcendencia* korrelatív dinamikáját, magát a differenciatudatot, amely állandó szellemi mozgásban tartja, mintegy áramoltatja az ön- és világeszmélés eseményét. Egy esetleges létű, élő korpusz szellemi középpontjának képződéséhez elengedhetetlen a reflexív önmagába mélyedés és a fellelt definienseket kifelé is érvényesítő fundamentális döntés, amit természetesen döntő kockázat terhel, mivel bármikor kiszólíthatja az alanyt kiművelt vagy átgondolatlan belső és külső világának teréből. Az emberi létnek ezt a rögzítetlensége által lehetővé tett alakváltozását példázza az európai szellemtörténet kulturális változásának dinamikája is. Ebből adódóan *egy bizonyos kultúra fennállása és a gondolkodás-nélküliségként leírható ontológiai hiány* nem feltétlenül egymást kizáró fenoména. A lehetséges gondolatlanosság vagy egyszerű *kívülre irányulás*, amely nélkülöz bármiféle önmagára irányuló figyelmet, vagy vak *önmagára tájolás*, amelyet párhuzamosan a másakra irányuló figyelem hiánya kísér. Talán a gondolkodás nem olyan antropológiai *állandó*, amely szüntelen ontikus folyamatként hatja át az emberi lét architektúráját. Sokkal inkább az emberi lét esetlegességéhez illeszkedő létjellemző, amelyet e kontingens léten belüli *kontingencia* jellemez. E tényleges szakadozottsága ellenére azonban *létezik* – mint egy véges egzisztenciát érintő esetleges és szabad esemény folyamánya, amelynek lehetőségfeltételét *egyedül* a magunk erejéből egyszerűen nem áll módunkban átgondolni. Nem rendelkezünk afelett, „ami” e folyamatosság fenntartásához szükséges.

Azt mondtuk, a képződő világ jellegét döntő módon meghatározza a kultúra alanyának *önazonosság-tudata*, és az egzisztenciát meghatározó identitás-tudat szorosan összefügg a kultúraként értelmezett *horizont-tudattal*. Különös élességgel vetette fel az emberi önértésnek ezt a kérdését a múlt század első felében Max Scheler, aki antropológiai gondolatívét az alábbi módon indította. A modern ember önértelmezése három, egymástól különböző, és egymással semmiféle értelmes egységet nem alkotó

tradíció elemeit hordozza: (1) az antik görög hagyomány *animal rationale*-ként értelmezte az embert, aki a lét tudatosulásának ontológiai helye, és akit a *kozmosz lét* értelmességéből való részesedése emel a többi létező fölé; (2) a zsidó-keresztény hagyomány az *imago Dei* horizontjának fényében, a saját perszónális egyetlenségének minőségéről a *kegyelem előterében* döntő valóságként gondolkodott önmaga felől; (3) amíg a modern természettudományos világkép perspektívájából egy *animal naturale* alakja rajzolódik ki, aki a minden finalitásától fosztott *természet* egyéb létezőitől pusztán fokozati tekintetben különbözik.⁴ A modern embernek tehát *nincsen fogalma önmagáról*, nem tudja kicsoda, pontosabban éppen ez a szituáció tárja fel *világosan* az ember eredendő léthelyzetét, azt, hogy *eleve problematikus* lényként kell szembenéznie önmagával, és ebből kiindulva kell kísérletet tennie önmaga meghatározására. Ám a dologi kategóriákkal és törvénykijelentésekkel operáló reduktív tudományos metodika beállítódásában azóta is ott kísért az ember lényegi indetermináltsága és létszerű különbözősége, *mássága* iránti vakság. A humanizmus magát a kiskorúságból kilépő autonóm embert tekintette a kultúra-képzés kizárólagos alapjának, azaz éppen az előbbi tradícióknak ellentmondó állítást tett, amennyiben tagadta a kultúra-alapító események embert transzcendáló eredetét. A szellemtörténet tanúsága értelmében a kultúra eredetileg *par excellence vallási* természetű jelenség, és a saját emberi mércéihez illeszkedő világi kultúra megjelenése az emberi önértelmezés paradigmatiszta átállítódásának következménye, azé a humanista gondolaté, amely az embert avatja a dolog mértékévé. Olyan máig ható világ körvonalai bontakoztak ki, amelyben a humanitás problematikusságát feloldó válaszok egyedül az ember felől érkehetnek, aki nem a hagyományok emlékezete, hanem a kanonizált tudományos tudás felőli szemléleti módot igényel önmaga megértéséhez, illetve abban a szekularizált kultúrában talál önmagára, amely őt független egyénként a maga jogaihoz segíti.

A *conditio humana* irányuló tudományterületek módszeresen leszűkített megértéshorizontjaiból kiemelhető teljesítmények mechanikus összeillesztése révén azonban nem lehet fogalmat alkotni az emberi létjellességről; a tudományos tevékenység is lényegileg rá van utalva egy számára külső, *teljes megértéshorizontra*, amelyből az adott tárgyra vonatkozó kérdések letapogatják a vizsgált „tárgy” lényegösszefüggéseit. Az ember e problematikus-sága azért jelentkezik égető módon épp a technikai kor világában, mivel a hatékony instrumentális tudásteljesítmények utat nyithatnak ugyan az élet anyagi alapjainak működtetéséhez és meglehetősen kérdéses újratermeléséhez, de alkalmatlanok teljes megértési horizontot alkotó, az élet határkérdéseire és értékeire egyértelmű válasszal

ösztönös törekvés, az érzésközpontú tájékozódás vagy a spirituális irányulás révén *felderített való* mellérendelő viszonyban áll a világgal, amely a nyelv révén mondható, azaz analóg módon ugyan, de létezik. Az előbbi kiveti magából az értelem feltáró igényét, noha a spiritualitás vagy az ösztönösség... etc. formáját öltő emberi nyitottság előtt éppenséggel megmutatkozhat, és bár a kifejezhető életkeretek elhagyása (ihletettség, örület) nem kockázatmentes, az így feltárt tartománnyal való kapcsolat „artikulációja” például az alkotás, illetve az elragadtatni hagyás formáját öltheti magára. Tehát ha a lét totalitása meghatározhatatlan, és túlhalad a véges értelem révén artikulálható tartományán, akkor létezhet olyasmi, amelyhez nem a tartalmi kifejezhetőség és a közvetlen nyelvi érthetőség adja az originális hozzáférést, amiből nem egyértelműen a hallgatás imperatívusza következik, hanem a létező igazodó elbeszélés árnyalásának követelménye. Végül is nem a lét csendjéből kihelyezett *szó* alapítja meg az elemi találkozások különböző útjait? S teremti meg azon gondolkodás lehetőségét, amely a „világosan mondhatóval” és a „kevésbé kifejezhetővel” egyaránt találkozik? Ilyenformán a nyelv mint szellemi létesemény lényege is minduntalan a kifejezendő létének függvényében alakul, nem a *gondolatot* fejezi ki, hanem magát a *dolgot* – amennyiben ez ontológiailag egyáltalán lehetséges.

⁴ Max Scheler: *Die Stellung des Menschen im Kosmos* (1928).

szolgáló kultúra képzésére. Ebben a vonatkozásban világnak „sokat mondóan” *hallgat*. A kultúra normatív fogalma alkalmazhatatlannak bizonyul, a minőségleti életvitel hirdető hagyományok hangja elnémulóban. Mindez az egyén személyi aktivitásához rendeli vissza az emberi problematikum átvilágításának feladatát, akinek egy plurális sokszínűségként leírható térben kell elsajátítania önmagát, és belaknia a maga világát.

A dolgokra vetülő szürkületi fény visszfényében az emberi arc vonásai is elmosódnak. Érthető, ha a mennyiségileg folyamatosan bővülő történeti adatokkal rendelkező, ám a történetiség visszafordíthatatlan tengelyét kitöltő események eleven összefüggését (a jövőre nyíló jelent formálni képes emlékezetet) nélkülöző modern embernek nincs egységes fogalma önmagáról. Egy tágabb értelmezési horizontba illeszkedő és normatív érvényességre igényt tartó embereszme teljesítményét az elemzéssel nyert tény-szerű adatok mennyiségi növekedése és a tudományok felől érkező részeredmények bővülése önmagában nem állíthatja elő. Mindehhez szintetikus-értelmező tevékenységre, tehát újfent művelő-reflexiók aktivitásra lenne szükség. A metafizikai horizont tágasságáról és a korábbi hagyományok értelemszerűségének érvényesítéséről lemondó modern paradigma, miközben diagnosztizálja az egész részekre esettségét, nem képes az egzisztenciális döntések megalapozását előkészítő kultúra képzésére. Zavar áll be arra vonatkozóan, melyek azok az egységes értelmezési horizontba illeszkedő válaszok, amelyeket az „én” és a „te” együtt, hagyományozásra érdemes érvényességi igénnyel rendelkező válaszokként mondhatna ki az emberlét rendeltetésére és a történeti lét értelmére vonatkozóan.⁵ Ez a hol keserűen, hol pozitívan értékelt tény bár elnehezíti az *áthagyományozás* kultúráképző és -fenntartó lendületét, de ezzel párhuzamosan felerősítheti a személyi tartomány értelemkereső erőforrásait.

A problémaadódás észlelése és az értelemvesztés tapasztalata lényegösszefüggésben áll egymással. Kultúránkban az ember kiléte kérdéses, és e problematikusága okán kérdések középpontjában találja önmagát. Szellemtörténeti oldalról e lényegösszefüggés arra mutat rá, tovább nem érvényesíthető, nem *magától értetődő* az az *értelem-összefüggés*, amely a vizsgált fenomenon, az ember mint olyan *tárgyi tartalmának* korábbi horizontját képezte. A felismert értelemvesztés a *kérdés* terébe történő belépés lehetőségfeltétele, ami a figyelem központjába kerülő adottság artikulálására irányuló erőfeszítések felé mutathat. A hagyományok varázstalanodó fénye megnyitotta annak lehetőségét, hogy a kérdés-válasz opcionális logikáját (újra) beemelhetjük az egzisztencia lényegszerkezetébe, egy olyan, önmaga problematikuságára ráébredő valóságról lévén szó, ami önmegvalósító tevékenysége történeti kibontakozását a saját meghatározása (*actio definiens*) révén teljesítheti. Az emberi lét partalan szabadságának állítása azonban aligha visz közelebb a személyi ontológiai egyetlensége megértéséhez, ahhoz az igazsághoz, amely tán megengedi a lényegtapasztalati közelítést, de kizárja az egyértelmű artikulálhatóságot. Paradox módon az emberre irányuló és az ember kérdésessége által kiváltott *figyelem* történetileg erősödő össz-

pontosulásával párhuzamosan növekszik az embert övező *értetlenség*, s a modern tudományosság eredményeivel beoltott filozófiai antropológia sem volt képes újraalkotni azt a kulturális mezőt, amely a problematikusság inségét a rendeltetés világozottságának összefüggésébe állítva tenné elhordozhatóvá.

Már az antik görög bölcsélet problémahorizontjában is kiemelt helyet foglalt el a *változás* és az *állandóság* metafizikai problémája, amelyet mintegy ellenpólusként érdemes érintenünk a modern léthelyzet genezise utáni vizsgálódásunk során. Az alany előtt nyíló világban bizonyos értelemben minden egyes belső vagy külső életrezdülés, legyen az esemény, történés, mozgás vagy cselekvés... etc., bekövetkezése és fennállása mint olyan novum, valami, ami *új*. Ahhoz, hogy egy bizonyos életrezdülés *értelmét* azonosíthassuk, a már *ismert* rezdülések, történések, cselekvések... etc. értelme felől kell megvilágítanunk azt, ha pusztán negatív módon is. Így például az emberi életgyakorlat lefolyásmódjában kell legyenek bizonyos rögzíthető állandók. Híven tükrözi ezt az *ethos* ógörög kifejezés etimológiája: az *állatok legelője* köré épült otthon mint *szokásos lakóhely* nem pusztán a maga körülhatároltságában ismerős tér, a *tartózkodás helye*, hanem a *tartózkodás mikéntje* is, az e térben zajló élet lefolyásmódjának ismétlődése révén ismert állandóságot nyert *létmód*. A szokás, a hagyomány szabad követése mintát, formát és ívet visz a széttartó törekvések sokaságába, márpedig forma nélküli élet lehetetlen. Ha minden egyes esemény, történés és cselekvés minden esetben teljesen más lenne, ha semmiféle ismétlődő elemet nem ismernénk fel az alany külső és belső világának lefolyásában, akkor soha nem lennénk képesek a tájékozódásra, és egyáltalán bármiféle *tárgyiság* (állandóság, kvalitás, szubsztancialitás) azonosítására. Ha Sókratész nem lenne szubsztanciálisan ember, és egy bizonyos tulajdonnévvel illehető egyetlen való, miközben folyamatosan változó, más és más megvilágításban jelentkező benyomásokkal rendelkezünk róla – egy hang a sötétből; egy látvány a napfényben; egy játszadozó gyermek; egy méregpoharat ivó öreg hetven évvel később, akiről mesélnek nekünk... etc. –, ha tehát a tűnékeny benyomások semmiféle ismétlődő, *ugyanazként* rögzíthető és *ismertként* azonosítható állandóságot, mondhatni platóni eidos-t, nem mutatnának fel, akkor elvesznénk a soha nem azonosítható impressziók örvényében. Ami egyszer *x*, az másszor *y*, harmadszor azonban már *z*, és így tovább a végtelenségig. Ebben az esetben semmi nem térne vissza újra, nem állna rendelkezésünkre semmiféle állandóságtapasztalat, bármiként is magyarázzuk azt (*participatio, abstractio, illuminatio, associatio, aprioritas*... etc.). Mindez fordítva is igaz, ha példának okáért mindenkor mindent fehérnek látunk, akkor tulajdonképpen semmit sem látunk, mivel nincs olyan háttér, amely a benne megjelenő dolgok körvonalait előrajzolhatná. Se az örök mozdulatlanság állapotában – amikor is mindig minden ugyanaz, és nem lehet különbségeket vonni –, se az állandó másság örvényében – amikor mindig minden különböző, és nem lehet azonosságokat észlelni – nem lehetséges bármit is meg-*állapítani* és *ki*-mondani, ami valamihez képest ilyennek vagy olyannak mutatkozhatna,

⁵ A szürkületben tapogatózás egyik megnyilvánulási formája a *jó életre* vonatkozó kérdés elhalványulása. A *boldogság* fogalmát az Európában fellángolt vallásháborúk időszakáig az ember rendeltetéses célját és beteljesülésének irányát kifejező – többé-kevésbé határozott tartalommal felültehető és nemegyszer egyetemesre jogot formáló – etikai terminusként artikulálta a hagyomány.

és *ekként* vagy *akként* lenne elbeszélhető.⁶ A világegyetemet átható fény, maga a lét, formákban fénylő evidenciával ajándékozza meg és hatja át a változásba merült világot, lehatol az emberhez, és az öröklét igézeteként játékonan magához öleli. Azt a döbbenetet, azt a csodálkozással vegyes rettenetet, amelyet a létre eszmélő emberi tapasztalat hordoz, harmóniává oldja a lényegmeghatározás sikere által keltett megkönnyebbülés.

Am ha egy kultúra számára az emberi létezésben megmutatózó szürkületi homályosság az eredendő tapasztalat, akkor az olyan beszédmód is hiteles lehet, amely a mögöttes fény hiányának kezdeti igazságából kiindulva gondolkodik, és kérdez rá létének e láthatatlanságban rejtőző alapjára. Az egyértelműséget követelő emberi racionalitás és az értelmetlenséggel szembesülő egzisztenciális rettenet e modern légkörében kevésbé észlelhető a kérdező és a kérdezett *létének* csodája, és mindaz, ami ennek kapcsán egyáltalán mondható. Például az, hogy a kérdező benyomásai nem *alaptalanok*: a tárgyi oldalon létezik *valami* (*substantia*), és az alanyi oldalon létezik *valaki* (*subiectum*), aki képes az előbbit szemléletének *tárgyává* (*obiectum*) emelni. E fogalmak a gondolati aktivitás reflexív tapasztalatának első hírnökei. Egy önmagát aktusközpontként összegyűjtő és világból *ki*-helyező, továbbá a feltárolótól *el*-határolódó és attól különbséget képező (ex-centrikus) alany a kirajzolódó tárgyi pólus lehetőség-feltételeként *önmaga világára* eszmél. A látó és a látott, a halló és a hallott, a gondoló alanyiség és a gondolt tárgyiség között olyan *út* feszül, amelyet a születő figyelem tesz meg, mialatt az út során elér a „dologhoz”, közel kerül hozzá, és jelképesen szólva „megérinti” azt. Eközben e figyelem sajátos *tevékenységet* fejt ki: a távolból magához *engedi* a hangot, vagy önmaga *lép ki* a távolba a szemlélt felé. Példának okáért ilyen távoli pont a *csillag*, ahová az emberi figyelem elhatol, és ilyen közeli pont az ember *önmaga*, akit megközelítenek a szólító szavak. Bármit is tesz az ember, amennyiben gondolkodik, mindig és szükségképp *máshol* van, illetve *másfelé tart*, akkor is, ha éppen önmagában mélyed el: gondol valamit, törekszik valamire, szeret valakit... etc. Részint tehát a tudatosság, a másnál-lét e lehetősége alapozza meg a megértés és a dologgal történő találkozás eseményét. Ehhez differenciátudat, máshol-lenni-képes figyelem és a mindezt hordozó léthez rendelt *tapasztalati mező* szükséges, egy eredendő állítmány, amely kimondja: „*én* vagyok”, tehát „nem vagyok *az*ak”. Ez a differenciátudat képi és tartja ében azt az alapvető figyelmet, amely egy világ befogadására nyílik, és amely egy olyan alany sajátosságaként írható le, aki, mint „*én*”, *éber*, és aki a maga oldaláról képes feltárni a két pólus különbségének *mélységét*.

Nem pusztán az ember lép oda a világ elé, és „*érinti*” annak dolgait, hanem a világ is elér az emberhez, és „*érintetté*” teszi őt. Nem úgy, amiként például a lehulló kő nyomot hagy a nedves talajban, hanem ezen *érintettségéről való tudat* formájában, amely *felfigyel* arra, ami éppen *tör-*

ténik, sőt a fájdalmasan vagy örömteli módon *megérintett lét* formájában, aki érintettségében elváltozhat, és egy más lét formáját öltheti magára. Ennyiben minden tapasztalat – legalábbis ha nem mélységes passzivitásként kíséreljük meg leírni a külső és belső világhoz történő közelkerülés, a *be*-fogadás és *ki*-lépés e sajátos együttesét, hanem felfedezzük benne a reflexiók aktivitás rezdüléseit – a gondolkodó módon történő lét számára azonos *megértés* eseményével, amely az igazi találkozások előfeltétele. Érintettségét – átélt és átgondolt eseménytörténetként – az ember magával hordozza.

Rendeltetése azonban nem teljesíthető *kiléte* szellemi meghatározásának hiányában. A figyelem iránya és tartalma különböző lényegfogalmakra épülő kultúrákat alapított, jóllehet a Scheler által vegyíthetetlennek értékelt hagyományoknak létezik egy közös eleme: mindhárom antropológiai *gondolatkör* az alany – elemi találkozásból eredő – gondolati aktivitásához vezethető vissza; az emberi önértés mindhárom esetben a *tárgyi póluson* képződő értelmezési teljesítmények keretén belül nyerte el a maga tartalmi-definitív világosságát, bármerre és bármire irányult az intenció. Lírai nyelven szólva, amiként a *másikra irányuló figyelem lehetősége* nyit utat a találkozás eseményéhez, úgy az ember önmegértése is rá van utalva az *igéző másikra*. A mindenkori önértelmezés annak függvényében hangolódik, *ami* vagy *aki* az alanyi oldal figyelmi *előterében* áll, legyen ez a vonatkoztatási centrum a kozmikus-*numinózus* mindenség, az egészen más ismeretlen valósága, az anyagi természet szótlan világa, az általános humanitás eszménye – amikor a csillagos ég *felett* rajzolódik ki a *belső* morális törvény –, vagy a póre egyszerűségében közeledő *alter* személye. Az átellenben megmutatózó vagy túlról megnyilatkozó másik léte és mivolta, továbbá e másság észlelésére képesítő figyelem az önreflexió alapvető konstituense, és az önmaga keresésére induló ember eredendő *ráutaltságának* bizonyossága. A modernitás paradigmatisz antropológiai fordulata ezt a légtágadagító ráutaltság-tapasztalatot szegényítette el, amikor hallatlan módon kiterjesztette a saját-élet autonómiájának létmeghatározó jellegét.

A figyelem leszűkítése, a másik varázsát elszegényítő beállítódás vigasztalanul nyomokat hagy az ego létében, elszigeteli őt a másiktól, és elvágja az önelsajátításhoz vezető utak lehetőségét. A transzcendálásra képtelen önmagára vonatkoztatás vagy a reflektálatlan kívülre irányulás leállítja a személyi háttér középpontját kikristályosító szellemi mozgást. Az öntranszcendencia és a reflexió kétirányú eseményében felvilágító differenciátudat *észlelése* elnehezül, és ez az értelmes egzisztencia összeomlását, a figyelem önmagába hanyatlását vetíti előre. Az „*én*” önmagára irányuló figyelme és egológikus önmagához igazodó viszonytartása például lebontja a horizonttudatot, miután aki a felnyíló tapasztalati világ gazdagságában eleve minduntalan *önmagát* keresi és „*találja*”, továbbá minden másnak pusztán magára vonat-

⁶ Magában a gondolkodásban adódó tapasztalati egészhorizont nem *identitas* és *differentia* észlelhetlenségeként adott, hanem a különbözőségek és azonosságok észlelő – bár kétségtelenül különbözőképp észlelhető és artikulálható – tájékozódásának lehetőségében. Egyszóval az ember belső és külső világtapasztalata *értelmileg tagolt*, legyen bár e tagoltság a *világ mint olyan* vagy az *ember észlelőképességének* a jellegzetessége, mindazonáltal észlelhető különbségek *meg-állapításának* és *ki-mondásának* – azaz a folyamatosan áramló tapasztalati élet figyelmi központjába kerülő adottság tárgyi értelme *szavak általi rögzítésének* – lehetőségeként adott. A szellemi aktusközpontból bevilágított és a tárgyi póluson észlelhető humán világtapasztalat – a szó legtagabb értelmében – *logikus*, noha a létezőhöz való hozzáférés, mint azt a harmadik megjegyzés alatt tárgyaltuk, nem kizárólag a *beszéd* révén lehetséges.

kozta tulajdonít jelentőséget, az egyre kevésbé képes észlelni azokat az önazonosságát képező tartalmakat és kérdéseket, amelyek önmagának *mástól való különbségében* és *máshoz való hasonlóságában* adódnak. A *figyelem (tudat-intenció) rögzítése és egyirányúsítása lényegösszefüggésben áll a megértés horizontjának (horizonttudat) leszűkülésével*. A horizonttudat leszűkülése esetén nem a tárgyi póluson található értelem-összefüggések *érvényessége* lesz kérdésessé, vagy az értelmi evidencia homályosul el, hanem egy ettől lényegileg különböző történés, az alanyi pólus *ontológiai átalakulása* következik be. Nem *valaminek* az értelme *kérdőjeleződik meg*, hanem *valakinek* az értelme *tűnik el*. Az értelemvesztés *hermeneutikai eseménye* döntő módon különbözik az értelem nélkülivé válás *ontológiai eseményétől*. Amíg az előbbi az alany tárgyi megértésének zavara, mondhatnánk, a világosság hiánya, addig az utóbbi magát az alanyiságot rendíti meg, ha a létmeghatározó igénnyel fellépő gondolkodás hiánya a mindennapiság szekvenciáiból nem is látható.

A történeti hagyományokra tartózkodón, nemegyszer előírt semlegességgel tekintő modern ember problematikusága mögött nem egyszerűen ártatlan kérdések fákasztó nemértéséről van szó, hanem előítéletekből eredő félreértésről, illetve a gondolatnélküliség értetlenségéről. A normatív önértelmezés hiányát, az önértés inségét nem az ember kilétére vonatkozó válaszok hiánya képezi. *Válaszok léteznek* – igaz, sokszor nem éppen hízalgöek, és különbözőségük okán az önművelés eltérő kultúráit alapítják –, ám hiányoznak azok a gondolkodásbeli erőfeszítések és fundamentális döntések, amelyek egy értelmezési horizontnak normatív jelleget kölcsönöznek, elindítva azt az ontológiai folyamatot, amelyet a lét *gazdagodásaként* írhatnánk le. Alapvető döntések hiányában az európai kultúra hagyományáiból kilendülő ember egyszerre szenved el szűrküeti világának értelmetlenségét, és önmaga érintetetlen világába zárva retteg bármiféle találkozástól.

Az elszabaduló és viszonyítás nélküli önállításta történő zuhanás bár azokból a *szavakból* él, amelyekben ott rejlik egy tágas horizont elbeszélésének lehetősége, ha az ön- és világtapasztalat leszűkül, akkor egyszeremind az a „tárgyi” talaj húzódik vissza, amellyel a szavak – ontikus, a „dolgoktól” való *külön-létük* ellenére – *ontológiai egységet* képeznek. Ilyenformán a beszéd abban az esetben lehet *értelemképző esemény*, ha és amennyiben létezik megnevezhető vagy megszólítható *másik*, ami vagy aki az embert önmaga artikulációjához segíti, legyen ez – képletesen szólva – a föld, az ég, az istenek vagy a másik emberi személy.

Ahogy a befelé irányuló önkibontakozás, úgy a kifelé irányuló szeretet számára is nélkülözhetetlen az alany gondolati aktivitása, nélküle nem lenne képes sem *egységben tudni*, sem *egységbe állítani* magát a másikkal. Az önértés és a gondolkodás hiánya legalább ilyen szoros összefüg-

gésben áll a másik hiányával, illetve az ego önmagára irányuló figyelmének rögzítettségével. A találkozás kontingens eseményének kiszámíthatatlan csodája azonban bármikor megrendítheti a mindenkori „én” szűrküeti világát. Bár nem egyszerűen az ego *világáról* van szó! A másik önodaadása olyan ontológiai történés, amely magának a világot alkotó *alanynak* a létét érinti, és mint ilyen nélkülözhetetlen. Ha az önfelfogás horizontja az alter létehez vagy egyenesen a második személy szólító megnyilatkozásához kötött, akkor a gondolkodással áthatott életút transzcendentális háttére kimondhatatlan és artikulálhatatlan, *önmagában*, mint afféle tematizálhatatlan mélységbe boruló anonim éjszaka, nem mutathat irányt a remélt teljessége felé. Az ego mögöttes tartományában „csend” van, ezzel szemben rendeltetésének forrása második személyként *előtte* áll: a találkozás eseménye lényegszerűen az első személy „előterében” történik. E találkozás nélkül a „háttér” fénytelen és megnevezhetetlen marad.⁷

Az „előtt” tartományát részint a *beszéd* formálja, biztosítva a másik *megszólíthatóságának* lehetőségét. A mélységes hallgatásban elfoszlanak a szavak, feloldódnak az ontológiai határok, s a szavakkal kimondhatatlan mélységbe zuhanó embert ellenállhatatlan – a semmissülés vagy az átlénygülés határáig feszülő – érintettség kerítheti hatalmába. Szavak nélkül, mondhatnánk, nincs reflexiós aktivitás, és nincs az érintettség befogadásához éber alanyiság sem. A passzivitás mélységében ugyanis akkor történhet bármi, ha az érintettségre egy eredendő aktivitás a *válasz*. Az érintettség „kifejtéséhez” *megnevezés* szükséges, amely megnevezés „szóvá tételként” a dolgot önmaga értelméhez segíti. A megnevezés *segítség*, amely világra hoz és egy világ részévé avat; maga a világ is „világként” van, ahogy a különböző dolgok is, legalábbis traszparens oldalukat tekintve, a *róluk való beszéd formájában* adóttak. A szó az *adás* – az értelmes léte adás – elementáris alapfenomenonja. A tapasztalatot szavak révén történő érintettsége formálja értelmessé; s az ego minduntalan az alter által kimondott szavak ismétlésével kezdi, az őt érintő világ értelme mint olyan *már – a másik szavai által – kimondatott*, ami feltárja a *megajándékozottság* elementáris tapasztalatát, amely ott munkál minden hagyomány szívében.⁸

Bármennyire is vigasztalan a szűrkület homálya, a másik kontúrjainak felismeréséhez elegendő fényt biztosít. Ha a távolság engedi, a szavak a sötétségen keresztül is áthatolnak. Érintettségünk felismeréséhez elegendő pusztán az önmagunkat szemlélő és az önmagunkra hallgató *figyelem megfordítása*, és újraéledhet a remény a felfoghatatlan másikkal történő találkozásra, aki *előtt* önmagunkban az állandó *krízis* állapotában létezőnk. És *köszönetet* mondunk. Különösen annak, aki a szűrkületben Minerva után kiált.

⁷ A *transzcendentális kérdésfeltevés* irányából közelítő antropológiáknak szembe kell nézniük a következő problémával: aposteriori találkozáseseemény „tényének” hiányában az apriori háttér bevilágítására irányuló reflexiók könnyen céltalanná válnak, visszazuhannak önmagukba, felerősítve ezzel a szűrküeti ember azon félelmét, amelyben önmaga „mélységes mélyét” saját személyességének végleges „elvesztettségével” azonosítja. Egy efféle léthelyzet – *anonym személyességnek* nevezhető – zártságát ismételtlen a találkozás nyithatja fel. A másikkal szóló *hívás* és a másik (újra) jelen-létére történő *várakozás* olyan etikai beállítódás, amely egyben lehetőség is az adott személy számára. Lehetőség, amely a saját-életen *túllendítő* mozgás során rátalálhat léte *finalitásának* személyéhez szóló tartalmára.

⁸ Közelről szemlélve a hagyományozás (latin *tradere*) folyamata *emberi találkozások* sora: aki *ad*, felajánlja az általa elsajátított „régit”, aki *elfogad*, magába emeli az általa elsajátítandó „újat”. Az *élő* hagyomány szívé az *adás etikai logikája* és mindkét oldalról a másik *ön-odaadása* élteti. Ugyanakkor minden generációnak – akár harmóniába épülő rendet, akár formákat bontó örvényt talál maga előtt – újra kell artikulálnia a maga kérdéseit, és így vagy amúgy, a holt hagyományokkal szemben vagy egy élő hagyományba illeszkedve állást kell foglalnia, milyen keretek között látja kiteljesíthetőnek életének minőségét, ami lehetetlen az *eleven gondolkodás* és a *másra irányuló figyelem* kimunkálása nélkül.

A létfeljlesztés állapota és Tolsztoj szellemi teljesítménye

(Lev Tolsztoj *Kreutzer-szonáta* című elbeszélésének értelmezése)

Az egyéni kiválóság értelemteljesítő képességének kimerülése következtében a világot átható létfeljlesztés állapottal szembesül az író a *Kreutzer-szonáta* című elbeszélésben is, illetve mérlegeli a belőle kilépés módját, lehetőségét. Azért választja témájának Tolsztoj a házasságot, mert a személyességet föltétlenül igénylő férfi és nő kapcsolatának ábrázolásában módja lesz fölvilágitani a szellemi problémának az egyéni látókörön túlmutató, az individuális szemléletet meghaladó valóságát. Bár a létfeljlesztés állapotából kilépés a szemlélet zártsága miatt az elbeszélés keretein belül nem realizálódik, az értelemteljesülési folyamat kibontakozásába vetett remény mégsem párolog el, nem mondanak le ezek a jószándékú, derék emberek igazság utáni vágyukról. Ezt szimbolizálja Pozdnisevnek a Szergij atyáéhoz hasonlítható szakadatlan úton levése, vagy a *Bál után* elbeszélőjének idegen helyeken megszállása, a családalapításról lemondása.

A létfeljlesztés állapotát vetíti elénk a következményeként megtapasztalható válás egész Európában megfigyelhető jelensége. Igaz, hogy a válás nem más, mint a személy, az ember megváltottságából fakadó istenfiúságának durva elutasítása, a szerelem pökhendi semmibevétele, nyílt tagadása, a Tolsztoj-elbeszélés világában az mégsem a szellemellenesség megnyilvánulása. Nem az Európában, ahol a kérdés – a vonaton utazó ügyvéd utalása szerint – közérdeklődésre tart számot, de Oroszországban sem, ahol még a parasztoknál is bejött ez a divat – amint azt az öreg kereskedő megjegyzi. A házasság megroppanása valójában az embert az individuummal azonosító fölfogás következménye, hiszen az – bár évezredekig az értelemteljesülés ügyét, az emberi jelenség kibontakozását szolgálta – a polgári kor végére kimerítve lehetőségeit, a hozzá makacsul vagy tehetetlenül ragaszkodás eredményeként a létfeljlesztés nem kívánatos állapotához vezetett. A gondolkodás részéről történik ugyan kísérlet e jelenség visszaszorítására, a házasság válságának orvoslására, azonban a megoldást az emberlét szellemi alapjainak kizárásával a létfeljlesztés állapotán belül kezdeményező, a harmonikus emberi együttélésben látó, a feszültségek megszüntetését az érdekeit korrektül érvényesítő, vagy azokat a családi közösség terében kibontakoztató egyéntől váró liberális, illetve konzervatív törekvések az individuум értelemteljesítő képességének kimerülése miatt képtelenek a probléma szellemi gyökerének föltárására, a létfeljlesztés állapotával szembesülésre. Az író nem tartja föladatának a liberális és konzervatív nézetek ütköztetését, ugyanakkor összehangolásukra sem törekszik – ez utóbbinak létfeljlesztésben maradását majd *Az ördög* című elbeszélésben tárja fel –, vagyis ortodox, az igazság szempontját mindenek elé helyező mentalitásának, kultúrtörténeti reflexióinak megfelelően nem hajlandó a létfeljlesztés különböző megnyilvánulásaiban az igazság visszfényét

látni. Ezért amikor lelepleződik a házasság tradicionális fölfogásának úgymond a nő kiszolgáltatottságából fakadó embertelensége, a modern gondolkodás számára elfogadhatatlan és érthetetlen tekintélytisztelőtének üressége, akkor a tolsztoji látásmódban a konzervatív szemlélet tarthatatlansága nem vonja maga után a liberalizmus igazolását. Az állítás fordítottja is igaz. Férfi és nő kapcsolatában az individuális szempontokat előtérbe helyező, a szerelem és a választás szabadságát valló, ám állításait a józan ész segítségével félreérthetetlenül megvilágítani képtelen asszonynak a vita előli kényszerű visszahúzódása valójában nem jelenti kudarcával együtt a másik fél, az öreg kereskedő nézeteinek igazolódását. Az alkotói szemléletet a létfeljlesztés állapotának tudomásulvétele, illetve meghaladásának, a mottó által jelzett, az európai kultúrát mozgató személyesség világba vonásának az igénye hatja át. Pozdnisev története ennek megjelenítője.

A megújítandó gondolkodás szentírási hagyományra támaszkodását mutatja a Máté evangéliumából vett két idézet: „Én pedig azt mondom néktek, hogy valaki asszonyra tekint gonosz kívánságnak okáért, immár paráználkodott azzal az ő szívében.” (Mt 5,28) „Mondának néki tanítványai: ha így van a férfi dolga az asszonnyal, nem jó megházasodni. Ő pedig monda nekik: nem mindenki veszi be ezt a beszédet, hanem akinek adatott. Mert vannak heréltek, akik anyjuk méhéből születtek így; és vannak heréltek, akiket az emberek heréltek ki; és vannak heréltek, akik maguk herélték ki magukat mennyeknek országáért. Aki beveheti, vegye be” (Mt 19,10–12). Az elbeszélés mottóját szokás a tolsztoji morális pozíció abszolút megtestesüléseként értékelni, hiszen az látszólag teljesíthetetlen erkölcsi kihívás elé állít minden, az emberi teljesség igényét képviselő embert. Ez a létfeljlesztésen belül maradó értelmezés adott esetben egymással szembeállítja a nemi vágyakat az Isten iránti odaadással, azt a nevesítéses látszatot keltve, hogy az istenszeretet realizálásának mintegy elő – és egyben elégséges – föltétele az ember természeti kötöttségéből, úgymond állati eredetéből adódó, őt a természet fogságában tartó ösztöneinek heroikus legyőzése. Ezen értelmetlen és örökké tartó harc annak a dualista, az embert egyidőben kizárólag természeti és isteni eredetű, vagyis teremtmény voltát egyoldalúan túlhangsúlyozó, teremtett lénynek tekintő szemléletnek a következménye, amely – bár mára elveszítette produktivitását – kiüresedése miatt akadályozza a gondolkodás megújulását, új alapokra helyezését, a monista transzcendencia-fölfogás bevezetését. Tolsztojnak az individuális gondolkodást a szatíra erejével elutasító, az egyén értelemteljesítő képességének kiüresedését leleplező tisztánlátása mintegy bevezeti az igazságot az emberi jelenségben kimutató, kultúránkban közvetlenül nem érvényesülő, ám a szentírási hagyománynak teljes értékűen megfelelő ant-

ropológiai szemléletet, melynek kibontakoztatása, eredményeinek kamatoztatása ránk, Tolsztoj követőire hárul.

A mottó tehát a keresztény hagyományra támaszkodva a létfelejtés állapotához vezető individuális szemléletből kilépést szorgalmazza. Az írói látásmód azt sugallja, hogy az evangélium korában ezt egyedül Jézus kezdeményezi. Krisztus ugyanis nem az erkölcsi elvárások tökéletesítéséről beszél, amikor a gondolatban, „titkon” elkövetett tettet is bűnnek tartja. E kijelentésben az Isten Fiának az adott környezetben szokatlan, ismeretlen emberfölfogása mutatkozik meg. Eszerint nem a tett a bűn, az csupán következmény, a gondolkodásból fakadó bűn következménye. A nőre *gonosz kívánság okáért* tekintés azért elfogadhatatlan, bűn, mert az emberre mint a természet részére tekintve, őt csupán biológiai adottságaiban látva és az emberi jelenséget a természetben elmerítve az individuummal azonosítja. E bűn elfedi előle istenfűségének valóságát, megfosztja emberi lehetőségei kiteljesítésétől vagy akadályozza emberi rendeltetése realizálásában. A jézusi pozíció ontológiai státusa, a bűnt a gondolkodáshoz rendelő eredetisége a tanítványok reakciójából is megmutatkozik, akik inkább az egyén értelemteljesítő törekvéséből kiindulva vélik kerülendőnek a házasságot. Az evangéliumi tanítást az egyén értelemteljesítő törekvéseivel megütköztető író természetesen nem ezt javasolja. A keresztény kultúra szellemében a gondolkodás megújításán fáradozva az elevenségét elvesztítő, de a világot mégis uraló látásmódot ostorozva vonja be az értelmezés horizontjába a személyes és transzcendens igazság emberiséget megtapasztaltató valóságát.

A létfelejtés világán belül a mottóban megidézett szentírási hagyomány érvényesítése lehetetlen, annak föltételét csupán az ontológiai szempontot homályban hagyó individuális gondolkodás keretei közül kilépés, az egzisztenciális megrendülés kiváltotta fordulat teremtheti meg. A féltékenységből elkövetett feleséggyilkosság az elbeszélésben azt a szerepet tölti be, amit Ivan Iljics esetében az elviselhetetlen szenvedést okozó halálos betegség. Mind a gyilkosság, mind a gyógyíthatatlan, nagy fájdalomokat okozó betegség határhelyzetként kényszeríti az egyéni érdekei kielégítésébe belefeledkező embert a személynek, ennek az emberlétnek értelmet adni képes szempontnak az elismerésére. Bár az *Ivan Iljics halála* című elbeszélésben a hős rábukkan a létét megalapozó szellemi forrásokra, halála miatt a történeten belül nem dönthető el, hogy képes-e élni fölismerésével, képes-e életét léte szellemi alapjaiból kiindulva berendezni. Pozdnisevet viszont az ő elbeszélése alapján tettét követően ismerjük meg. Az írói ábrázolás előterében nem az ő családi drámája, a gyilkosság körülményeinek tisztázása, felelősségének megállapítása áll, hanem annak mérlegetése, miért nem képes a személy valóságát megtapasztaló, a megvilágosodó hős életét a szeretet és az igazság alapjára helyezni.

A feleségét megölő, de bűnének megbánására kész Pozdnisev mániákusságát az magyarázza, hogy nem tesz különbséget az emberlétet megalapozó igazság elfedése, világba kerülését és kibontakozását akadályozó, vagy egyenesen azt tagadó bűn, illetve annak következménye, a tett között, vagyis szemléletében a szellemi probléma helyére az emberi jelenség morális szempontú megítélése kerül. Az individuális látásmód kizárólag a tettben ragadva meg és ítélve el a bűnt, valójában eltakarva annak szellemi gyökereit, önmagát az élet megújulását elősegítő

bűnbánattól fosztja meg, s így elszigetelődik a bűntől való megszabadulás, a megbocsátás lehetőségétől, az emberi jelenség ontológiai beágyazottságának föltárásától, megtapasztalásától. A hős törekvéseinek grotesksége abból fakad, hogy a sugallatos életközösséget megtagadó, egyéniségének bűnösen metafizikai jelentőséget tulajdonító, tehát a sátáni sugallat szellemében emberségét az Istennel egyenrangúnak elismertetni akaró ember számára követeli a szeretetet annak ellenére, hogy házassági tragédiájában megtapasztalta: az egyéni kiválóság értelemteljesítő képességének kiüresedését követően már használhatatlanná vált a megváltás individuális koncepciója.

Pozdnisevet a semmivel nem igazolható tette individuálitásához, úgynevezett jogaihoz ragaszkodása vezeti. Féltékenységétől indítottan hazautazva, mezítláb végigoszva házukon így önti formába az őt ért méltánytalanságot: „Én: a becsületes ember, én: szüleim fia, én: aki egész életemben a családi élet boldogságáról ábrándoztam, én: a férfi, aki sosem csaltam meg őt... És íme! Itt van öt gyerek, s ő egy muzsikust ölelget, mert annak piros az ajka! Nem, ez nem ember! Ez szuka, undok szuka! S a gyerekek szobája mellett, akik iránt egész életében szeretetet színlét. És azt írni nekem, amit írt. S ilyen undorítón a nyakába vetni magát! De mit tudom én? Tán egész idő alatt ez volt. Tán régen is a lakájoktól szerezte a gyerekeket, akiket az enyémnek tartanak S én holnap megérkezem volna, s ő a frizurájával, a karcsú derekával és lomha, graciózus mozdulataival (láttam vonzó, gyűlöletes arcát) jött volna élém, s a féltékenységnek ez a vadállata mindörökké ott ült volna a szívemben és szétmarcangolta volna. Mit gondolhat a dajka és Jegor. És szegény Lizácska! Ő megért már egyet-mást. És ez az arcátlanság! Meg ez a hazugság! Meg ez az állati érzékiség, amelyet annyira ismerek.” (26) Jogainak, az őt ért sérelmeknek a hangoztatása közben érlelődik benne s egyben válik komikussá, lepleződik le rendcsinálási szándékának értelmetlensége. Mint egykor az Ithakába hazatérő Odüsszeusz, ő is félelmetes és rettegett akar lenni, miközben figyelmét elkerüli mind önmagának, mind szemléletének – a felesége iránti szeretet hiánya miatt bekövetkező – elállatiasodása. A mezítláb osonó férfi kezei közül kisiklik a megragadott szerető keze, s miközben az asszony szemében a megrettent patkány pillantását fedezi föl, annak inas nyakát szorongatva érzékeli áldozatának visszataszító kiszolgáltatottságát. A halálra sebzett nőt a dajkára és sógornőjére bízva bezárkózik szobájába, s önzésébe burkolózva az asszonytól vár bocsánatkérést. Gőgjének gyötrő szorításából csak akkor szabadul, amikor a halálos ágyán fekvő feleségében az embert veszi észre: „A gyerekekre pillantottam, majd az ő véraláfutásos, zúzott arcára, s első ízben feledkeztem meg magamról, a jogaimról, a büszkeségemről, s első ízben láttam meg benne az embert. S olyan semmisnek tűnt föl minden, ami sértett, az egész féltékenységem, és olyan nagy horderejűnek, amit csináltam, hogy oda szerettem volna borulni a kezére s azt mondani: „Bocsáss meg!” – de nem mertem.” (28) Amikor az elbeszélés elveti a föloldozás, a megbocsátás lehetőségét, akkor nem pusztán a tett visszafordíthatatlanságára irányítja a figyelmet, hanem hangsúlyozza a lelki-érzelmi azonosulásból, a bosszúvágy kielégítéséből fakadó bűnbánat elégtelenségét. Ezt Pozdnisev kezdettől fogva elismeri, s érteni véli haldokló felesége iránta tanúsított gyűlöletét, tetteivel igazában a börtönben szembesül, s ott újra átéli

az eleven ember megölésének borzalmát. Bűnbánatának kétségbevonhatatlan őszintesége ellenére a gyilkos most sem nyeri el a bocsánatot, nem tisztul meg bűnétől, nem lenne képes vele új életet kezdeni, mert képtelen belátni ellenségeskedésük gyökerét, megteremteni lelki-erkölcsi megújulásának szellemi alapjait.

A létfelejtés oldását célzó alkotói nézőponttal szemben a hős látókörének központjában mindvégig az erkölcsi újjászületés áll. Arról beszél, hogy a börtönben eltöltött csaknem egy év alatt egész további életét meghatározó, s vele a múltját megértető erkölcsi fordulat ment végbe benne. Az általa elbeszélte történet közvetlenül megmutatja, vajon jól, helyesen értékeli-e a benne megtörtént változást, illetve valóban azok a sok szempontból vitathatatlan erkölcsi vétségek okozták-e családi tragédiáját, amelyekkel magát és a modern embert általában megvádolja. Az bizonyos, hogy az erkölcsi fordulat kizárólagossá válása szemléletében megakadályozza gondolkodása szellemi alapra helyezését. Bűnbánatának tartalmatlansága, lelkiileg megnyomorodott állapota, állandó nyugtalansága is végső soron abból fakad, hogy kitér a létfelejtés problémájának elemző vizsgálatára elől. Azért nem nyer borzalmas tetteire bocsánatot, önvádjainak részizagságai ellenére azért nem kerülhetné el hasonló esetekben a drámai végkifejletet, mert elmulasztja a szellemi kérdésekben kiigazozás lehetőségét.

E tekintetben alapvető kérdés a hős személyről alkotott fölfogása. Az egyéni kiválóság értelemteljesítő képességéről lemondva az emberi jelenség megnyilvánulásának súlypontját az intimszférába helyező Pozdnisev annak ellenére, hogy a határhelyzetben a személyes és világon túli igazság tapasztalatát hordozó személy egzisztenciális jelentőségéről megbizonyosodik, gondolkodásában nem belőle, a személyből, hanem a dolgok és jelenségek egyi-

kének tekintett egyénből indul ki. Lelki torzulása abból ered, hogy a személy nem az emberi teremtőerő alanyaként értelmeződik szemléletében. Az észrevétlenül az egyén szubjektív oldalaként értett, a többi egyénnel való alanyi, érzelmi azonosulást kereső és az önmegvalósítás önző célkitűzése helyére az önfeláldozást, önfeladást állító lélekbe megy át. A személynek lélekke lefokozódása, az emberi jelenség elfogadhatatlan megcsonkulása fejeződik ki a bűnét állandóan megbánó, de bocsánatot nem találó hős egyszerre drámai és groteszk alakjában. Drámája azt fejezi ki, hogy az intellektualista metafizika antik konvenciójára támaszkodva nem világíthatók meg az emberlét végső kérdései.

Igaza van az asszonynak és ügyvéd útitársának abban, hogy a szerelmet, a szeretetet, az eszmék egyezését tekintik a házasság alapjának: „A hölgy azt mondja – avatkozott bele az ügyvéd –, hogy a házasságnak elsősorban vonzalomból, ha úgy tetszik, szerelemből kell erednie, és hogy a házasság csak abban az esetben válik valami, hogy úgy mondjam, szent dologgá, ha valóban ilyen. Aztán meg hogy egy házasságban, amelynek az alapját nem természetes vonzalom, ha úgy tetszik, szerelem alkotja, nincs semmi erkölcsileg kötelező.” (2) Nehézséget számukra Pozdnisev nyers, durva válaszával szemben az okoz, hogy a létfelejtés állapotában nem tudják a szerelmet az emberi teremtőerő megnyilvánulásának tekinteni. A mániákus embernek a szerelmet a tényekkel, a gyakorlat statisztikai adatai alapján cáfoló érveivel szemben azért képtelenek bármit is mondani, mert a sugallatos közösség hiányában ők is az életből vezetnek le azt. Pozdnisevhez hasonlóan a szerelmet nem a személy szellemi tapasztalatával azonosítják, hanem az egyén megnyilvánulásaihoz kötik. Ám míg az előbbi negatív élményei az egyén értelemteljesítő képességének kimerüléséből eredeztethetőek – problé-

mafölvetése így termékenyebb, a létfelejtéshez vezet –, addig a jószándékú fiatal ügyvéd és lelkes útítársnője a szerelem védettséget az individuumpént értett férfi és nő kölcsönös egymásra nyílásában, egymás iránti elköteleződésében látja. A szerelemhez kapcsolódó morális és esztétikai jelenségeket – a szépséget, a tökéletességet, az erőteljességet, a határozottságot, a hűséget, a bizalmat – a létfelejtés állapotára nem reflektálva önértéknek tekintik s azokat képtelenek visszavezetni emberi forrásukhoz, észrevenni bennük a személy teremtőerejének testet öltését. Pozdnisev szerelmet elutasító véleményét személynek és egyénnek, a szellemi és lelki tényezőnek a létfelejtés állapotában bekövetkező fölcserélődése, illetve az egyénnek a faj egyedével azonosítása magyarázza. Azt kell mondanunk, gyakorlati érvelése ellenére igaz, hogy az emberlét, a házasság – ahogy ezt az individuális alapon álló humanizmus lehetségesnek találta, a romantika pedig szenvedélyesen álmódott róla – az igazságban kibontakozó szerelemre, szeretetre alapozható. A szeretet képes az emberi életben érvényesíteni létünk szellemi alapjait. Pozdnisev mindenkit fölháborít, amikor azt állítja, hogy „az életben egynek az előnyben részesítése előfordul egy évre, ami nagyon ritka, gyakrabban hónapokra, mások hetekre, napokra, órákra.” (2) Ám a szerelem egész életre szólásának kétségbe vonása, vagy a testiséget hangsúlyozva önmagában valósága értelmének tagadása a már említett személy és egyén szempontjainak a létfelejtés állapotában bekövetkező fölcserélődéséből származik. Ha a szerelmet az igazságban fogant személyes szellemi erőnek tekintjük, nem kényszerülünk az érzéki mozzanatot vele szembeállítani. A szellem képes ugyanis a testet és lelket integrálni, a személyiséget egybefogni. Ahogy az igazság egy és oszthatatlan, a szeretet is lehet egy egész életre szóló. A szerelem megjelenést teljes mértékben csak az ilyen kapcsolat érdemli ki.

Pozdnisev nemcsak a maga életét és ifjúságát mondja romlottnak, hanem az összes hozzá hasonlóan élő kortársa életét és gondolkodását is. Ugyanis a velük testi kapcsolatba kerülő nők nem érznek erkölcsi felelősséget. Sőt, az ilyen kapcsolatok kialakítását és fönntartását megengedhetőknek, a tisztességes ember életvitelével összeegyeztethetőknek vélik: „A feslettség nem valami fizikai dolog, hisz semmiféle fizikai idétlenség nem feslettség még; a feslettség, az igazi feslettség épp az, hogy az ember azzal az asszonnal szemben, akivel fizikai kapcsolatba lép, fölszabadítja magát az erkölcs kötelekei alól, s én ezt a fölszabadítást még érdemül is tudtam be. Emlékszem, mennyire gyötrődtem egy alkalommal, amikor nem sikerült megfizetnem egy asszonyt, aki alkalmasint belém szeretett s odaadta magát nekem. Csak akkor nyugodtam meg, amikor pénzt küldtem neki, ezzel mutatva ki, hogy erkölcsileg úgy tekintem, mint akihez nem köt semmi sem.” (3) Vitathatatlan a bűnbánó Pozdnisev morális érzékenysége, azonban fölmerül a kérdés, hogy az általa említett esetek az erkölcsi követelmény elutasításából erednek-e, illetve hogy megoldást jelent-e esetükben az erkölcsi felelősség vállalása. (A *Feltámadásban* az író a hősnő újjászületése lehetőségeinek ábrázolásában ezt a problémát járja körül.) Mániakusságában Pozdnisev ugyanis nem veszi észre vagy nem akar tudni arról, hogy az esztétikai nevelés, az érzelmek kiművelése még ekkor is az emberlét szellemi alapjaira irányítja a figyelmet, ezért fordul igazságtalanul keserű iróniába látásmódja az

emberi viszonyokban megjelenő szépséget tapasztalván: „S amikor ezek az urak és én, harmincesztendőszüzlött emberek, akiknek a lelkét női viszonylatban száz legkülönbözőbb vétek nyomja, patyolat tisztára kimosva, megborotválkozva, beillatozva, tiszta fehérmeműben, frakkban vagy egyenruhában belépünk egy fogadóterembe vagy egy bálba — a tisztaság jelképe — gyönyörű, mondhatom!” (5) Ugyancsak igazságtalan önmagához és majdani feleségéhez, amikor érzelmei mozgását a romantikus tájhoz vagy az utólag rafinálnak vélt öltözethez köti: „Egy este, miután ladikoztunk, s éjszaka, holdfénynél tértünk haza, s én ott ültem mellette, elgyönyörködtem testhez simuló jersey-be öltözött, karcsú alakjában és hajfürtjeiben, egyszer csak eldöntöttem, hogy ő az. Azon az estén úgy rémlett, hogy ő mindent, de mindent megért, amit én érzek és gondolok, és hogy én a legemelkedettebb dolgokat érzem és gondolom. Lényegében csak arról volt szó, hogy a jersey különösen illett az arcához, úgyszintén a hajfürtjei is, és hogy a közelségében eltöltött nap után még nagyobb közelségre jött kedvem.” (5) Igaz, hogy az esztétikai nevelés korlátai ekkor már megmutatkoztak. A Puskin-kor történelmi érvényének határát azonban nem az vonja meg, hogy az emberlétet szellemi alapon állónak találja. Az esztétikai nevelésnek az a fogyatékossága, hogy az emberi teljességet individuális alapon realizálhatónak gondolva a személy kezdetben valóságát kifejtetlenül hagyja, majd szem elől téveszti. Így a 19. század második felének, végének az erkölcsi elbizonytalanodását talán nem is a morális elvek önkényes félretétele magyarázza. A problémát inkább az okozza, hogy ekkor az európai gondolkodás az egyéni kiválóság értelemteljesítő képességének kiüresedése következtében átmenetileg nem rendelkezik az emberlét szellemi alapjait fenntartó vagy megmutató koncepcióval, illetve tapasztalattal.

Az orvosok azon állítása, hogy az érzéki vágyak kielégítése, úgymond a züllés talán nem a tudomány erkölcsellenességét vagy nem is egyszerűen a materialista nézetek terjedését tanúsítja, az ízlés hanyatlását igazolja. A fiziológiai szempontok túlzott mértékű előtérbe kerülése inkább a szellemi célok elhomályosulásának, az egyéni értelemteljesítő képesség kiüresedésének következménye. Valóságos és nem mindennapi jelentőségű az a probléma is, amikor a maga torz fölfogásában az elbeszélés hőse a nőhöz való megromlott viszonyáról beszél: „Engem semmiféle nő nem csábított. Elbuktam, mert a környező társadalmi réteg abban, ami a bukás volt, nem látott mást, mint egyesek: a leghelyesebb s az egészségre leghasznosabb életműködést, mások pedig egy fiatal ember legtermészetesebb, s nemcsak megbocsátható, de még ártatlan mulatságát is. És én nem is fogtam fel, hogy ez elbukás, egyszerűen átadtam magam azoknak a részben gyönyöröknek, részben szükségleteknek, amelyek, mint ahogy sugalmazták, bizonyos életkor sajátosságai; úgy adtam át magam a kicsapongásnak, mint ahogy inni, dohányozni kezdtem. És mégis ebben az első bukásomban volt valami különös és megható. Emlékszem, ahogy akkor mindjárt, még ott, ki sem jöttem a szobából, olyan szomorúság fogott el, de olyan szomorúság, hogy sírni lett volna kedvem, sírni ártatlanságom vesztén, azon, hogy viszonyom a nőhöz mindörökre megromlott. Igen, uram, az én egyszerű, természetes viszonyom a nőkhöz mindörökre odavolt. Ettől az időtől fogva nem voltam és nem is lehettem tiszta viszonyban a nővel. Azzá lettem,

amit kéjencnek neveznek. Márpedig kéjencnek lenni fizikai állapot, hasonló a morfinista, az iszákos, a dohányos állapothoz. Ahogy a morfinista, az iszákos, dohányos már nem normális ember, úgy az, aki több nőt ismert meg a maga gyönyörére, nem normális, hanem mindörökké megrontott ember: kéjenc. Ahogy az iszákost és a morfinistát rögtön meg lehet ismerni az arcáról, szokásairól, éppúgy a kéjencet is. A kéjenc megtartóztatja magát, küzdhet; de egyszerű, világos, tiszta fivéri viszonyba a nővel már sohasem kerülhet. Arról, ahogy a fiatal nőre pillant, rögtön fel lehet ismerni, hogy kéjenc. Én is kéjencé lettem s az is maradtam, s ez volt az, ami tönkretett.” (4) Valójában Pozdnisev gyötrődése azt a helyzetet világítja meg, hogy az esztétikai nevelés zsákutcába került. Pedig az eredendően a lélek és test szellemi befolyás alá vonásával az érzéki és az érzelmi kultúrát volt hivatott fejleszteni. Ám a testi-lelki problémák kultusza az egyéni kiválóság értelemteljesítő képességének kimerülésével a szellemi célok megtagadását, a züllést vonja maga után.

Az esztétikai nevelés programja nem korlátozódik pusztán az érzékek és érzelmek iskolázhatóságára. Érvényét kérdésessé teszi, mennyire állja ki a kritika próbáját az a bölcsesség, amit Keats-nek az általa megénekelte görög váza sugall, vagyis mennyiben azonosítható egymással igazság és szépség. Persze hiba volna azonosulni a mániákus Pozdnisevnek a szépségre tett epés megjegyzéseivel, s azt gondolni, hogy a weimari klasszikusok csak azért hirdették az antik görög művészet kultuszát, mert némely buta és gonosz nő szépsége megvesztegette őket. Nincs szó arról, hogy a szépség erényként kezelése pusztán illúzió volna. Azzal viszont a klasszika és nyomában az angol romantika valóban nem számol, hogy az ember által képviselt szeretettől és igazságtól eltérően a világ dolgain és jelenségein megcsillanó, a személyes igazsághoz nem rendelhető szépség nem alkalmas az emberlét megalapozására: „Csodálatos dolog, milyen teljes szokott lenni az illúzió, hogy a szépség valami jó dolog. A szép nő ostobaságot mond, az ember hallgatja és nem látja az ostobaságot, okosat lát. Undokságot mond, tesz, s az ember valami kedveset lát. Amikor pedig nem mond sem ostobaságot, sem undokságot, de szép, rögtön meggyőzi magát, hogy ugyanilyen okos és erkölcsös is.” (5) Pozdnisevnek igaza van abban is, hogy az igazság és szeretet személyes megnyilvánulásait szem elől tévesztő gondolkodásban az ízlés könnyen kifecamodik, és a megfigyelés észrevétlenül a ruhaszövet színének, a hajfürtöknek meg az arcnak az összjátékára korlátozódik.

Érdemes emlékeznünk arra, hogy Anna Karenina szépségében, okosságában, jóságában nincs okunk kételkedni, minden szava és tette megfelel a lényéből áradó sugárzásnak. A regénybeli elbeszélés azonban – Merezszkovszkij vette észre – óvakodik a hősnő szellemi megnyilatkozásainak taglalásától, ábrázolásától. A szerző így védi meg Anna szépségét attól, hogy a létfelejtés állapotában az megcsorbuljon, és a hősnő egyéniségére korlátozódó, de az ember evilági létezésébe beágyazottságát meg nem tapasztaló virtuális teljessége elveszítse szemét gyönyörködtető pompáját. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a kései művek hősei által megélt egzisztencialisztikus határhelyzet – a vasutas halálával kapcsolatos élménye – Anna tudattalanjához rendelődik, s az ész számára meg nem világítható, ködös szimbólum marad. A regényhősnő ennek megfelelően – elzárva az emberlét ontológiai kér-

déseitől – tragikus hőssé stilizálódik, némileg arra emlékeztetően, ahogy Goethe drámai költeményének második része magában foglalja Helénának, Menelaosz feleségének az antik tragédiák stílusában előadott történetét.

A testiségnek az elbeszélő általi túlzott hangoztatása jelzi, hogy a létfelejtés állapotában reménytelen a személyes konfliktusokat – a létigazságnak a határhelyzetben föltárulásával nem számolva – az egyén határain belül megoldani. Meghökkenítő az elbeszélés hőségének a társasági hölgyeket és a prostituáltakat egybefogó kijelentése: „Őn azt mondja, hogy a mi társaságunk asszonyai más érdekeknek élnek, mint a bordélyházi asszonyok, én azt mondom, hogy nem, s be is bizonyítom. Ha az emberek életcéljaikra és életük belső tartalmára elütnek egymástól, ez a különbség föltétlenül kifejezésre jut a külsőjükön, s a külsejük is eltérő lesz. De nézze meg őket, a boldogtalnokokat, megvetetteket s a legmagasabb társasági úriasszonyokat: ugyanaz a cicoma, ugyanaz a szabás, ugyanazok az illatszerek, ugyanazok a lemeztelenített karok, vállak, mellek, a kinyomott karnak ugyanaz a feszülése, ugyanaz a szenvedélyes vonzalom az ékkövek, a drága, csillogó holmik iránt, ugyanaz a mulatság, tánc, zene, ének. Ahogy azok a nők is minden lehetőséggel csábítanak, úgy ezek is. Nincs semmiféle különbség. Szigorúan határozva meg a dolgot, annyit kell mondani, hogy a rövid időre prostituáltak rendesen megvetettek, a hosszú időre prostituáltak pedig tiszteletben részesülnek.” (6) Megállapítása csak azért hangzik paradoxul, és ejti zavarba az őt hallgató elbeszélőt, mert Pozdnisev a jelenség morális vonatkozására összpontosít, miközben a szellemi kérdéseket, a létfelejtés problémáját homályban hagyja. Az erkölcsi parancsok szabályozó szerepét megvető, az újkori humanizmus szellemi tájékozódásába pedig belezavarodó legújabb kori ember azért kénytelen a házasságot tartósan igénybe vett utcanői szolgáltatásnak érezni, mert egyelőre nem sikerül az emberlétet annak szellemi alapjaiból kiindulva megvilágítani.

A létfelejtésnek a kései Tolsztoj-művekben föltáruló állapota magyarázza a nő megalázó helyzetbe szorulását, az érzékek játékszerévé válását. De ez vezet oda, hogy a nő zsarnoka önkényét megbosszulva hatalmasodik az érzékei rabjává váló, a személyisége szuverenitását elvesztő férfi fölé: „A női jogfosztottság nem az, hogy a nő nem szavazhat, nem lehet bíró – ezekkel a dolgokkal foglalkozni nem jelent semmiféle jogot –, hanem az, hogy nemi tekintetben egyenlő legyen a férfival, meglegyen a joga, hogy óhaja szerint éljen egy férfival, éljen vagy megtartóztassa magát tőle, hogy a maga kívánsága szerint válassza a férfit, s ne legyen választott. Azt mondja, hogy ez idétlen dolog. Jó. De akkor a férfinak se legyenek meg ezek a jogai. Mert a nő most meg van fosztva attól a jogtól, amellyel a férfi rendelkezik. És, hogy ezt a jogfosztást megbosszulja, a férfi érzékiségére hat, s érzékiségén át úgy megalázza, hogy a férfi csak forma szerint választ, a valóságban pedig a nő választ. S midőn egyszer birtokában van ennek az eszköznek, már vissza is él vele, s szörnyű hatalmat nyer az embereken.” (9)

Az érzékiségnek a házasságon belüli térhódítása, a nyilvánosházaknak a polgári élet részévé válása, az érzékek játékszerévé lefokozott asszonynak a férfi fölötti hatalmaskodása a romantikus szerelemfölfogás hanyatlásának következményeként a 19. századi polgári társadalom sajátos jelensége. Az elbeszélés felszínes, a haladás

liberális közhelyéhez ma is makacsul ragaszkodó olvasója Pozdnisev kirohanásai kapcsán mondhatja, hogy a hős törekvései elavultak, a fölvetett problémák időközben megoldódtak. A modern tömegtársadalom lényegében nem ismeri a bordélyház intézményét. Kiküszöbölte a polgári képmutatás formáit, így például az érzéki gyönyörűség, a szerelmi kalandok keresését a férfihoz hasonlóan a nőnek is megengedi. Igaz ugyan, hogy az érzékiség legalizálásával a család és a prostitúció bántó, zavarba ejtő közelsége még csak fokozódott, de időközben a gondolkodás fölfedezte és elismertette annak a személytelen szellemi erőnek a létét és jelentőségét, amely az érzelmekek és az érzelmek sajátos irányú kiművelése esetén bizonyos határok között a tömegektől állapotában is lehetőséget ad az emberlét megőrzésére. El kell ismerni, hogy a férfi–nő ellentétnek a 19–20. század határán széles körben elterjedő kérdése korábbi élet és időszerűségét elveszítette. De az is bizonyos, hogy a tömegektől mértékadóvá emelése, a személytelen szellemi erőnek az értelemteljesülés szolgálatába állítása nem oldotta föl azt a zsákutcahelyzetet, amely az egyéni kiválóság értelemteljesítő szerepének kiüresedése és a gondolkodás individuális alapon maradás közötti ellentmondásból következik. A nyilvánosság megszűntetése nem vonta maga után a prostitúció visszaszorulását. A nők szexuális fölzsabadítása talán megszüntette a lánykerés vásári jellegét, de nem erősítette meg a családnak az emberlét szellemi alapjain állását. A személytelen szellemnek a pusztá vegetatív kényszerek és az értelmetlen anyagi kötődések fölé emelő – a zene vagy a divattervezés, a dizájn által gerjesztett – ereje viszont az egyén önmagába zárulását, az emberlét atomizálódását korábban nem sejtett mértékben növeli és hosszabb távon az embert létében fenyegeti.

Élete torz drámája alapján így gondolkodik az ember rendeltetéséről: „Amíg tehát az emberiség él, egy eszmény áll előtte, s az természetesen nem a házinyulak vagy disznók eszméje, hogy minél jobban szaporodjanak, s nem a majmok és a párizsi ficsűroké, hogy lehetőleg minél kifinomultabban éljenek a nemiség gyönyörével, hanem a jószág eszménye, amely önmegtartóztatással és tisztasággal érhető el. Az emberek mindig efelé törekednek és fognak törekedni.” (11) A szűziesség eszményét hirdelve arra következtet, hogy a fiziológiai céljától elszakadó érzéki gyönyörűség megrontja az emberi természetet, szétzilálja a személyiséget. Számára az esztétikai nevelés kudarca mintegy azt bizonyítja, hogy az érzelmekek kötelesek a fajfenntartás körében maradni, az érzelmekek pedig tilos az érzéki vonzalmakkal összekapcsolni, a testi szerelmet a személyes vonzalommal megnevesíteni. Kétségtelen, hogy a gyönyörvág eluralkodása, az érzéki gyönyörűség keresésének öncéllá emelése önzővé teszi a szerelmeseket és hamarosan elidegeníti egymástól a házastársakat. Alaptalan viszont föltételezni, hogy a testi gyönyörűség személyiséget gazdagító hatása teszi egoistává az embereket, és válik az elkeseredett, kilátástalan civakodások forrásává. A személyes szeretetnek a gondolkodás látókörén kívül kerülése, a személynek a világ megismerésében elmerülő és a dolgok között elvesző egyén mögötti elhomályosulása a forrása annak a megmagyarázhatatlan undornak, amelyet az üres, értelmetlen házastársi élet körülményeivel ismerkedő fiatalasszony, a hős felesége érez: „azt gondoltam, hogy összevesztünk és kibékültünk, s hogy ez többé nem fordul majd elő. De még ugyanezekben az első

mézesetekben igen hamar megint beállt a csömör korszaka, megint nem kellettünk egymásnak, s megint ott volt a veszekedés.” (12) Való igaz, hogy ez az állapot – amint azt Pozdnisev is észrevételezi – a házastársakat még inkább elidegeníti egymástól, mint a testvéreket, barátokat vagy a családon belül az egyes nemzedékeket, pedig a romantika sugallata szerint éppen a szerelmet hivatott az embert a hétköznapiak fölé emelni. A szerelmesek elidegenedése gyűlölködéssé azáltal válik, hogy amikor a félreértések után illúziójuktól megtevesztve enyhülést egymás karjaiban keresnek, a csókok a korábinál mélyebb csaldásba taszítják őket, hiszen a korábinál leplezetlenebbül tárják föl előttük vonzalmuk pusztá érzékiségét. Ebben az értelemben válik a szerelmi boldogság – mint azt Tolsztoj világában elsőként Anna Karenina megtapasztalja – a bűntett elkövetőinek kölcsönös gyűlölködésévé.

A létfelejtés állapotától meggyötörtten mondja Pozdnisev: „micsoda szörnyű hazugság ez a gyerekek körül. A gyerek: istenáldás; a gyerek: öröm. De hiszen ez merő hazugság. Mindez így volt valaha, most azonban nincs semmi ilyen. A gyerek: gyötrelme, s több semmi. Az anyák nagy része egyenesen így is érez, s néha önkéntelenül ki is mondja.” (16) Nem veszi észre, hogy a kialakult helyzet a testi-anyagi tényezőnek az általános – így a gyermeknevelés terén is – eluralkodásából fakad. Nem föltétlenül elítélendő ugyanis a gyermekáldás bizonyos határokon belüli szabályozása, a gyermek és az anya egészségének előtérbe állítása, a szülés, a szoptatás módszereinek részletekbe menő kidolgozása. Mindez azonban elhomályosítja a szülő és a gyermek közötti személyes kapcsolat elsőrangú jelentőségét, akadályozza annak megfelelő érvényesülését. Ez gyakran odáig megy, hogy a gyermek halálának pusztá lehetősége miatt átélt szorongás lebeszéli a szülőt a gyermekvállalásról. A furcsa jelenséget nem az magyarázza, hogy a gyermekről gondoskodás állati ösztönét az ember esetében az ész, a képzelőerő bonyolítja, mint ahogy a hős föltételezi, s szemléletét tudományellenességbe torzítja. De a megoldás sem föltétlenül az Isten akaratába belenyugvás, a dolgok természetes folyásának tehetetlen utat engedés. A kiegyensúlyozott családi életet azért zavarja meg a képzelte veszélyek elleni állandó védekezés, mert az egysíkú létfelejtő művelődés kiiktatta az érdeklődés köréből a gyermek személyiségéről gondoskodást, az emberi feladatra fölkészülés programját.

Az életét a kritika fényébe állító hős kíméletlen őszinteséggel tárja föl a valódi személyes problémákat kerülő, a gyermekek testi épsége miatt aggályoskodó, az élet zavartalan élvezetének megszakadásától betegesen irtózó, a szerelmet a testi szerelemre korlátozó házastársak életének teljes kiüresedését, hallgatásba fulladását: „oda jutottunk, hogy már nem a nézeteltérés idézte fel az ellenségességet, hanem az ellenségesség teremtett nézeteltérést: akármit mondott ő, én már eleve más véleményen voltam, ő éppen így. (...) Alkalmassint azt tartotta, hogy mindig tökéletes igaza van velem szemben, s a magam szemében én is mindig szent voltam vele szemben. Kettesben csaknem hallgatásra voltunk kárhóztatva vagy olyan beszélgetésekre, amilyeneket meggyőződése szerint az állatok folytathatnak maguk közt. (...) Elég volt egy hajszálnyira is kilépni a társalgásnak ebből a lehetetlenségig összeszűkült köröskéből, hogy föllobbanjon az izgalom. Összeütközések, gyűlölet-megnyilvánulások következtek a kávé, egy szalvéta, a konflis, vintben a hívás miatt – csupa olyan dolog,

amelynek egyikünkre sem lehetett semmiféle fontossága. Énbennem legalábbis gyakran szörnyű gyűlölet forrt ellenem.” (17) Ha a szülők kapcsolata ilyen, ha érdeklődésük előterébe ezeket az értelmetlenül eltúlzott, természetes szerepüktől megfosztott kérdéseket állítják, ha egymás iránti vonzalmuk a testiség körében reked meg, elképzelhető, hogyan alakul a gyerekek értelmi fejlődése, milyen képet alkotnak e környezetben saját magukról és az emberi létezésről általában.

Amikor Pozdnisevet mániákusnak mondjuk, nem a létfelejtés jelenségeit sorra vevő kritikai megállapításainak megalapozottságát cáfoljuk. Mániákussá őt az teszi, hogy tetteit annak ellenére a benne végbement úgynevezett erkölcsi fordulat jegyében alakítja, hogy bíráló megjegyzéseinek érvényét képtelen intellektuálisan megvilágítani, a szellemi fordulatra nem kapható, az élet tényeihez igazodó kortársaival beláttatni. Ez utóbbi Tolsztojnak sem sikerült. Ezért volt kénytelen a maga belátásait mániákusnak ábrázolt hőséhez rendelni, illetve emiatt vált szükségessé annak alakját megalkotni s ezáltal a hőst meggyötrő és személyiségét eltorzító problémák szellemi-gondolati megoldását adni. Az író azonban alkotó munkájának sikerére ellenére sem határolhatta el magát teljes mértékben az általa teremtett figurától. Alakját az teszi elevenné, hogy szellemi szabadságának biztosítása ellenére lelkileg ő is a létfelejtés világának foglya maradt. Ebben a világban ezért a buta és közönséges emberek sokasága a különecnek mondott alkotót végső soron Pozdnisevhez hasonló bolondnak vette. De amit viszont a világ ítéletét tudomásul vevő Pozdnisev magáról mond, hogy tud valamit, amit a többiek nem értenek, Tolsztojra is vonatkozatható.

Az író is osztja hősének azt a véleményét, hogy a városi élet nem kedvez az ember lelki-szellemi tájékozódásának: „most már városon laktunk. Boldogtalan embereknek könnyebb városban élniük. Városban az ember száz évet is élélhet, s nem veszi észre, hogy rég meghalt s elrothadt. Nincs ideje, hogy önmagában eligazodjék, folyton el van foglalva. Az ügyei, társasági kapcsolatok, egészség, művészet, a gyerekek egészsége, a nevelésük. Most ezeket vagy azokat kell fogadni, azokhoz vagy emezekhez menni: meg kell nézni ezt, meghallgatni azt, emezt. Hisz városban minden adott pillanatban van egy vagy egyszerre két-három nevezetesség is, amit sehogy sem lehet elmulasztani. Hol önmagát, ezt vagy azt kell gyógyítani – hol a tanító, korrepetitor, nevelőnő, s az élet elmegy semmiségekre. Nos, mi is így éltünk, s kevésbé éreztük az együttlét fájdalmát.” (18) Bár a Pozdnisev-házaspár élete a városban a megszokottnál kellemesebben folyik, az élmények közepette nincs alkalom a közöttük kifejlődött ellenségeskedésnek megmutatkozni. Furcsának tűnhet, hogy az elbeszélő nem értékeli a fiatal házasságát meggyötrő lelki teher enyhülését és nem mérlegeli az időleges megkönnyebbülésben számukra adódó lehetőségeket. Ne feledjük azonban, hogy művében a szerző a létfelejtés általános emberi állapotát bírálja. Így nyilvánvaló, hogy az emberlét ontológiái valósága szempontjából a műveltségnek a létigazságot közvetítő összes megnyilvánulása csak akadályozza annak közvetlen testet öltését.

Nincs olyan kényszerhelyzet, amely Pozdnisev gyilkosságát igazolná. A hősnek vagy nem kellene a felesége körül fölbukkanó hegedősre féltékenykednie, vagy a számára elviselhetetlen férfi közelségtől családi életüket meg kellene szabadítania. Ismert, Konsztantyin Levin

(*Anna Karenina*) ez utóbbit teszi. Egyszerűen kidobja a Kittyvel kacérkodó, a feleségét oktanul megzavaró vendégét. Szokatlan föllépését nem veszik rossz néven, az affér szerencsésen zárul. Pozdnisev viszont azért nem szánja rá magát erre, mert nem szereti feleségét és gyermekei sorsát sem viseli igazán a szívében. Viszont azt is látnunk kell, hogy bár Levin a maga családját megmenti bizonyos veszedelmektől, a jóság képviselőre berendezkedő hős érintetlenül hagyja a létfelejtés kérdését. Pozdnisev figuráján keresztül viszont az író fölterképezi a létfelejtés jelenségét. A *Kreutzer-szonáta* hőse valójában nem rémeket lát, féltékenysége kényszerképzetté amiatt válik, hogy egy szellemi probléma erkölcsi megoldását keresi. Abból szeretne rendszert csinálni, amit Levin magánjelleggel, családjá mentése érdekében tesz, miközben tisztában van azzal, hogy nem hivatott az emberi létezés végső kérdéseit elrendezni. Az *Anna Karenina* hősenek eszébe nem jut a bálban táncolók érintkezését megakadályozni, az orvost nőbetege testének érintésétől eltiltani, vagy a zene káros hatását megszüntetni. Figurája – a Pozdnisevével szemben – ezért nem válik nevetségessé.

Az elbeszélés mániákus hőse a zenét felesége megrottásával vádolja. Így gondolkodik a zeneművészetről: „Általában szörnyű dolog a muzsika. Mi is ez? Nem értem. Mi a zene? Mit csinál? Mért csinálja, amit csinál? Azt mondják, a zene lelket emelön hat. – Szamárság, nem igaz. Hat, hat, rettenetesen hat, magamról mondhatom, de egyáltalán nem lelket emelön. Nem hat sem a lelket emelön, sem a lelket lealacsonyítón, hanem a lelket fölzaklatón. Hogy is mondjam? A zene arra ösztönöz, hogy elfeledkezem magamról, a valódi állapotomról, valami más állapotba visz át, nem a magaméba. A zene hatása alatt, úgy rémlik, azt érzem, amit voltaképp nem érzek, megértek, amit nem értek, meg bírom tenni, amit nem bírok. Ezt azzal magyarázom, hogy a zene úgy hat, mint az ásitás, mint a nevetés: nincs kedvem aludni, de az ásitóra nézek és ásitok. Nincs miért nevetnem, de hallom a nevetőt és nevetek.

A zene egy csapásra, közvetlenül visz át abba a lelki állapotba, amelyben az volt, aki a zenét írta. Lélekben összeolvadok vele, s vele együtt kerülök egyik állapotból a másikba, de hogy ezt mért teszem, nem tudom. Mert aki például a *Kreutzer-szonátát* írta, Beethoven, ő lám, tudta, mért van ilyen állapotban; ez az állapot bizonyos cselekedetekre ösztönözte, épp ezért az ő számára ennek az állapotnak megvolt az értelme, az én számomra azonban egyáltalán nincs. A zene épp ezért csak fölizgat, de nem végez semmit. Játsszák a katonaindulót, a katonák lépnek az indulóra, a zene célt ért. Talpalávalót játszottak, táncoltam, a zene célt ért; elénekelték a misét, én megáldoztam, a zene megint célt ért. Itt azonban csak az izgalom van, de hogy mit kell tennem ebben az izgalomban, az nincs. S a zene azért olyan szörnyű, azért hat néha olyan borzasztóan. Kínában a zene államügy. S ennek így is kellene lennie. Vagy meg lehet azt engedni, hogy bárki, aki akarja, egy másik embert, sokakat, hipnotizálhasson, aztán azt csinálja velük, amit akar? S ami a fő, az első utunkba akadt ember lehessen ez a hipnotizőr.” (23) A zeneszerző, az alkotó szellemi állapotát elismerő, ám azt mindenki más számára elérhetetlennek tartó Pozdnisev a szellemi problémát lelki problémával cseréli föl. A létre emlékezés kultúrtörténeti távlata helyébe az erkölcsi megújulás programját csempésző elbeszélő ugyanis belenyugszik

abba, hogy a zsenit megtermékenyítő szellemi készítés az alkotás csodaszzerű pillanatával együtt elpárolog. A zenehallgató számára így a mű nem jelent többet, mint egy visszahozhatatlan esemény, drámai, de valódi szellemi tartalommal már meg nem tölthető emlékét. A műveknek, a szellemi alkotásnak időközben tartalmukat veszített darbjainak összegyűjtése, értelmének egyberakása, a bennük gyönyörködés eszerint terméketlen és beteges tevékenység, amivel inkább visszaélni, mint élni lehet. Ezért tartja helyesnek kínai mintára Pozdnisev a zene állami felügyelet alá rendelését.

A bécsi klasszika kiváló képviselőjének műve nem véletlenül vonja magára a zeneellenes Pozdnisev vádjait. (Thomas Mann *Doktor Faustus*ában az örületbe zuhanó Adrian Leverkühnnel az *Örömóda* visszavonására irányuló javaslata is Beethovent érinti.) Ugyanis az ő életműve testesíti meg a legteljesebben azt a gondolkodástörténeti fordulatot, melynek következményeként az isteni világrend leképezésére törekvő, a teremtés csodájába feledkező barokk művészi szemléletet – Johann Sebastian Bach alkotásait – fölváltja az a zene, amely azt keresi, miként talál otthonára az istenfűsűságot kinyilvánító ember az Isten teremtette világban. A látványos gondolkodástörténeti fordulathoz mögött egy máig háttérben maradó szemléletváltás húzódik meg. A romantika forradalmának megfelelően a hangsúly a világ dolgai közt számba vehető, de metafizikai jelentéssel is fölruházott individualitásról csupán a kinyilatkoztatásból ismert és a létigazság világon túliságát megtestesítő személyre helyeződik át. A gondolkodás ugyanis az emberlét megalapozását, az értelemadás biztosítékát az egyén helyett a személyben ismeri föl. A művészeti ágak közül az ábrázolás, az utánczás igényét a legkevésbé tápláló zene különösen alkalmas volt e szemléletváltás meggyőző hatású kifejezésére. Különleges helyzetbe hozta a zenét az is, hogy a szépirodalomtól és a filozófiától eltérően nem a szóbeliségre épít, a személyes értést az érzések, a hangulat személytelen szellemi áramában föloldja. Így nem kényszerül számot adni arról, miként érvényesíthető a dolgok és a jelenségek – az egyént jó esetben elismerő – világában az igazság emberi megtapasztalása révén a személy, hogyan nyilváníthatja ki az Ige megtestesülésének tekinthető ember a világban istenfűsűságot. E tekintetben érdemes egybevetni Goethe drámai költeményének Byront elsirató részletét („Nagyszerű, szép cél az álmod, / Ám elérni nem tudod. / S ó, ki tudja? Csalfa kérdés! / Elfödi a sors magát, / Míg a népgyásztól nehéz és / Fojtja vérző némaság.”) Beethoven *Kilencedik szimfóniájával* vagy *Missa solemnisével*.

A német és az orosz klasszikának az igazság világbeli érvényesüléséért felelősséget érző gondolkodása a fizikai világgal szembeállítja az eszmék szellemi világát. Az

emberi létezés elengedhetetlen követelményének tekintette, hogy a dolgok és jelenségek világába belefeledkezni nem akaró ember a természetben és a társadalomban mindenhol szellemi erőkre találjon. A század negyvenes éveiben azonban elterjedt az a meggyőződés, hogy fölösleges és lehetetlen az igazságban fogant emberi szemléletet a szellemvilághoz kapcsolni. Azért értelmetlen a gyámoltalannak mutatkozó ember kedvéért a világot megkettőzni, mert az emberi méltóság ügyét éppen annak elismerése szolgálja, hogy a léte szellemi alapjai elől elzárt világban egyedül az ember hivatott az igazságról gondoskodni. A század közepén kibontakozó monista fölfogás ontológiai jellegét a legkövetkezetesebben a nagyregény-műfaj orosz művelői érvényesítették. Az oroszokat – Tolsztojt is beleértve – erre az tette képessé, hogy kulturális hagyományaiknak megfelelően a kultúrközösség más nemzetektől eltérően a személynek, a szellemi tapasztalás alanyának a világ jóvá tételén fáradozó egyénnel szemben elsőbbséget adtak. Így állt elő az a helyzet, hogy a gondolkodás egyelvűvé tétele Európa-szerte a materializmus, az irodalmi irányzatként értett naturalizmus, az elidegenedés terjedését vonta maga után. A weimari klasszika örökébe lépő oroszoknál viszont a parúzia előérzetét erősítette. Az orosz gondolkodásnak a nyugati fejlődés élére állása azonban nem járt a dualista fölfogás elhagyásával. Tolsztoj azért nem tudott teljes egészében a platonizmustól elszakadni, mert a személy szellemi tapasztalatát nem volt képes a sugallatos életközösséghez rendelni, a szellemi tapasztalatnak konkrét, evilági magyarázatot adni. Ehelyett az egyén metafizikai jelentőségét fönntartja, s az individuumot misztikusan, az ész számára meg nem világíthatóan értelmezi, s egyben az emberhez képest transzcendensnek mutatkozó létből eredezteti.

A létfelejtés azért szakad a világra, mert a sugallatos életközösség szerepének megvilágítatlansága miatt nincs mód az emberi jelenségnek a személyből, a szellemi tapasztalásból kiinduló magyarázatára. A *Kreutzer-szonátában* ábrázolt világ Pozdnisevvel együtt a létfelejtés állapotában van. Annak leküzdésére Nietzsche Zarathustrájához, a létfelejtés prófétájához hasonlóan nincs semmi esélye. Ahogy Pozdnisev erkölcsi fordulata, a másoknak élés próféciája zsákutcának bizonyul, ugyanúgy Zarathustra soha meg nem alkuvó büszke különállása, a szellem groteszk lobogása sem hozza meg a kívánt eredményt. Nyilvánvaló azonban, hogy a személynek a szeretet, a szellemi tapasztalás révén tartalmat adó tolsztoji fölfogás a létprobléma közvetlenebb megfogalmazását adja. Így a személy és az egyén megkülönböztetésére nem törekvő Nietzschével szemben a Tolsztoj-életmű végkövetkeztetésének a sugallatos közösség hiányának érzékeltetése, igényének kifejezése tekinthető.

Radnóti-díj 2008

Költői életmű-díjas:

ÁGH ISTVÁN

Költői díjas:

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

LATOR LÁSZLÓ

Változó, változatlan

Olvasom Ágh István nemrég megjelent versét, *A nemzedék behajózását*: ez aztán a költőietlen költemény! Bármelyik darabját bele lehetne tenni egy elbeszélésbe, de nem rína ki egy esti baráti beszélgetésből sem. Maga a próza, nincs benne egyetlen szépen megformált mondat, semmi látványos színezés, hasonlat, metafora, más ilyesmi. Pedig nem akármiről szól: öregség, az arcot átmintázó betegség, a sejtekben növekvő pusztulás, halál. A fakó előadást alig-alig színezi valami. De egy-egy váratlan, mert szokatlan, sötét erejű részlet hirtelen átvilágítja az egészet. Jó ideje már ilyen verseket ír Ágh István. Elhagyja a díszeket, lazán, dallamtalanul beszél. Annyiféle formát kipróbált, mostanában mégis inkább formátlanul ír, se rím, se mérték, csak a szöveg alatt érezzük mégis a másképpen szigorú formát. Első személyben beszél, de szavaiban alig van érzelem, indulat, egyszerűen csak elmond valamit úgy, ahogy, elhisszük neki, megesett. És mire a végére érünk, egyszerre csak úgy érezzük, hogy egy fekete égbolt nyílt ki felettünk, egy részvétlenül működő komor világegyetem. Nemcsak a költő, nemcsak ez vagy az a barátja, kortársa – az egész emberi nem ott szorong alatta. Vigasztalan, kietlen kis- és nagyvilág. A versnek éppen abban van az ereje, hogy nincs látványosan megrendezve, visszhangos, körüldíszletezett színpadra állítva. De mint a nagy klasszikus tragédiákban, az elháríthatatlan végkifejletben mégiscsak ott van valami megmagyarázhatatlan katarzis ígérete.

Hadd hátráljak most vissza jó harminc esztendő, s idézzem meg a pályakezdő Ágh Istvánt. Akkori versei többnyire dalok, dalszerűen. Friss, párás képek, minden versbe hívott, természetelvű vagy átrajzolt tárgynak, lénynek fogható teste, színe-szaga, hite-le van. A *Reggeltől estig* például így kezdődik: *Ébredek csikónyerítésre, / szobámba tipeg a jérce, / piros bot a napfény, / gyenge még útése*. Ösztönösen szép dallam, remek pillanatkép-sor, mégis: pillanatképek. Igaz, egy ilyen *fénykép*, egy kicsit átrendezve, a majdnem-metafora felé közelített megjelenítés akár egy sorsot, egy sokfelé mutató, mindenféle tartalommal zsúfolt életdarabot is elénk állíthat. Úgy emlékszem, több méltatója is idézi a *Báránycú sárga házunkból*: *Apám, te sárga kukoricaszár, / istállófalhoz döntve*. És milyen megejtő a látásmódja másutt is. Elhisszük neki, látjuk a *báránycú sárga házat*, pedig éppen elég szokatlan a kép, akárcsak a *pléh-csizmás esőcsatorna*. Látjuk a képeit, jólesik hallani a nem szigorúan szabályos dallamot. A fiatal Ágh István csakugyan *énekel*, ahogy első, 1965-ben megjelent kötete címében ígéri. Lehet-e rajta csodálkozni, hogy a Nagy Lászlóéval rokon testvérhang az övé, rokon a Kormos Istvánéval is, de máris jól kihallani belőle a csakis-a-magáét.

Mi történt veled, benne közben, az első kötet óta eltelt több, mint négy évtizedben? Mi maradt a kezdetekből, mi változott a már budapesti egyetemista, Eötvös-kollégista, könyvtáros pályakezdő költőben? Elmondhatjuk, amit sokan elmondtak róla: lény, lírája lényege, amely pályakezdésekor ékebben-fényesebben, később keserűbben, fájdalmasabban szólt a verseiben, máig megmaradt. Mondjuk sokakkal, szükségképpen egyszerűsítve, mert ugyan hogy szólalhatna meg az ilyesmi egy nagy életműben gyötisztán: a szeretet és a hűség. Mihez maradt hű? A kezdetekhez, életében és írásaiban egyaránt, a családjához (egyik legszebb önéletrajzi versét anyja haláláról írta: úgy teszi iszonyúan láthatóvá a föld alatt, az élőknek láthatatlanul pusztuló, nemrég még eleven testet, hogy mellé tesz egy híradóban látott képet, egy tömegsírba lőtt, egy év múltán kihantolt bosnyák földi maradványait). Fel-felidézi kedves halottait, bátyját, barátait, a *Gyászinduló az Új-Hungáriában*, 1987-ben tart részleges névsorolvasást, de sorolhat-

nám a korosabbakat is, Jékely Zoltánt, Takáts Gyulát, Weöres Sándort, másokat. Hűség, tágabb, egyetemesebb értelemben is: egy életformához, a parasztvilághoz, a szemléletformáló közösséghez, a szülőházához. Tagadhatatlan: valami büntudat is társul hozzá. Merthogy világgá ment, másféle közegbe került. Nemcsak veszített, nyert is persze: mi minden nyílt meg előtte, kárpótlásul az elmerült mikrokozmoszért. Gondolta volna hűszévesen, a parancsuralom nyomorító kényszerei közt, országos és személyes vereségek-veszteségek után, hogy egyszer majd eljut Itáliába, s hogy nemcsak földrajzi, hanem szellemi tere is kitágul, hogy verset ír a Campo de' Fioriról, Dante házáról, a Gianicolo fehér virágáról? Versvilága sokféleképpen benépesült. Létszükséglete lett az emlékezés, az eltűnt és visszakívánt múlt, a megtalált idő, prousti értelemben, mondja Domokos Mátyás, a tárgyakba zárt, a tárgyaktól visszakapott sugárzó anyag. Meglehet, igaza van annak, aki nosztalgiát érez az emlékezésben. Én inkább Ferencz Győzőnek hiszek: Ágh István azért keresi a felszín alatt az emlékezés folyamatát, hogy megszelídítse a halált. És mert annyi mindent megélt, befogadott, lírája egyre visszhangosabb lett. A fényes-édes korai daloktól, az avantgárdban is megmártózva eljutott a súlyos egyszerűséghez. Egész lírájának, egy-egy versének is sokfelől érkező, sokfelé ágazó sűrű matériája van, eszköztelenül is nagyzenekari zengése.

DEÁK LÁSZLÓ

Laudáció

Lövetei Lázár László Radnóti-díjához

Azzal kezdeném, ami látszólag nem tartozik ide. Nevezetesen, hogy a Parnasszus című folyóirat egyik utóbbi számának Jékely Redivivus fejezetéhez a főszerkesztő kérte, hogy írjak valamit. Mindjárt tudtam, mihez lenne kedvem, meg aztán meg is volt a kedv, mégis egyre halogattam, hogy igazából nekiüljek. Így aztán, szégyenemre, adós maradtam. Én igen, de a lap nem. Ugyanis Lázár Laci pontosan azt írta meg – anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben beszélünk volna róla –, amit én csupán terveztem megírni. Azaz, Jékely első kötetének, az *Éjszakáknak* csodálatos és legendás mivoltát.

Könnyű neki, mondhatnám azonnal, hiszen ő mostan is könnyűszerrel elkarikázik a Kormosba ömlő Kuvaszó partjához, ahol szabadon felidézheti az idevágó Jékely-dallamot, amely dallam egy másik Kormosra, az István költészetére oly nagy erővel hatott.

De hát nem ezekről kell nekem itt és most beszélni, hanem, joggal, Lövetei Lázár László költészetének dicséretét várják el tőlem, azaz hogy megérdemli miatta a Radnóti-díjat. A dicséret nem esik nehezemre. Mert midőn az ő nemzedékének jelesebbjei, az Előretolt Helyőrség formációban is nagy dérral-dúrral felléptek, már jól látszott, ki tekinthető közülük ígéretes tehetségű költőnek. Kár, hogy nem lehetett rá fogadni, mert többen is nyertünk volna a befutóval.

Szerencsére nem nekem, nem nekünk kell bizonygatnunk, hogy akkor igazunk volt, jól tippeltünk, hanem az ígéretes tehetség, ha ad magára, azt maga bebizonyítja. Persze neki is sok minden kell hozzá, többek között még szerencse is. Meg aztán, ad abszurdum nézve, életben kell maradni, ha csak mód van rá. És így tovább.

E sorsdöntő próbatételeket a közönség eleve elrendeltnek tekinti, amit befolyásolni nemigen lehet, vagy ha mégis, csak rossz irányba. Azaz e vélekedés szerint a költő nem tekinthető olyan lénynek, aki sorsán önerőből javítani képes.

Holott az alkotás, az alkotói folyamat beteljesítése már önmagában sorsjavító tényező. Hangot, értelmet ad a gomolygó alaktalannak, a formává rendeződő jelennek. De mindez manapság talán túl fennkölt hangzik.

És eleve zavaróan hat egy olyan költői eszmény esetében, amely célratörő elfogulatlansággal használja a számára hozzáférhető teljes nyelvi anyagot, tájszót, argót, internet szövegeket beleértve. De mellette, pontosabban felette, egy korábban elvetett, megvetett költői dísz, a rimet újólag keblére ölelte, mint ezt a *Két szék között* versei egyszerűen példázzák. Más tekintetben is, a kezdetekhez képest, idővel megzabolázta lovát Lövetei Lázár László, hogy amikor minden omlékonynak és romlékonynak bizonyul, a forma fegyelmébe, feszességébe megkapaszkodni lehessen. A lélekóvásnak jó módszere ez.

Mert ez a fanyar, szenvtelennek tűnő, ironikus hangú poéta a lelke legmélyéig, ahogy mondani szokták, romantikus, példaképek és eszmények után kutató, de szabad szellem, aki azonban a világ és a vágyak közti távolságot foglya.

Ahogy a versek hosszán haladva feltűnnek lassan, vagy gyorsan, az apropókra mozgó, sorkölcsonzó, mérvadó mesterek, biztosak vagyunk abban, hogy Lázár Laci memóriája kellően átítatott az ő műveikkel. Ezért ha idéz, nem csak betű és értelem szerint, de szellemben és hangulatban megfelelően írja le már a hívó szót is, hogy legyen mivel mi azonosságba béküljön.

Akárhogy is, jó másfél évszázada, hogy legfőképp az elégikus hangra reagálunk érzékenyen és résztvevően, nem a himnikusra vagy bukolikusra. Aztán az majdnem mindegy, ha még szonett is az illető, vagy csupán fölöttébb hasonlít egy szonettre. Feltétlenül költőinek fogjuk találni, mert fülünk és szívünk erre sarkall.

Lövétei Lázár László, mivel valóban és valódi költő, az életpálya hétköznapi buktatóiban ismerte és tanulta meg, hogy az a legény, aki a rögök, kanyarok, csapdák, mocsarak, tüskés bozótok ellenére, és súlyos sérülések árán is úton marad.

Talán ezért is, a jól bejáratott költői ívet majd mindenkor ösztönösen megtöri, olvasóit rászorítva, hogy a műveltség, az élvezet és a felismerések árát megfizessék, de mégse használhassanak semmit bölcsességreceptként. Legtöbbször úgy teszi ezt meg, hogy az összetört egészek maradékát, töredékeit egyetlen versfoltta összevonja, s ezzel továbblendíti önmagát és olvasóit is, aktuális kétségeinek és kételyeinek mélye felett.

Mivel itt nincs mód arra, hogy mindezek illusztrálására a nekem legbecsesebbnek tűnő verseit felolvassam, szeretnék elsőként gratulálni megérdemelt Radnóti-díjához.

Írók közt egy európai

Csiki László emlékezete

Kettőezer-nyolc október ötödikén lett volna hatvannégy éves; születésnapja előtt, harmadikán jött a karvalyhír: átköltözött az örökkévalóságba.

Kivételes tehetsége biztosítja neki azt itt lent, a földön is.

•

Életútjának váratlan, többnyire tragikus fordulatai torokszorítóak, akárcsak verseiben, történeteiben a világot összejtig boncoló-lebontó vizsgálódások. „*Ezek a versek Sepsiszentgyörgy–Bukarest–Kolozsvár Bermuda-háromszögben születtek*” – írja *Kísértethajók* (1986) című verseskönyvében.

Nem véletlenül említi a Bermuda-háromszöget, Kelet-Európában, különösen a Balkán árnyékában, gyakran kilengtek/nek a műszerfal mutatói, és a hajók irányíthatatlannokká váltak/nak.

Háromszék központja, a szülőváros „*régi sanyarú kedélyével*” fojtogatta, és sem diákkorában, sem később, a *Megyei Tükör* újságírójaként nem kapta meg itt a szülőföld áldott élményét. Ellenkezőleg, arra ösztökélte, hogy állóháborút indítson minden szemhatárt szűkítő provincializmus, sőt a tézises emlék-, illetve a csupasz élményköltészet ellen. „*Jó lesz, mert nem emlék*” – hangzik egyik súlyos versmondata.

Sepsiszentgyörgy után Bukarest következett, s ez a kusza, szövevényes balkáni nagyváros gazdagabb élményhalmaznak bizonyult, ráadásul neki is, mint annyi sok magyar művésztársának, búvóhelyet biztosított. A diktatúrák mindig szerették ütészóval érezni az alkotó szellemeket, ebben a testközeli viszont tehetetlen a despotizmus (akárcsak a radarernyő a túl alacsonyan repülő lopakodó bombázóval szemben), így éppen itt, ebben a dzsungelben, a beláthatatlan panelrengeteg valamelyik konyhájában, dolgozószobájában írta szorgalmasan a lázadás kátéját Szilágyi Domokos, Hervay Gizella, Méliusz József, Domokos Géza és – Csiki László. Majtényi Erik ráadásul magyar irodalmi szalont nyitott otthonában.

Emberi szó is hívta Bukarestbe. A hatvanas-hetvenes évek legjobb magyar könyvkiadójának, a Kriterionnak az igazgatója, Domokos Géza ajánlott lektori állást, s Csiki legalább olyan példamutató lelkiismerettel végezte a robotmunkát, mint a versírást. Ezt folytatta Kolozsváron, miután ott fiókintézet létesült, majd az *Utunkhoz* került, igaz, a kincses városhoz több köze volt: itt szerzett egyetemi diplomát, itt nősült, vette feleségül a csodálatos, örmény származású magyar lányt, Erzsébetet, sikeres művészkariertjének fő biztosítékát.

Az utóbbi két évszázadban sokféle kísértet járta be Európát, sok ordas eszme diadalát hirdették meg a jósok. Csiki László életében is bekövetkezett az orwelli év, 1984, a mélypont (egyik legjobb novellájának is ez a címe!): ebben az esztendőben települt át családjával Magyarországra. Súlyos döntésének okát ismerjük: perc nyugta nem volt se neki, se gyermekeinek a szekuritáté zaklatásaitól, ráadásul némaságra ítélték, ami író számára a legnagyobb büntetés.

Sikerei igazolták a döntés helyességét. 1986-ban már három kötete látott napvilágot az anyaországban: az említett versgyűjtemény, a *Kísértethajók*, a *Magánháború* c. novelláskötet és drámái *Álkuksok* címen.

Irodalmi szenzációnak számított *Titkos fegyverek* című regénye 1988-ban.

A bőszt fátum nem túrt az örömet, 1988. december 12-én meghalt katonafiuk. Kívülállónak nem lehet fogalma arról, miként dolgozta fel lelkileg ő és az anya a szörnyű élményt.

Az ezerarcú Budapest különben jó médium, szerkesztőségek fogadják be munkatársnak, filmstúdióktól kap megbízásokat, kiadók versengenek kézírataiért, s rendkívüli tehetségét díjakkal, kitüntetésekkel jutalmazzák: Füst Milán-jutalom (1987), József Attila-díj (1990), Kortárs-díj (1993), Bezerédj-díj (1999), Tiszatáj-díj (2002).

Ezt a sikeres művészpályát törte ketté most a túl korán jött halál.

•••

A *lira* volt éltető médiuma, még ha interjúban nyilatkozott is arról, hogy elsősorban

prózaírónak tartja magát. Közhely szerint költők tudnak jó prózát írni, emiatt volt holtáig tartó szerelme Kosztolányi. (Baráti beszélgetésben mondta: „Őt szeretem igazán, Dezidériuszt”).

Irodalomtörténeti nyilvántartás szerint a Forrás második nemzedékének tagja. Ebben a híres könyvsorozatban jelent meg első verseskötete, az *Esőt-kaszáló* (1968), de különállását ő minden nyilatkozatában hangsúlyozta: „*az én útjaim mások...*” (*Régi barátaimhoz*). Másága már akkor a lírateremtés határainak feszegetésében, a költői toposzok megbontásában állt. „*Úgy érzem, József Attila és Kassák költészete között van kifeszítve az a kötél, amin végig kell mennem*” – nyilatkozta 1977-ben (Gálfalvi György: *Marad a láz?*). Értékelői (Szócs István, Olasz Sándor, Bertha Zoltán, Pomogáts Béla) is kettősséget emlegetnek – joggal: hagyományörzés és újítás, „*oldás és kötés*”, formában a régi trópusok és toposzok részleges tagadása, tartalmakban egzisztencialista mélységek keresése, az ego hasadtságának fölfedezése. „*Csiki világa – írja Olasz Sándor – ellentétes minőségekből áll, de ezek a kettősségek nem kizárják, hanem feltételezik egymást.*” (Alföld, 1988. április).

Természetesen ezért keményen dolgoznia, küzdenie kellett, nehéz volt az igenlés és a tagadás állandó ütköztetésével egyensúlyt teremteni. Konokul, következetesen nem a világot, hanem a dolgok, a jelenségek viszonyát, összefüggéseit nevezi verse tárgyának; nem a valóságot fürkészi, hanem annak jeleit, tüneteit, amelyek halandó számára láthatatlanok; a költő keresztre feszülten, örült figyelemmel fon hálót, hogy fennakadjon abban a megfoghatatlan. A *Lépések, kopogások* (1996) kötetének bevezető, illetve záró soraiban jut legközelebb a titokhoz:

*Megfogni nem bírod, hiába vetsz tört,
Eltalálni nem lehet, úgy suhan,
mindenfelől.
Hálót fonsz: hasonlatok, körülírások szövedékét
feszíted minden útra.
Leselkedsz éhesen, kialvatlanul a bozótosban,
hogy talán fennakad, s bár holtában ragyog.
De nincs sehol, mert ott van mindenütt.
Ráébredsz minden harmadnapon:
Csak kusza műved jelzi,
hogy létezik valami,
megfoghatatlan, elpusztíthatatlan.
Üres hálókkaal tele sűrű,
és ezektől egyre sűrűbb, járhatatlanabb.*

Ennek a maga köré rajzolt boszorkánykörnek a mezőit kellett benépesítenie, s ez neki is csak akkor sikerült, amikor megtanulta, melyik szót *nem szabad leírni*.

Szavak nélkül nincs költészet, de ő száműzte a közhelyeket, s irgalmatlan szigorúsággal rakta egymás mellé „*összeszikkasztató asszociációk segítségével*” (Olasz Sándor) azokat, amelyek új tartalmakat hordoznak. Tudta, hogy nehéz őt követni, ezért „*Verskönyv haladóknak*” alcímmel jelentette meg *Szombat. A bűvár hazamegy* (1977) kötetét, mintegy magával rántva az olvasót az újítás tövises ösvényeire.

Amiképpen egy jó botanikus a virágot, úgy szedi elemeire a nyelvet, bűvárkodik abban, milligramm-mérlegre helyezi a szavakat: „*Koróznak tarka szófajok, / s egy szin-tagmabokorban / sír egy határozatlan, magányos névelő.*” (*Az ige ideje múlt*)

Sok hasonló példát idézhetnénk, amelyekben Csiki – hírneves tudósokat túlszárnyalva – „nyelvészkedik”, szavak nukleonját vizsgálja, a szavakét, amelyek irracionális térből érkeznek el hozzá. De ez már világlíra:

*az opálosan pezsgő híg messzeségből
érkező szavak beesési szöge egyre kisebb
elpattannak a kemény műanyag síkokon
az üstforma domborulatok túlfelén
a humorúságon.*

(Egyre simább felületek III.)

Kísérletei, megfigyelései nem légüres térben lüktetnek, visszanyúl a klasszikusokhoz (*Balassi, Petőfi*), s a *Lépések, kopogások* kötetébe három nagy verset szerkeszt a reneszánsz óriásról: *Alkalmatos ének ezer után 994. esztendőben (A Balassi tempó)*, *Szakadozott ének (A Balassi tempó)*, *Más világok (Balassi Bálint Esztergomnál)*. Ez utóbbi vers

záró soraival mondja ki azt, hogy versvilága igenis tetten érhető, nyomon követhető, éppen csak látó szem kell ahhoz:

*Vár pedig ezerkét
jól megszolgált képem
világmindenségem
látatlan felében.*

Olyan méretű a mesterrel való azonosulás, hogy Balassit *halljuk*, amikor Csikit *olvasuk*. A *Szakadozott ének* versében is hasonló az olvasmányélmény, itt már Illyés Gyula szellemét is beleérezzük, de az imaginárius hazát nem fönn, a magasban, hanem bent, a lélek mélyén találja/találjuk meg:

*Hazám országomnál
nagyobb s a vigasz vár
felette ha szállhatok,
de legyek bár rabul,
egy ege rám borul,
hazám lelki állapot.*

És amikor az olvasó (szakíró) azt hiszi, hogy a magyar lírai hagyomány irányából jöve meg tudta fejteni a művészi absztrakció titkát, fel tudta törni a Csiki-líra elektronhéját, akkor rájön, hogy üveghegy előtt áll, azon túl kezdődik az igazi mező. *Természeti képek* című verse okoz többek között fejtörést, mert megszoktuk, hogy a táj kívül, előttünk, körülöttünk van, belülről kifelé haladva közelíti meg azt a képzőművész, a zenész is, és akkor Csiki leírja a bénító, mégis felrázó sort: „*Természeti képek a test belső falain.*”

Pathhelyzet? Kilencvenfokos fordulat a versírásban? A test belső falain (van ilyen?) kirajzolódó képek látása legalább akkora intellektuális erőfeszítést követel az olvasótól, mint a térgömbület vagy az antianyag, a fekete lyuk mibenlétének megértése, mégis, mégis, szorongó nyugtalansággal, de tudomásul vesszük, hogy erre az érzékelhetetlen belső „tájra” is szüksége van a XXI. század emberének. Balázs Tibor idézi – éppen Csiki László „*énprovokációit*” elemezve – Schopenhauert: „*kívülről a dolgok lényegéhez nem lehet hozzáférni. ... Az egyetlen hely, amely lehetővé teszi számunkra a belépést a világ belsejébe, bennünk magunkban, az individuumban rejlik.*” (*A romániai magyar létköltészet története 1919–1989*, 257. o.)

De Csiki lírai birodalma ennél is gazdagabb, nem cövekel le véglegesen a lét-, a térfogalom boncolása mellett, emberi s bizonyára költői eszményképének, Lászlóffy Aladárnak ajánlotta *Az apokrif komornyk* c. versét. Megrendítő és rendhagyó lírai alapállás. Csiki elfordul a tőle addig megszokott bölcs, tárgyilagos attitűdtől, feladja sztoikus, ironikus nyugalmát, megszűnik pillanatra az a „*távolságtartó jelenlét*”, amit Füzi László emleget (ÉS, 1996. december 13.), és a történelem kegyetlen, kíméletlen, kérlelhetetlen zúzdájába ránt magával minket: a sehol-soha vége nincs pusztulás/pusztítás pokolfényét villantja:

*Kiáltványok gyűrt piszkozatai a padlón,
rajtuk a csizmatalp-pecsét –
helyi engedély a képzelt képeken,
valami való. A mennyezeten felfüstölt mesék.
Övé s megélhetetlen ez a lételem.
Talán valami történelem.*

Míntha az egykori jó barát, Szilágyi Domokos rikoltásait hallanók. Vagy a Vörösmartyt? Nincs szünet, nincs nyugvás a kéjjel pusztító örületben? A rémalak, a történelem allegóriája a monstumok közömbösségével végzi a dolgát:

*Tálcával jön az apokrif komornyk.
Tőlünk tanult fejeket hordani.*

Inkább poéma ez a vers, epikus jellege kézenfekvő, hőse és színtere van a „*végtelen mesének*”, hatalmas a terem, ahol egy kísértet az úr, kint óriás fák, ezekből ácsolnak bitó-fákat az aradi tizenháromnak, ijesztőek a „*kiégett mezők*”, nincs vég és kezdet, a néma komornyk gyertyát gyújt, virraszt...

Valóban kivétel ez a nagyszerű költemény? Visszalépés a hagyományokhoz? Feladta

volna Csiki szelíd, meditáló bölcsességét? Szkeptikus nyugalmát? Vagy a József Attila-i komplexus robbant? („*S mégis, magyarnak számkivetve...*”)

Dőre kérdések. Minél mélyebbről fakad föl a lírai megnyilatkozás, annál töményebb. Elgondolkodni talán arról érdemes, és Csiki tudta ezt, hogy vannak, igenis vannak olyan (nemcsak szépirodalmi!) tendenciák, amelyek értelmében a magyarság tragikus történelmével, sorsával történő azonosulás ósdi, elavult, XIX. századi honfíbu.

Legjobb irányból jött tehát a cáfolat, olyan lírikustól, aki kikerülte a posztmodern pocsolyákat, mégis eljutott az európai irodalom fősodrába, s onnan emlegeti föl Mohács, a Don-kanyar, Szárazajta fájó örökségét. Valahogy jobb az akusztikája ennek a megnyilatkozásnak, mint a tétélesen elkötelezett költőké. Nevén nevezte azt, ami megnevezhetetlen, s ez annál megrázóbb, mert egyik hitvalló tétele éppen ez: „*Jaj annak, aminek neve van azt elfelejtheted.*” (*A megnevezés kockázata*)

A világ megszólításának vágya egyszerre, egyidőben vonzotta és taszította, a néven nevezés kínja meggyötörte, de ebből a dilemmából is versek születtek, sőt szerelmi valómás is – úgy, Csiki-módra. Fél lábon áll a lány a virággyásban, természetesen nem lány, hanem őszirózsa, s a megnevezés, illetve a megnevezhetetlenség szüli egész lírájának talán két legszebb sorát: „*Őszirózsa az én házam előtt nőnek*”, s valamivel odébb: „*Mert azért lehet, maga mégiscsak őszirózsa, nem egyéb.*” (*Készíttem egy emléket magamnak*)

Hol vagyunk hát? A legjobb helyen: „*Még nyílnak a völgyben a kerti virágok...*”

Új, stílusos, XXI. századi változat.

Végezetül, kiutat keresve e bonyolult líra labirintusából, talán sikerül eljutni Csiki Lászlóhoz, az emberhez, akinek elvesztése még túlságosan friss, ezért fájdalmas. Az úgynevezett Lisbeth-versek kíváncsnak palló gyanánt: *Télidő, Laktató laaktikók, Az árdéli fanyűvők, Az otthon üre.*

Van kutató (Magyar Zoltán), aki Lisbethet Mikes Kelemen P. E. grófnőjével rokonítja. Indokolt, jogos a képzettársítás, de ugyanúgy lehet a civilizált Nyugat szimbolikus figurája az allegorikus, légies nőalak, akihez – mint zsidó a panaszfalhoz, katolikus keresztény a gyóntatószékhez – a koldussá nyomorított Kelet-Európa nevében járul egy magyar költő, de talán Villon ajánlja magát ilyképpen a Herceg kegyelmébe az akasztófa alatt: végtelen a képzelgés tere.

Csiki László lelkiségét, ha szabad még leírni ezt a szót, semmi sem jellemzi jobban, mint ez a kettősség. „*Kedves lelkem, Lisbeth*” megszólítással reneszánsz költőként hajt fejet az asszony előtt, de szemérmes tartózkodása, objektív, abszurdba hajló stílusa nem engedi meg a sablonos vallomást, ezért profán, prózai minden szava, megnyilatkozása: „*Kedves lelkem, Lisbeth, vettem egy lakatot, / azzal fogom magát a szívembe zárn.*” (*Télidő*) Esztétikai gyönyört az eredményez, hogy poétikai ragyogást kapnak a talmi, útszéli, profán szavak. Amúgy sem valódi szerelmes versek, favágókról ír tudósítást, „*átvizült gatyák hírelük, / hány még a lélek itt*”, a kamra, a pince gondja ágaskodik föl, krumpli, hagyma kell télire, de nem lenne költő, ha nem gondolna az ágyra, szerelemre, szerethezésre. De azt is hogyan?

*És míg maga felkészül az éji gyönyörre
új fürdőszobámban, én leosonok a kocsmába,
csülköt eszem, fröccsöket iszom, nagyokat hazudok,
De visszajövök és mondom, mondom magának. (Laktató laaktikók)*

Villon huncutsága, Till Eulenspiegel mókás turpissága, furfangja és Burns ellágyuló jósága szövődik egybe itt szétválaszthatatlanul, ez is világlíra, ami nem kizárja, hanem feltételezi a tartásában végtelenül egyszerű, jóságos embert, Csiki Lacit: hiányzott belőle a művészvilágban olyan gyakori gőg és exhibicionizmus, nemes szerénysége bizalmat ébresztett a csavargóban, s tudása, műveltsége akadémikusokéhoz volt mérhető.

Egy Nógrád megyei faluban, ahol hétvégi házat vettek, el-eljárógatott az „*egyetlen nyilvános fórumra*”, a kocsmába. Erről nyilatkozta a *Magyar Napló*-ban: „*Addig volt igazán jó – mintegy három éven át –, amíg nem tudták rólam, hogy író vagyok... Rendes embernek tartottak...*”

„*Az öregasszony vajákkolt, és éppen az én konyhámban, amitől az edények olyan hideg fényben remegtek, mint a gömbvillám látogatása után.*”

(Adam Adam)

A fenti idézet mind képi telítettségében, mind rejtélyes többértelműségében tömény revelációja annak a színvonalnak, ahová Csiki László *prózájával* emelkedett.

Erdélyben, kitelepülése előtt, három novelláskötete jelent meg, melyeknek „történeteiben” az elidegenedett, a kiüresedett ember szorong, hezitál. *Az eladott nagyapó* (1977) kötetének címadó novellájában – ezt minden méltatója kiemeli – idegenektől vásárolnak családi fényképeket, így jutnak őshöz a gyökértelen, már a múltjukat is elveszített szereplők. Románul is megjelent más elbeszéléseivel együtt: *Bunicul vindut*.

Visszatérve az *Adam Adam*-ból kiválasztott mondatra, azt a szövevtani képletet találjuk meg benne, amely minden kiforrott epikai írásában jelen van.

Csiki László urbánus médiumban élt, de nosztalgiával gondolt mindig Csíkszentdomokos székely falura, ahol tanítónő édesanyjával gyermekkorában rövid időszakot eltöltött, amelyet rendszerint nem nevez néven, de sok írásának ez a nagyközség a „lebegtetett” tere, misztifikált színhelye. Mivel a vidék és a város kettős vonzását érezte mindvégig, egybeolvasztotta a kettőt, nemcsak, mint színteret, hanem mint életérzést, és ez azért hiteles, mert éppen a falu felbomlásának időszakát élte, a városok megteltek falusiakkal, felemás világ keletkezett. Babonás öregasszonyt mostanság nem az Isten háta mögött kell keresni, megjelenik az városon is, a fenti idézetben panellakás konyhájában, s okkult vajakolásától csillognak az edények, ilyen hideg fényben remeg a gömbvillámnak, ennek a ritka természeti tüneménynek a tükörképe is.

Szép és gazdag ez a hasonlat, tökéletes, mint a Borgesé: „*az ég vörös volt, mint a leopárdok ínye*”.

Nem feltétlenül a szóképteremtés Csiki prózájának a titka, hanem a természetes bonyolultság: a hétköznapiság, a banalitás együtt jelentkezik okkultizmussal, metafizikával, misztikával és a hol nyílt, hol rejtett politikummal.

Írásban, szóban nyilatkozott arról, hogy nem kigondolt témával ült le íróasztalához, menet közben jött rá arra, minek is kell megszületnie, s ha volt is esetleg megtörtént eseménymag, beburkolta azt a rációnak, logikának ellentmondó vélekedésével. Így jött létre az abszurd egy sajátos, Csiki László-féle változata. Szívesen nevezte több írását „vélekedésnek”.

A *Magánháború* című novelláskönyv kitelepedése után, 1986-ban jelent meg. Meghökentő, felkavaró a címadó írás. Egy magánbörtönben azokat a rabokat tartják fogva, akik befizettek ide, mint egy szállodába, s a személyzet átneveli őket, azzá lesznek, akik valaha voltak. (Günther Grass egyik regényében azért fizetnek a vendégek az étteremben, hogy újra megtanuljanak sírni, falapítókön apróra vágott hagymát szolgálnak fel a pincérek, ők föléje hajolnak, így csordulnak meg a könnycsatornák. Csiki különben kiváló esszétanulmányt írt *Az író árnyéka* [2007] kötetében Günther Grass „*második olvasatáról*”.)

Átköltözése után a *Titkos fegyverek* (1988) volt az a regénye, amelyik jelentős sikert hozott. A Magvető Könyvkiadó egy kötetbe szerkesztette *A céda nyúl*, valamint az *Adam Adam* című, két különös történettel, így jött létre Csiki hármaskönyve, kortárs irodalmunk bestsellere: 1990-ben már a második kiadásra is igényt támasztottak az olvasók.

Cselekményszálon, Csiki-műben elindulni nyílegyenes út a labirintusba, ezért tanácsos a nagy sikerű *Titkos fegyverek*ből is kiválasztani egy rövid részletet, s a szövegvizsgálatból vonni le egy-két következtetést:

„*Jenő bácsi mutatott egyszer egy ilyen jelenetet egy régi fényképen ..., de mivel fénykép volt: álltak az emberek, szájuk akár egy madárodú bejárata: fekete lyuk. Kezüket rézsút felfelé tartották maguk előtt, így mentek az öklük után. ... Jenő bácsi meg azt mondta, valamilyen gárdisták voltak, s most azt a régi képet évfordulókkor úgy közlik az újságban, hogy a szerkesztő festékkal amputálja az öklüket. Attól másként néznek ki, még politikailag is, nem jobb-, hanem baloldalinak. Ezt kellett volna nekem megértenem.*”

Egy gyerek monológja ez, s megreszkírozzuk a kijelentést: nincs jelenkori irodalmunkban még egy szöveghely, amelyben ilyen magas szinten mutatkoznék meg az író ábrázoló ereje: a felnőttek zsákba futása, a gyermeki gondolkodás korlátatlansága, a történelem abszurditása. A hírhedt román Vasgárda alakjaiból a kommunista vezéreket éltető amputált figurákat kreál az ötletes szerkesztő, nem változott semmi, gyűrődnek a rétegek, fortyog a kondér: „*valami történelem*”. („*Talán dűnnyögj egy új mesét, / fasiszta kommunizmusét*” – József Attila)

Bukarestben vagyunk, torz embertörmelék zsúfolódott össze egy lakásban, az ötvenes évek hullámai zubognak keresztül egy magyar kisgyerek, az édesanyja és néhány felnőtt feje fölött, amiből az egyedek vagy semmit sem értenek, vagy annyiféleképpen

értelmezik, ahányan vannak. Létezik ugyan egy, ugyancsak lebegtetett, másik szintér, egy erdélyi falu, ahová vágyódnak, amely után sóvárognak, és a regény végén haza is mennek, csakhogy ingoványos terület az, ott is egyedül a létbizonytalanság a biztos.

Időrendi összefüggés van a három regény között, a *Titkos fegyverek* az ötvenes évek, *A céda nyúl* a bolsevik diktatúra közbülső szakasza, az *Adam Adam* a mélypontja Romániában, de Csiki nem (csak) korrajzot ír, számára a létezés kísérteties delejfényei izgatóak.

A céda nyúl olyan zseniális ötlet, olyan elmozdulás az animalitás irányába, amilyen az aranyszámár, a bölcs és okos nyihahák, az óriásrovar, Algernon vagy a disznófarm, habár Csiki nem perszonalifikálja a háziállatot, csupán beszédes nevet ad neki: Bertolt Brecht. Ez is elegendő. A nagy német expresszionista lóugrásait sem tudták sokan nyomon követni, itt is kettős, sőt hármas szerepet játszanak a hősök – a céda nyúl *a zóna* (vagy maga a rezsim?) –, részben a hatalom kényszeríti őket erre, részben hasadtá válik valahány, így különböző arcuk, karakterük keletkezik. Munkanélküli tanár teng-leng Kolozsvárott, a hatalom bűnözőként bánik vele, hisz gondolkodik, medítál. Ő kongó, üres óráiban a Bálint barátjától, a „pápa fiától” kapott nyúlnak (Olasz Sándor szerint lehallgató készülék) mondja vég nélküli monológjait, s naponta jelentkezik kihallgatásra a politikai rendőrségen, a túlélés már nem a napok, hanem az órák, percek témája, feladata.

Az *Adam Adam* címszereplője nem a túlélés bajnoka. Ő meg akarja ölni a nagy Őt, a Cárt, a Nagyfőnököt, beteges rögeszméjét úgy szeretné megvalósítani, hogy mérget képzelt el nevelt lánya, Ajakir ajakára, akinek köszöntenie kellene a diktátort.

Ijesztően domesztikálódott a hatalom, Adamot, aki amúgy is a nyelvvesztés, a nemzeti identitás felbomlásának fázisába jutott, a nyomozótiszt barátságával traktálja, beépül magánszférájába, már-már elképzelhetetlen az élet titkosrendőrség nélkül, személyre kiszabott minden, tüneményes karriert futnak be, kitüntetéseknek kapnak, társadalmi, anyagi előnyökhöz jutnak a szekuritáté kopói emberek kínozása, zsarolása, szellemi megnyomorítása miatt, s eközben süllyed a hajó, a tömbházak közti parcellákon zöldséget természetnek, virágpavilonban disznót hizlalnak, elássák a félig kész gépeket, kékre festik a csatorna oldalfalát, zöldre a fákat, száraz füvet, hogy a nagy Ő munkalátogatásain tökéletes legyen a hazug színjáték.

A pusztulás gyönyöre (1997) négy történetében (ezek közül az egyik *A céda nyúl*) ezt a *circulus vitiosus* árnyalja, mélyíti azzal, hogy tovább absztrahálja a (szín)teret: bizzar világban groteszk figurák menetelnek olyan célpont felé, amelyet nem ismernek, talán a hatalom sem. Tudjuk, hogy Romániában vagyunk, az atomrobbanás azonban képzeletbeli, csak arra jó, hogy a rendszer mechanizmusa (és az ember természete) láthatóvá váljon: a szörnyű katasztrófa után szervezett gyilkolás folyik, vadászok a fertőzött állatokat lövik le, és brigádok égetik el a dögöket, de bizonyára létesülnek majd más alakulatok azok pusztítására, akik eddig pusztítottak, így válik gyönyörre a gyilkolás.

A *Kínai védelem* (angolul *Chinese defense*) is van valós cselekménymagva, szovjet fogságban rekedt katonák kerültek elő tíz-húsz év után, Csiki hőse, Györgyi Péter tizenkilenc év után szembesül szülőfalujával, a kötekedő rendőrrel és a sarkából kifordult valósággal, szagokkal, formákkal, színekkel.

Mintha még egy lépést tett volna az absztrakt irányába, annyira abszurdak a *Remény* (2002) kötetének novellái. Az „1984” című elbeszélése nemcsak orwelli allúzió, hanem saját kitelepülésük évének is a megörökítése, s főleg azoknak az erdélyieknek lelki drámája, akik engedély nélkül maradtak Magyarországon a nyolcvanas években, és a velük egy nyelvű-nemzetiségű rendőrség elől bujkáltak. Mint a legtöbb Csiki-írásban, nem történik szinte semmi, egy gyergyói házaspár, a vasárnap reggeli boldog nyújtózkodás helyett – fél. Az asszony az ágyban fekszik, a férfi az üveges ajtó mögött áll, lesi az udvart, lába jégbe olvad a hideg mosókonyhában, lúdbőrös lesz a hátuk, s azon tanakodnak, kopogott valaki, vagy csak egy jégcsap zuhant le. Kísérteties csönd. Oktalan rettegés. A kiszolgáltatottság érthetetlen, mégis törvényszerű állapota.

Van aztán egy írása, amelyről talán évtizedek múlva is vitatkozni fognak filozófusok, irodalomtörténészek, és ez a *Remény*. Kosztolányi az *Esti Kornél*-ban kettős önmagát írta meg, Csiki László széthasogatja az ént és a teret, összezavarja a tárgyak és a tér viszonyát: „*Nem egy tárgy – egy élőlényt rejtő tárgy – önállósulásáról volt szó mégsem. Azt jelentette az ellentétes oldalra bukása és meghatározhatatlan irányból hallatszó robaja, hogy szimmetria nem csupán egy szokványosan függőleges vagy vízszintes tengely mentén létezik, hanem bárhol, és egyszerre több is.*”

Először csak a jobb és bal oldal fölcserélődését, illetve egymásba olvadását érzékeli, mintha egy tükörbe lépett volna be, aztán testtelenné válik a felesége, illetve hozzá „*csak nélküle*” tud eljutni, átlépnek egy más dimenzióba, ahol súlyuk, anyagszerűségük megszűnik, legalábbis kérdésessé válik. Ő más egyebet akart elkövetni a szeretett nővel

– és itt következik a talányos mondat, filozófusok számára nagy feladvány: „*Én nem őt akartam kiszabadítani az enyémmel szomszédos burkából, a véletlen térfeléről, hanem a minden dolgok mélyén kushadó tüzet.*”

Nem elegendő se a schopenhaueri, se a karkai, se a beckett-i világ emlegetése, ez Csiki László teremtett világa, bizarr, fantasztikus, és – ahogy ő írja a fülszövegben –, *„éppen annyira fájdalmas, mint amennyire boldogító, tehát abszurd”*.

Tegyük hozzá, amit ő nem mondhatott ki önmagáról: zseniális.

Utolsó, „*hosszú történetek*” nevezett regénye, az *Ajakír* (2008), amelynek bemutatójára már nem tudott eljönni az Írók Boltjába, az *Adam Adamból* kígyózik elő. Ott egy kiskorú lány neve, itt egy francia parfüm- és rúzsügynök üzleti vállalkozása, de a rögeszme, hogy ajakrúzzsal (ami altesti vibrátor is lehet a „first lady” számára!) kell megölni a diktátort, a Haza Bércét és a feleségét, már nem az üldözött főhőst kínozza, hanem saját titkosrendőreit, ügynökeit, számukra már terhes, de inkább veszélyes lett az önmagát is pusztító despotizmus.

Ennyi a történet, a könyv különleges értékét, rangját, akárcsak korábbi munkájában, nem ez, hanem a lélekben keletkezett tűrődések, foncsorok, frusztrációk hajszálpontos rögzítése biztosítja. Még a legnagyobb rangú politikai tiszt sem képes már egyirányú céltudatos cselekvésre, a kígyó a saját farkába mar.

„*Bent is voltam ebben az idegen országban, meg nem is*” – mondja Konstantin Barapoulos, a Párizsból érkezett kereskedő. Minden román franciaimádó, de fordítva nem így van, az illatszerárus kínosan vigyáz arra, nehogy románosan, vagyis C-vel írják a nevét: Constantin, mert ő a nemes nemzet fia, aztán kiderül, egyszerű emigráns, innen menekült, rokonai élnek az országban, van olyan jelenet, amelyben nem lehet tudni, szükséges-e a tolmács, vagy nem, hisz ért ő mindent, mégis lefordítják. Álságos színjátékok garmadája a repülőtéren, a szállodában, a csehóban, a vadászlakban, nincs más emberi lény, csak nyomozó, titkosrendőr, ügynök: beépített személy a recepció, a pincér, a telefonos-kisasszony, a szobájába küldött kurva, Lucille, s amikor azt hiszi a rúzsárus, hogy valamennyire kiismerte magát ebben falanszterben, akkor kiderül, még csak a dezinformátorok garnitúráján jutott túl, most következnek a rangos pribékek, a tábornokok, azok robbantják ki a puccsot, ők gyilkolják meg a Haza Bércét és a feleségét, s ő, akiben fölszakadt az egykori identitás, kétségbeesve kérdezi fűtől-fától: Kik lőttek, kiket? „*Kik gyilkoltak itt, Wudu?*” ... „*Ezek képesek elpusztítani az országot, csak hogy ők megmaradjanak.*” (441. o.)

Senki más nem írhatta volna meg az *Ajakírt*, csak az, aki ott élt, aki bőrén tapasztalta meg a történelem egyik legnagyobb tébolyát, olyanszerű a szerző és a téma találkozása, mint Kosztolányi esetében, amikor megírta *Néro, a véres költőt*. Csiki remekel a diktátor házaspár genealógiájának (szinte tudományos) levezetésével: két azonos nevű gyerek ugyanabban a családban, javítóintézet, a közbüntényesek közül kiemelkedő törpe akarok pótcselekvései, a feleség sarlatánkodása a tudományos életben...

Nincs vége-hossza annak a legalizált bünténysorozatnak, amelyet a rendszer tett lehetővé, s ez a végtelenségérzet csakis abszurd befejezést indukált, Csiki a kvantumelmélet Nobel-díjas fizikusának, Heisenbergnek két egerével fejezi be a könyvet:

„*Ha egy egér benéz egy cső egyik végén, a másik egér pedig a másik végén, miért nem látják egymást?*

Mert az egyik szerdán néz be, a másik csütörtökön.

Ennyi az egész.”

A „*határozatlansági relációk*” (Heisenberg) nem könnyű feladványok.

•

Csiki László színmű-, film-forgatókönyvi és műfordítói munkássága külön tanulmányt igényel.

•

Bécsben jártakor (a Bornemisza Péter Társaságba hívtuk meg) kérdeztük tőle, mit szeretne megemlékezni a cifra városban. „*Azt a farönköt* – mondta –, *amelybe annyi szeget vertek a vándor mesterlegények, hogy törzse nem látszik. Úgy tudom, majdnem szemben van a befalazott szószékkal.*”

Elmentünk. Megnéztük. „*Kár* – sóhajtott fel –, *hogy beüvegezték.*”

Együttlátók, együttlátatok

Füzi László: A középpont hiánya

Merész ötlet talán biblikus fogalomkörből venni kölesön a kortárs világ jelenségeiről, a 20. századi irodalom-, történelem- és társadalomszemléletről szóló esszé- és tanulmánykötet bemutatásának kulcsszavát, mégis, a többirányú értelmezhetőség mellett is indokolhatóan, használhatóan tűnik, ha Füzi Lászlóra és hivatkozott, idézett „gondolkodótársaira” vonatkoztatjuk. Együttlátók és együttgondolkodók ők, akár évtizedes alkotóbarátság köti össze őket mint egyívású kortársakat, akár több évtizednyi életkörülnöbség mellett, személyes kapcsolat nélkül szemlélték-kutatták világunkat az elmúlt évtizedekben. Együttlátók ők, mert alapvető azonosságok, hasonlóságok mutatkoznak abban, amit és ahogy koruk, korunk lényegi történéseiként és tendenciáiként írásaikban élénk tárnak, s együtt- vagy inkább egybenlátók, hiszen valamennyiüknek igénye és célja a folyamatokban és összefüggésekben, sokoldalúan és sokirányúan szemlélni és szemléltetni mindazt, ami az esszék és tanulmányok anyagát-tárgyát képezi. (E barokkos mondatrendű indítás akár a Füzi-esszék nyelvhasználatának stílusimitációja is lehetne, szerzőnk beszédmódjára, közelítéstechnikájára ugyanis jellemző a nagyívű és folyamatos árnyalás, pontosítás, a mondanó részei közvetlen kapcsolóépítés, s a gondolatmenet belső inspirációjú burjánzása nyelvileg is modelleződik ekképpen. Igaz, ha a logika úgy kívánja, szerzőnk a szikárabb beszédmód mellett dönt, rendez és rendszerez.)

Füzi László esszéi tekintélyes tudásanyagra, olvasottságra építenek. Miközben az olvasó folyamatában fogadja be egy-egy írásának ismereti anyagát, úgy érzi, gond nélkül tud együtt haladni a szerzővel, hiszen szakmabeli és avatatlan érdeklődő igényeit egyaránt természetes közvetlenséggel, tudósi és magánolvasói hitelességgel szolgálja ki, miközben sosem érződik, hogy engedményt kívánna tenni, hogy karakteres mondanóját bármely külső elvárás szerint modulálná. Nem véletlen tehát, ha a kötetnek szinte minden második írásában találunk esszéírói, irodalomtörténeti, szerkesztői ars poeticus észrevételeket, melyek rendre rögzítik is, árnyalják is korábbi kötetiből szintén ismerhető, öntudatos szakmai hitvallását.

Az egybenlátás, egybenláthatóság problematikáját amúgy több írásában is felveti a szerző. Stendhalig ugyan nem megy vissza például a történelmi tudat és folyamatszemplélet modern kori széthullásának előzményeit és

lényegi tényezőit, illetve az ezen alapozódó felejtés- és butulásmechanizmusok politikai, társadalmi és média-összefüggéseit vizsgálva, mégis teljes képet ad arról, hogy akár az alul-, akár a túlinformálás tudatos szelektivitással fosztja meg a kor egyébként is mind frusztráltabb, közönyösebb emberét a világszemléleti tisztánlátástól, a lényegi és átfogó ismeretek megszerzésének és kezelésének igényétől és lehetőségétől.

Bizonyára az esszé is hordozhatná magában annak (ad absurdum akár manipulatív) lehetőségét, hogy az olvasó elveszék egy monstre információzuhatagban, szubjektív vélemény- és gondolatáradatban, ám Füzi László – alkati bőbeszédűsége ellenére is (vö.: „nem tudom megállni, hogy ne idézzem”, „volt már szó erről is”, „immáron másodszer utaltam arra”, „ismételten mondom”) – tudatosan tartja mederben, átgondolanti rendező struktúrába, s helyenkénti udvarias túlzásai, elfogultsága ellenére is hiteles objektivitással kezeli mondanóját. Önmagát ráadásul „megbolondult hasznosság-pártinak” nevezi, amikor Tandori Dezső esszéiről szólva (l. *Az irodalom radikalizmusa – ma*) rokon törekvéseket szemléltet a műveket és életműveket ugyancsak sajátos közelítésében tárgyaló, ugyancsak könnyed beszédűen sokat mondó pályatárs méltatásakor („tanítani kellene, ha tanítani lehetne”).

Az olvasó így aztán elismeréssel szemléli, hogy pl. az első helyre emelés által is főhangsúlyossá tett, címadó eszmefuttatás mintegy 20 oldalnyi terjedelmébe félszáz irodalmár, társadalom- és természettudós hivatkozott említésével párhuzamosan 25 forrásműből származó idézetek, utalások beépítése teszi teljessé, ráadásul szervesen építkező, koherens struktúrává a szerzői gondolatort, melynek elemei olyan gördülékeny következetességgel szerveződnek egymás mellé, hogy a társítások mentén a befogadó zökkenőmentesen tud együtt haladni, együtt gondolkodni, együtt szemlélni a szerzővel, sok és sokféle inspirációt kapva ahhoz, hogy a kitekintésre, hozzáolvasásra neki magának is igénye, kedve támadjon. „Ma már szinte mindenki azonnal, lendületből ír. Ezért tiszteltem a mestereket, akik az ihletet a felkészültségükkel kapcsolják össze, s megdolgozzák a szövegüket” – írja *Szubverzív esszéjében*, Füzi László azonban birtokában van annak a képességnek, hogy gondolatsorait olyan lendület működtesse, amely szinte feledteti, hogy ekkora tudásanyag és forrásbázis csak a klasszikus filológusi, bölcsészeti aprómunkával kezelhető ilyen illeszkedésrendben.

A kötet huszonhat hosszabb-rövidebb írást tartalmaz. A ciklusokra osztás műfaji és terjedelmi különbségeken alapszik. Az első kettő és az utolsó előtti szövegcsoport a személyes közelítésmódot preferáló,

klasszikus esszék értékes példatára, a középső három rész az irodalomtörténész, a kritikus tanulmányait, kötetelemzéseit tartalmazza. Alkalmi ihletű szövegeket találunk az ötödik és hetedik fejezetben: előbbi ünnepi megnyilatkozásokból, utóbbi egy, a Ménesi Gábor kérdéseire válaszoló, szerzőnk pályáját áttekintő dialógusból áll.

Ha a három évvel korábban megjelent előző esszékötet, a *Maszkok, terek* Füzi László-féle keserű, lemondó világszemléletmódját tekintjük, annak szerves folytatódását tapasztalhatjuk *A középpont hiánya* nagy-esszéiben, korrajzos számvetéseiben. Alapjában véve nem kivétel ez alól a nyitó, kötetcímadó írás sem, mégis találunk benne olyasmit, ami ellentételezni látszik szerzőnk szkepszisét, masszív pesszimizmusát. Miközben főként Balassa Pétertől inspirálva, gazdag szépirodalmi (pl. Ady, Márai, József Attila, Proust, Kafka, Kundera) és tudományos (Nietzsche, Einstein, Hawking, Fukuyama, Weinberg stb.) hivatkozásokkal alátámasztva eljut az „utániség” közönyös, frusztrált, hiánykomplexusos, szekularizált és szétesett világának átfogó és árnyalt, részletező és rendszerező jellemzéséig, valamint a nyitó kérdés nyomán annak érdemi mérlegeléséig, hogy áthárulhat-e az irodalomra (a művészetekre) a világ egészben láttatásának hiánykompenzáló feladata, Füzi jövőképében feltételesen („kell-kellene végbemennie”) megfogalmazódik egy reménykedő program is, mely az „új otthonosság” érzetének jegyében lehetségessé tenné a társadalmi folyamatok jó irányba fordulását, egy új kor, egy új társadalom embere számára az új ember- és világvég kialakítását. (Az esszé végén – a kötetben itt egyedül – könyvészeti hivatkozáslistát találunk, amely az olvasó könnyebb tájékozódását és „utómunkáját” segítheti.)

Habár a műfaj kapcsolatrendszerben-szemléltető, egyben láttatást szolgáló lehetőségeire szerzőnk tudatosan alapoz, illetve legtöbbször említett-hivatkozott mesterei, leginkább tisztelt pályatársai és írásaik ugyanazt példázák számára, a Camus-esszéiben (*Táj – kép nélkül*) a nagy történelmi szakmonográfiák ismeretanyagának, szemléletmódjának említésekor Füzi szentenciózusan megállapítja, hogy „a lehetségesség szintjén mindent tudunk kell, ami megtörtént, ám éreznünk kell ennek a tudásnak a viszonylagosságát is, azt, hogy valódi egészsé semmi sem összegződik, csak részek és mozzanatok állnak egymás mellett...” (kiemelés tőlem, J. A.). Józan realitás vagy iménti programjának felülvizsgálata mondatja ezt vele? Beszédes elhallgatása tán azt jelzi, hogy e gondolat lejegyzésekor érzelmei kerültek túlsúlyba. Tudjuk: Tolsztoj vagy Thomas Mann után nehéz teljességigényt remélni az irodalmi ábrázolástól, Babits, Márai után

az esszétől, de nem véletlen, hogy pl. Szűcs Jenőben, Vekardi Lászlóban, John Lukacsban rendre azonosítja azokat a kortársakat, akik e törekvést érdemben megvalósították, s akkor itt vannak még azok is, akiknek munkásságára e kötetben külön-külön méltató írást szentel: Ryszard Kapuściński, Cs. Szabó László, Németh László, Sándor Iván, Lengyel András, illetve Faludy, Tandori, Esterházy. A Kapuścińskiről írott esszében (*A szemtanú*) Füzi rendszerre interpretálja az évtizedes barát szinkronításban láttatott korleletét-diagnózisát, és a világjáró szemtanú utazói ars poeticáját – a világban vagy a maga építette *Lakatlan Sziget* olvasósarkának lelki-szellemi tájain – utazgató esszéista szerepazonosságának vállalásával idézi: „Az utazásra meg kell érní – az utazás több, mint helyváltoztatás, több, mint turisztika (...) Az utazás a világ gyümölcsöző átélése, a világ titkainak és igazságainak elmélyítése, az általa fölvetett kérdésekre adandó felelet keresése. Az így értelmezett utazás – reflexió, filozofálás.” Az írás végén úgy tűnik, egy Kapuściński által interpretált Jacob Bronowski-gondolat alapján Füzi a művészet és az irodalom említett feladatához az alkotó értelmiség-médiavilágkép-felülvizsgáló szereplehetőségét és annak felelősségét is csatolja.

Ez utóbbi gesztus, a többszörös tükörben látattas amúgy több írásának módszertani-tematikai alpját képezi. Ilyen a *József Attila és Németh László – egymás világában*, a *Szárszó-esszé*, illetve a *Baka István költészetéről* szóló tanulmány felvezető szemelvénygyűjteménye és a hozzáfűzött észrevételek, valamint fontos szerepet kap az együtt olvashatóság megteremtésének méltatása – itt már a hivatásos szerkesztő is szól az esszéista mellett – a Domokos Máttyás által összeállított, magyar sorskérdésekkel foglalkozó esszéantológia áttekintésekor is.

A harmadik fejezet írásai – amint a kötetzáró beszélgetés is utal rá – azt szemléltetik, hogy a nagymonográfia (*Alkat és mű*), az „ikerkötet” (*A Semmi közelében*) és számtalan tanulmány megalkotása után Füzi Lászlónak koránt sem fogyott el a mondanivalója a Németh László-életmű kapcsán. Miközben egyéb témájú munkáiban is rendszeresen idézi-említi az író, itt négy újabb értekezés árnyalja eddigi kutatásai eredményét, s veti fel újabb tennivalók tervét, lehetőségét, többek között teljes és hiteles koncepcióba foglalva – mintegy vitaanyagként – egy esetleges új életműkiadás elveit. Az átlagolvasó számára bizonyára fontos szerzőnk érvei nyomán annak belátása, hogy Németh műveit a válaszkereső folyamat egymást felülíró állomásaikként, egymás után, egymás mellett lehetne, kéne megismer-nie vagy újraolvasnia, de időhiányos világunkban nem lenne csoda, ha az igazi inspirációt mégis a *Naplóról*

szóló tanulmány jelentené, amely az egyébként is emberközeli írást még olvasóközelibbnek láttatja.

A kötet középső, negyedik fejezete a kortárs irodalom prominenseiről részben portrészzerű tanulmányokat, részben kötetilemző írásokat sorakoztat fel, melyek a *Forrás* szerkesztőjének személyes kötődéseit is reprezentálják. Buda Ferenc, Baka István, Sándor Iván, Kovács András Ferenc alkotói jelenléte meghatározó eleme (volt) a folyóirat arculatának. Buda Ferenc és Tözsér Árpád életművének áttekintése folyamatkövető jellegű, melyhez a Tözsér-válogatás elkészítése kapcsán a szerkesztői koncepció utólagos kifejtése is hozzátartozik, míg Gion Nándor utolsó elbeszélői pályaszakaszáról szólva szerzőnk az epikus ábrázolásmód kortárs tendenciáit, dilemmáit is bevonja a vizsgálódásba. A legérdekesebb tanulmány úgy avat be Baka István költészetének szinkron, illetve utókor általi, kortársak általi megítélésébe, hogy az írás első felében több szerzőt idéz sorozatosan, kommentár nélkül, majd a különböző, sokszor egymásnak épp ellentmondó látásmódok összegző értékelésére, összehasonlítására vállalkozik olyan módon, hogy egyszerre vállalja az erős személyes emlékek által mozgósított magánvélemény és a külső szemlélő, az objektív irodalomtudós pozíciójából megfogalmazott állítások beépítését a szövegbe. Nagyon izgalmasnak, elgondolkodtatónak tűnik a szerepköltészet kapcsán tett megállapításnak az a kétértelműsége, amely a tétel értelmezésének, vonatkozathatóságának inspiratív nyitottságát kölcsönöz: „a betegség okán versei egzisztenciális súlyt kaptak. Azzal, hogy a szerepversek formálásakor önmaga betegsége is külső témává vált, feltételezésem szerint Baka el is távolította magától a betegséget, hiszen a *szerepvers az azonosulás mellett az eltávolítás mozzanatát is magában hordozza*, azaz a szerepversek az élet, a beteg élet megélését is segítették” (kiemelés tőlem, J. A.). Sajátos helyzetet teremt aztán, hogy a Sándor Iván-regényeket szemlélő következő írás éppen az én-egzisztencia szétesésének és újra felépíthetőségének kérdéseit latolgatja együtt a vizsgált szerzővel.

Füzi László korábbi esszékötetében nagyobb figyelem jutott a társ-művészeteknek – ezt itt most a kecskeméti „szírealista” fotóművészről, Bahget Iskanderről szóló írás pótolja, melynek soraiban ismét ott találjuk az esszéista alkotói hitvallásának néhány kulcsifejezését (ember- és létköz-pontúság, nyitottság és kíváncsiság). Ahogy a szociofotós lényeglátása egy kiállítás anyagának egésze által, úgy a következő, a hatodik fejezet értekezéseinek valóságképe is mozaikos egymásmellettségben válik szemléltetővé. A *Szubverzív (?)* esszében elmélyülni látszik Füzi skepsze és

pesszimizmusa, miközben a kötetnyitó esszével szinkronban hosszú sorban említi fel a jelen válságtüneteit, köztük az irodalmi (köz)élet cselekvéstereinek beszűkülését és megosztottságát, s mindazokat a tényezőket, amelyek miatt egyre kevesebb esélyét látja annak, hogy az irodalom, az esszé, az alkotó értelmiségi közbeszédformák megoldáskereső beszédformává, inspirációs eszközzé válhatnak a jelen fogyasztói társadalmában. Ezek után cseppet sem meglepő, hogy az írói, irodalmi sikerességről szóló fejtegetés (*Fikcionált lét, avagy – siker és irodalom*) igencsak relativizáló megközelítésben tárgyalja újra alkotó, mű, kiadás-terjesztés és közön-ség lehetséges viszonyrendszerének koraktuális tényezőit. Hogy a zárás mégse legyen illúziótlan, a szövegmozaik utolsó egysége – nyugvóponttra juttatva az addigi fejtegetéseket – azt demonstrálja, hogy van értékteremtő bizonyosság is: „Mindaz, amiről írtam, szerencsére, csak az irodalom körül zajlik, nem az irodalomban. Szeretem nézni, ahogy a nagy sikert aratott írók visszahúzódnak dolgozni. Az irodalom igazsága végső soron mégiscsak a mű igazsága.” A kötetzáró dialógus végzava pedig – visszaidézve a *Maszkok, terek* egy gondolatsorát – azzal hárítja el a végpesszimizmus látszatát, hogy fenntartja a szellem emberének, így persze saját magának is azon jogát, hogy éppen a kételyek, kétségek megőrzése mellett lehetséges értő tájékozódási kísérletekkel (akár művészként, akár alkotó értelmiségiként) korunk valóságának érdemi feltárását.

(Kalligram Kiadó, 2008)
Juhász Attila

Összejátszani a papírral

Géczi János:
Tiltott Ábrázolások Könyve

Tudós, tanár és szerkesztő; költő, író és esszéista: Géczi János bámulatosan kiterjedt munkássága szépprózai alkotásainak is sok irányban, több szinten teszi lehetővé a terjeszkedést. A más területekről származó tapasztalatok az epikai művek belső valóságát is áthatják. A művelődéstörténeti és természettudományos ismeretek a szépprózák *önismeretét* óhatatlanul befolyásolják. („Botticellit növényhatározó segítségével nézni nem rossz mulatság” – szögezi le egy fontos mondat jelen műben is [117].) A helyzet szép bonyolultságát fokozza, hogy Géczi már a kezdetektől a neoavantgárd kísérletező esztétikája vonzza, ám szövegei jobbra a klaszszikus műveltség világában tájékozódnak. Talán e zavarba ejtő kettősség magyarázza a recepció elhúzódo

tanácstalanságát. Holott az író művei csak azt példázzák – egész módszertanukkal, teljes *elhívottságukkal* –, amit a klasszikus definíció is kezünkre játszik: „Művészetnek vehető minden, ami kellemes számunkra, bár nem a miénk – a tovahúzódo barázda, a valakire odavillantott mosoly, a napnyugta, a költemény, a kézzelfogható mindenség.” (Fernando Pessoa)

Ahogy a kortárs irodalmi kánonban sajátos hely illeti (illetné) meg Géczy kötetét, úgy jelen munka az életmű összefüggésében mutatkozik különleges teljesítménynek.

A cím minden szavára érdemes figyelmet fordítanunk. A *Könyv* jelölő egyrészt a „hátrálok a műfajoktól” (191) elejtett ars poeticája jegyében emeli a művet a műfajok bevált rendjén túlra. Másrészt kitüntetett jelentőségre utal (*A hopik könyvétől az Emlékiratok könyvéig* az újabb magyar irodalomban is létező címadási szokás ez). Az *Abrázolás* kitétel legalább kettős jelentést hordoz: ábrázolásokról szóló (mert képleírásokat is tartalmazó) munkaként, illetve ábrázolások (képes, képes nyelvi alakulatok) összességeként mutat a szövegre. A *Tiltott* jelző az istenábrázolás vallási tilalmán keresztül a (szakrális és/vagy esztétikai) szabályokat megszegni kész művészi magatartás felől értelmezhető.

Az egyértelmű és kizárólagos jelentés felfüggesztését végzi el az elvileg épp a pontosításra hivatott alcím is: az *Egy regény töredékei* szerkezet a műfaji (*regény*) és az alaki (*töredék*) meghatározás ellentmondása révén árulkodik a nagyregény, a nagy elbeszélés bizonytalanná vált státusáról.

Regény? A prózaforma és a nagy (csaknem félezer oldalas) terjedelem ezt igazolná. Am a négy *könyv* alkotja (azaz a korábbi Géczy-művekből egyébe dolgozott s ezzel *szétírt*) kötet arculatát a fragmentarizáló (vagyis a nagyepikai szándék ellenében ható) poétika szabja meg. Mintha a romantikus és a posztmodern töredékelfogás egyidejűleg érvényesülne itt: az emberen túli teljesség elérhetetlenségének sejtelve és az én-megalkotó történetmondás ellehetetlenülésének tapasztalata egyszerre működik közre az *amúgy* szintetizáló műgonddal megalkotott kötet nyelvi és szemléleti összetettségében. (Ennek eredménye, hogy nemcsak követhető irányú történetről nem beszélhetünk, de – a díszített beszédmód és a kisszerkezetek okán – akár rendhagyó verseskötetként is kézbe vehetjük a könyvet. Olyanként, amely nem áll ugyan ellen a lineáris olvasásnak, ám tetszőlegesen föl-fölapozva is jelentésszerű élményt ígér.)

A töredezettség többszörös: a könyvek fejezetekre, jellemzően bekezdésnyi szövegegyeségekre tagolódnak. E kisebb részek igen változatos műfaji irányokat nyitnak: ekphrasziszok, mininovellák, portrék, önreflexiók, mesék, legendák, álomleírások, stílus-

játékok, természettudományos összefoglalások és művészettörténeti kitérők váltják egymást, izgalmasan kiszámíthatatlanul. „Szabad a történet szélén lazán megállni” – olvassuk (33). S azt kell gondolnunk: itt nem a „lazaság”, hanem a *szabadság* a kulcsmozzanat. Még akkor is, ha más önreflexiók a visszavonás és önlefokozás rezignált módszertanát gyakorolják: „Hogyan akar igaz történetnek látszani, ami félszeg, esendő és alkalmi?” (68)

Az *Első könyv: Terepgyakorlatok* formálisan 1992. augusztus 16. és 1994. július vége közötti naplóbejegyzések sorozata. A helyszínek: Firenze, Róma, Rovinj, Pompeji és Veszprém. A szakadatlan úton létjószerivel antropológiai állandóvá lényegül, az emberi létezés metaforájaként jelenik meg Géczy-nél is. Az „Itt jöttem rá, mennyire egyedül vagyok” (41) egzisztenciális belátását az idegen körülmények hívják elő; s a megélt és/vagy megírt történetre reflektáló gondolkodás is az úti élményekből nyer ösztönzést: „Úgy képezem el az utazást, hogy a történet helyére a csupasz esemény áll” (57). Egyik oldalon mintha felsejlene a nem-emberi minőség vigasza: „A templom, bárhová is megyek, ugyanaz marad” (81). A másik oldal azonban rögtön visszatérít, *visszaeszméltet*: „Bárhová megyek, mindig a saját mondatomba nyitok, a saját halállommal találkozom, és a saját kútjaimba kell belenézniem” (212).

A *Második könyv: Fegyverengedély* epikai beszéde a három Cholnoky fivér alakja köré rendeződik. A Cholnokyak életét s életművét a szerző/elbeszélőre is (részlegesen) átirányítható kérdések övezik – amelyek a következő szövegegység kifejlését is meghatározzák (onnan idézünk): „Mi az oka annak, hogy nem hagytak jeleket, hogy eltűntettek mindent, ami személyes, amiben megnyilvánulhat az, ami az alkotó bennük? Miért kell őket békén hagyni? S miért, hogy egyszerre állnak ki mindhárman a művek mögül, s eltűntek a semmi füzesének ligeterdejében, így aztán a lehető legritkábban nyílik lehetőség arra is, hogy egyáltalán megállapítható legyen, kihez melyik mű tartozik, ki az, aki valamit (de mit?) teremtett, s mit hozott (ha egyáltalán hozott!) létre” (350).

A Cholnoky-szálat tovább szövő, külön cím nélküli *Harmadik könyv* Veszprém dicséretként is olvasható – miközben a földrajzi kitekintés az Adriától Kínáig, a történeti figyelem pedig a jelentől az ókorig tágitja a szöveg horizontjait; a szabatos geográfiai leírásokat állatmesék váltják; a valóság és a szöveg valósága közti különbséget pedig közös érvennyel mossa el az álomi jelenetelés és a mesei narratíva.

Összefüggőbbnek tetsző cselekményvezetésével és az elveszett kézirat toposzára épülő kerettörténetével

hatásos zárlat a *Negyedik könyv: Dél*. Ebben a teljes anyag megfejthetetlen, önmaga számára is megfejthetetlen főhőse a korábbiaknál is elszántabb kísérletet tesz annak földterítésére: ki az, aki beszél, s ki az, aki ír. (A figyelmes olvasó azt a kérdést is kénytelen meghallani: *ki az, aki olvas.*) „S látja, az egyetlen sem lehet elmesélni” – szól a zárlat tanulsága (486).

Kertből könyvbe, könyvből városba, városból kertbe: efféle utakat jár be, s efféle utak *járják át* a könyvbéli alakot, aki a „benyomások jezsuitizmusá”-nak (Pessoa) hatása alatt, a pillanatnyi élményektől (elsősorban látványelemektől) befolyásolva néz szembe a világgal – abban a reményben, hogy valamiből vagy valakiből egyszer talán a tulajdon arca fog viszszereszni rá. Aki az út (s az útvesztő), a könyv, a kert, az angyal és a róza egymásba íródo szimbólumainak segítségével, a keresés és önmegismerés nyelvtani személyváltásokkal is elbizonytalanított igényével próbálna a nyelven, az irodalmon, az irodalmiságon keresztül közelebb férni ahhoz, akit önmagának gyanít. Középkorú, magyar (veszprémi illetőségű) férfi, aki magát egy-egy helyen Géczy Jánosnak nevezi: ennyit tud, ennyit tudunk. S hogy a szerző–elbeszélő–főhős három viszonyrendszerén belül keresi a helyét, folytonos párbeszédben a föltételezett olvasóval, folytonos kapcsolatban a *nyelv túlfelével*. Saját példájával szavatolva a kijelentését: „van olyan ember, aki képes könyvtárra rendeződni” (168).

Jellemző közege a terasz. Akár idegen városban, akár a saját kertben. Az idővel (az elmúlással) számat vető lelkiakat, a távoli terekből megtérő utazó számára eszményi hely ez. Hiszen az épített természetességnek ez a jelképes területe – a bent és a kint határán – egyszerre kedvez a megfigyelés és a részvétel, a szemlélődés és az elvegyülés szándékainak. (Nem véletlen, hogy még önrételemző hasonlat formájában is szerephez jut: „Úgy ülök, mint amikor a terasz fényébe beleírja magát az ember” [85].)

Bármennyire önreflexív is e szövegsorozat, nem zárul a vallomásos személyesség, a szűkös alanyiség csapdájába. A „szakavatott ködök”-ben (17) nemcsak a beszélő körvonalai homályosodnak el, a pusztá lét rejtelmessége a szemügyre vett létezőket is magába vonja: „Csak nézi, és az istennek se tudja eldönteni, hogy ez az asszony galamb, könyv vagy egy ragért is meghalni kész ember” (24). S nehéz volna nem egyetemes súlyúnak látni a kérdést, amely az érzékiség tartalmaiból az időbeliség filozófiáját bontja ki: „Egymásra felelget az élet és a halál, s meglehetősen különös mindezt élőként látni. A halál ténylegről mi az, ami érzékelhető?” (66). Egyéb szöveghelyek is azt a benyomást keltik: a szövegek tárgya az én *mint jelenség*; ahogy a „tömon-

datnyi vadkörtefa” (53), „a lomha élet forgotaga” (54) vagy a „reneszánsz elrajzoltság” (114) is: megannyi kínálkozó tárgy – az érzékelés, a töprengés, a látás és a beszéd számára. Csak egyetlen példa arra, miféle könnyedséggel (jóllehet szecesszióssá cizellált mondatszerkezetben) képes egymásba nyitni a szubjektum és a tárgyak, illetőleg a természet és a kultúra világát a történeti távokat is fölszámoló magánéleti szcenika: „A bambuszról készített hintaszékét önző mód akkor hoztam a szobámba, amikor az üres volt. S hogy bekerültek a polcok, az asztal és a szék, többé nem lehet kivinni. Az egyetlen tárgy, amelyet, úgy tűnik, véglegesen magamhoz zártam. Pedig ritkán használom, s akkor is a régi magyar próza stílusformáit tapasztalom forró kávé mellett, vagy pohár bort ízlelgetvén nagy felindulásban. Olyankor aztán benne is felejttem a tudás könyveit, hintázzanak maguknak valamicske időt, mint a befogott sólymok, ha vadászuk arra nevel, sapkát vonva éles szemükre, s rákötve őket mozgékony fűzagra, hogy megszokják, és ne riadjanak meg, ha lóháton, vágtaival viszi gazdájuk” (246).

„Boldog az, aki közelebb áll az oktalán állapotokhoz, mert erőfeszítés nélkül lesz az, amivé mi többiek kényszerű fáradtság árán leszünk; mert ismeri a hazafelé vezető utat, amelyre mi többiek csak valószínűtlen kerülőket és vargabetűket léírva találunk rá, mert amiképpen egy fa is, elmozdíthatatlanul része a tájnak és következőképpen a szépségnek. Mi a tovatűnő mítoszok, a haszontalanságok és a feledés tarkaruháns mellékszerplői vagyunk csupán” – írja Pessoa. „Éredj mellékszerplőnek” – mondja Géczy (126). Ám tudja s tudatosítja is: nincsenek mellékes szerepek, csak gondatlan szerepjátszók.

A szerkezet többszörös rétegzettségű, a megformáltság *részekben kiteljesedő* esztétikája, a nyelvi állag több stílusregisztert egymásba játszó líraisága, a nézőpont folytonos elmozdulása (attól függően, hogy egyes szám első, második vagy harmadik személyben szólal-e meg a szöveg), a tematikus és motívikus ismétlések, áthallások (sőt, önidézések) finom hálójára, a történet szétírása történetekké s az elbeszélői nyelv hajlama arra, hogy *elbeszélje a nyelvet*: olvasatunkban ezek azok a tényezők, amelyek a *Tiltott Ábrázolások Könyvét* figyelemre méltó – s újraolvasásokra csábító – alkotássá avatják.

„A könyv a könyv műve” – idézhetnénk végül Edmond Jabès szavait. Géczy János könyvére kivált áll, hogy önmagát író, önmagát elbeszélő alkotás. Munkatársi szövetségben a szerzővel – és az olvasóval. Aki bizonyos értelemben maga is „összejátszik a papírral” (57).

(Gondolat Kiadó, 2008)
Halmai Tamás

Kántor Péter: Trója-variációk

A kötet címe és gondolatvilágának rejtett gerince a cím és a versek által determinált Trója-motívum. A fülszövegben Kántor Péter elvont és remek kísérletet tesz arra, hogy bevezessen bölcséletébe, melyet Trójával mint jelenséggel, értékrendszerrel és történeti-személyes ívvel magyaráz: a kilencszer felépített város hetedik variációjába, mely mégis: „*Trója, ahogy ma látom, nem az egész egy része, hanem maga az egész: az élet.*”. A motívumot aztán a versek csak nagyon áttételesen követik és közvetítik, majd a záróciklus címében és témájában is visszatér Trója feldolgozásához.

Kántor Péter személyes és költői életélménye a közvetlenség és egyszerűség zsenialitásának felismerésében határozható meg. A tisztán artikulált képek egzaktága indukálta sejtelem révén visszajára fordult a világ. Akár csak a *Faxolok* c. vers példája mutatja, bármennyire egyszerű is a mechanizmus, végeredményben csak otlanul nyomogattuk a gombokat, s bízunk benne, hogy „*elmegy az üzenet.*”. A *Mintha egy könyvben lapoznál* c. költemény a keresés, a várakozás feszült reménytelenségét veszi számba, hogy hiába szeretnéd ismerni a dátumot, nem lehet; „*Peregnek a hétfőkeddszerdák*”, és ismét csak várod, hogy majd utólag („*De hát mit kezdehettél már utólag egy toronnyal, ami leomlott?*”) beigazolódjon az akkorra már múlttá szilárdult most. Ez azt jelenti, Trója is csak megelőző hat és következő két városal egzisztál a jelen örökkévaló pillanatában? A kérdés radikálisnak és bátornak hat, véleményem szerint a szerző maga teremti meg létjogosultságát a kötet utolsó, *Trója-variációk* c. ciklusában történő körüljárásával és megválaszolásával.

Agh István egy a szerzőről szóló írásában közvetlenül ragadja meg a költő mára védjegyévé vált módszerét: „*Mintha azonnal fölfogható lenne a vers, annyira hétköznapias, mintha könnyedén birtokolnánk, de azért mindig elejt valami titkot, rejtvényt, hogy visszafordítson magához.*”. A Kántor Péter-i hagyomány jelen kötetében is folytatódik; a hétköznapi helyzetek egzisztenciális szükségéből biztosnak hitt, valójában pedig sohasem ismert mozzanataira és összefüggéseire kérdez rá, majd szerencsére nem a mindentudó én pozíciójából kinyilatkoztatott kész válaszokkal untat, hanem továbbra is közeli, inkluzív és barátságos lírában a bizonyosság megszerzésének derűsen megértett és elfogadott lehetetlenségét írja meg, így például a zseniálatlan életszagú *Megmutatom a kosaramat* c. versben is: „*Rejtély, hogy mitől mások a napok, hogy például milyen nap is van ma?*”.

„*Találd ki magad*” – szólít fel a parabolának is beillő *Macska – Egér*

c. vers, amennyiben az élet játékos-ságáról és meglepő rövidségéről, a kiélezett pillanatról, a félelem értékéről szeretnénk tanítást, és arról, hogy ugyanolyan gyorsan le kell tudni mondani mindenről, amilyen gyorsan egy macska képes a fogai közé kapva határhelyzetbe hozni egy egeret. A tanító szándék direkttségét tompítja, és jelzi a költő megértési vágyát, hogy kívülről, néhol gúnyosan, öironikusan ábrázol; önmagához hűen egy meglehetősen egyszerű eset képi világot használja a versben, annál nagyobb hatással.

Az *iskola* című kötetindító vers véleményem szerint leegyszerűsíthető két kérdésre: hol vannak ők, akik már nincsenek? és mi az, ami jelen van?, természetünk számára szinte felfoghatatlan hiányukkal. Elgondolva mégis megidézték entitásként léteznek, akik elmentek, de semmi más nincs jelenükben ezenkívül, mint a várakozás arra, hogy holnap elkezdődik valami. Ezzel összevetve a válasz: a változást, hogy mitől más ez a nap, mint a tegnapi, leginkább a negatív történések esetén érezzük, s reklamáljuk. De valóban elveszett-e Trója? A várost elbukásában őrizte meg a kollektív emlékezet. S a konfliktus éppen ebből az ellentmondásból születik, hogy ami közös időnkől kihulló nem lesz egyszersmind a lelkünkől is kiszakított. Felejtés és elmúlás összeegyeztethetetlen; az emberi elméből nem hullik ki, ami a létezésből igen. Egyértelmű állásfoglalásnak tartom a *Mintha nyomtalan* c. kötetbeli verset, amelyben arról van szó, hogy egyebek mellett a *kerti székek* kicserélése *másféle kerti székekre* meg nem elegendő a székekhez kapcsolódó, az időbe egykor beléptetett, de partatlan, kezdettelen és vég nélküli emberi történetfolyam megszakításához. A következő szövegben a leghétköznapibb példát is megkapjuk ehhez, az *Abban a kertben* c. versben; én is, te is, bárki befeljezheti a *tönk kifűrészelését*.

Ha az emberi természet állandóságát feltételezzük, akkor mindenfajta változás erőszaknak minősül, s mint ilyen tesz erőszakot a lélekegészen. Minek hatására a lélek töredezik, vagy inkább egységesül? A szövegek nem cáfolják e töredezés végbemenetelét, és nem szólítanak fel lelkünk épségének megőrzésére, épp ellenkezőleg, külön helyezi ugyan az egyes részeket, ez azonban mégis inkább csak a szemlélhetőség lehetőségével kecsegtet, s alaposabb (ön)ismeretre vezet, ami viszont erősíti a lélek egységét.

Mások ismeretéről vagy megismerhetőségéről a *Palace du Marché Saint-Cathrine* c. versben írottak a részletekre vonatkozó megállapításokban hasonlóan az önmegismerés mechanizmusához: „*Az ember nem sokat tud a másokról, néhány ténnyel beéri többnyire, a hiányokat kitölti a képzelet.*”

Az érthetőség – a verské, a minden-

napoké – már leginkább a komplexitás hiányát jelenti, megmentve egy talpalatnyi helyet a *rejtély* nevű faktornak. Tökéletesen véletlenszerűen vezetünk le egy eseményből egy másikat. Teljesen esetleges, hogy kit milyennek vélünk ismerni (vö. *Palace du Marché Saint-Cathrine*). A *Ha kérdezel* c. szövegben türelemre és alázatra int azzal, hogy kiiktatja akaratunkat az eseményeket alakító tényezők sorából, mely lépés szintén a kötet által képviselt egzisztenciális fatalizmust hivatott megidézni. Szűk határok közé szorítja a számunkra még megismerhető világot: „*nincs neked az orrod hegyén túl bizonyosság*”, akárha nagyapám okítana az élet dolgaira. A generációk folytonossága és együvé tartozása megakadályozza a vágyott, örökké tartó vállalkozás kudarcba fúlását. A megérthetőség és a teljesség egymással fordítottan arányos, minél több van az egyikből, az annál inkább ellehetetleníti a másikat.

A mindennapi, gyakorlati tapasztalás egy részben eltérő változatot alkalmaz, rendszerében ponttá lesznek az események, így lehetséges, hogy aki nincs jelen, szűkös horizontunkon kívül esik, végérvényesen kimaradhat valami egészből (*Valami egész*). Kántor talál egy kavicsot (vö. *Egy kavics 25.a.*) és megragadja – fizikálisan és értelmével – és e „*Zúzalék-köve a világnak*” „mesélni” kezd. A gondolkodás folyamatának hiteles leírása kezdődik a kavics térbeli és általa a gondolkodásban felkeltett logikai(?) útja nyomán. Egyáltalán nem biztos, hogy bármi kideríthető, de vallató és vallatott (a kő) is természete szerint vesz részt a tudás megszerzésében. S ha a világ titkát nem is fejti meg, versbe írja azt, hogy emlékeztessen objektum és szubjektum szükségszerű egymásra figyelésére és hatására, kapcsolatára.

A kizárólagosság helyett, az individualitás mellett, az azt létrehozni segítő, *karám* teremtő „*tól-ig*” szabadságot hirdeti a *Valami beszélgetéskéféle* c. írás. Petri György halálát *szabadulásként* aposztrofálja az említett versben, ami persze nem tekinthető kivételes eljárásnak, annál inkább a szabadságról alkotott határozott filozófiának. A szabadság, a szabadulás és a halál összefüggésének képviseletéből kiderül, hogy a földi élet szabadságát társadalmi és individuális értelemben is elveti, helyette valamiféle sorsképzetet képvisel („*Szegény Dagadtlábra emlékszel [...] Nem ő választotta magának a furcsa 'véletleneket' meg a géneket.*” – *Ha kérdezel* c.), teret hagyva mégis a véletlennek. Petri György lesz a szabadságról folytatott beszélgetésében a hiányával jelenlévő partner, akinek ahogy egy másik versében (*Levél a kellő távolságról*) olvashatom: „*már megvan a kellő távolsága*” és szabadsága. Ő már túl van a szabados, illetve robotos életen. És a korai halálának okán nem drámai hangon szólnak hoz-

zá, semmi tragédia, semmi szívszorító ömlengés; mert „*Nem percben méretik egy teljes élet*” (*Valami beszélgetéskéféle*), ha valaki robotos élete mellett, önkényből megteremtette a maga paradicsomát, akkor úgy illik, hogy dolgvégeztével vegye a kalapját. A *Valami beszélgetéskéféle* c. írás az öntörvény felmagasztalása, eszközzé tétele árán jut el a teljesnek nevezett élet időviszonyainak felfüggesztéséhez.

„*Úgy nevezsz, ahogy az eső esik*” – a szigorúan, vagyis triviálisan megválasztott formába írt hatalomnélküliség. A nevetésből sírásba hajlik a kedv oly módon, hogy a két véglet között minden fokozatot elsorol, s ezekben minden különbség fel is oldódik. Az eső esik, mintha nevetnél olyan, mintha sírnál olyan. És feltárul megint a szabad választás lehetősége, a természet idomításának, vagy ha tetszik, értelmezésének önkénye. Ez a kapaszkodó is képlékenyvé válik, ahogy minden univerzálénk, de érzésünk és olykor mi magunk is.

Vannak a kötetnek az egyenes olvasást és értékelést erősen ellehetetlenítő darabjai, mint például az *Egy József Attila-sorra*, vagy a *Minden időben*, amelyek közhelyeik folyamával a leglojalisabb olvasót is megakasztják, a kritikusan ponton azonban nem lehet túllépni, a remekmű így inkább csak botrány voltáig jut el, és mintha éppen ez volna a cél. Az egyenesben való olvasást nem teszi lehetővé az *Este* című, „*Este van, este, kékre van festve*” stb. kezdetű zavarbaejtő vers sem, hiszen ha így olvasnám, a *Családi kör* sokadik parafrázisaként hatna, és gyakori előfordulása miatt emellett szememben provokációként is, főleg a következő sorokat olvasva: „*Maradni kéne, / de menni muszáj*”. Jobban járok, ha az ironia felől közelítem meg a verset, s így felmerülhet: Kántor Péter a közhelyek többszöri és szándékos használatával napjaink, érzéseink egyformaságát kívánja aláhúzni, mert semmit nem nehezebb elfogadni, mint azt, hogy mindig minden ugyanúgy van. Az ironikus negativitás egyébként nem jellemző, és nem konstruktív elem Kántor költészetében, de a lecsúsztatás, elcsendesítés eszközeként mégis alkalmazni látszik.

A *Tanösvények* szövegei egymás elől kitérő, játékosan ellentmondó, könnyed darabok. Jelentéktelen és jelentékeny események indítják meg egy-két, néha több sor megírására, melyekről a vezérmotívum (Trója) tükrében kiderül, hogy soha semmi („*Felolvastam neki a verseidet. / Egy kutyának? Mit szólt hozzá?*”) nem jelentéktelen, hogy a *tanösvényen* „*Bármerre indulsz mindig Trója vár rád*”, s ezért minden lépésed egy irányba tartó és kedves neked, hogy a szoba közepén állni ugyanazt jelenti, mint Trója falai alatt állni.

A kötet verseinek tematikája egyértelműen az idő – én – nem-én alkotta sűrű szövésű egzisztenciális háló külön-

böző pontjait rajzolja meg, a szövegek többsége által felvetett problémák ezen a hálón akadnak fenn újra és újra, hogy oldjanak és új – olykor meglepő – kötések fedjenek fel. Az *Egy fához* c. verset nevezhetnénk a kántori filozófia kvintesszenciájának. A fa mint a mindenhez (földhöz, vízhez, levegőhöz) kapcsolódó, mindenhova tartozó, mintha kivívna a gondolkodó irigységét; levelei pedig *lottócedulák*, melyeket minden öszön hullni hagy, vagyis a fa egy része folyton kihull a létből, így vannak napjaink is relációban velünk.

A kötet végén található *Trója-variációk* c. alatt megírt versek visszatérnek a történelmi Trója történeti értelmezéséhez. A költő Trója lebontásával a heroikus színeket kalandvágyra, szerelmi vágyra, kíváncsiságra, dühre, rémületre váltja, és *fecseg*, a legenda szempontjából jelentéktelen pillanatokot fest, s ezzel párhuzamosan építi fel személyes Trójáját, amiből minden indul, s amibe minden megtér – „*mindenki odaadja végül mindenét – akháj a trójainak, trójái az akhájnak*”. Az így megalkotott Trója a fentiek értelmében természetesen nem lehet más, új vagy újabb, mint az akármikori. A név jelentése s vonzásköre egyre tágul, s végül mindent magába fogad. Mindenki úgy indult, hogy „*Trója vagy semmi!*”, furdalta a kíváncsiság, „*Vajon miről szólhat?*”, „*S ahogy az ismeretlenben haladva előre, különös szeszélyeit ámulva striguláztat, egyszer csak rádöbbenél: fűggsz ezektől, mint medve az orrába fűzőtt aranyos karikától*”, majd lassan megfedkedeznek róla, „*Üres blabla lett Trója*”, de a történetnek még így sincs befejezése, sokkal inkább megkerülhetetlen állandósága. A versek történeteink és jelenségvilágunk tökéletes és érzékeny descriptiói, s ezzel együtt a módszer alkalmazásának végtelenségig való kitolásai is: kérdések és megállapítások magyarázatok nélkül.

(Magvető Kiadó, 2008)
Inzsöl Kata

A hűség beszéde

Pintér Lajos: ezüst

Pintér Lajos a háromszáz sorszámozott példányban készült, *ezüst* című verseskötetében ugyanazokat a kérdésköröket járja körbe, amelyeket eddigi költészeti művében felvetett, hol kiterelvényesedő, hol szűkebbre fókuszált versbeszéde ezáltal egyszerűre tömbszerűen mozdíthatatlan és változatosságában dinamikus. A hűség beszéde ez a költészet, ugyanis a költő pályájának több mint három évtizede alatt ugyanazokat a tematikai-poétikai alapvetéseket építi tovább, amelyeket indulásakor a meghatározó elődök nyomán, nagyszerű mesterek keze alatt, kiváló költőtársak mellett fogal-

mazott meg. Hú a hagyományhoz, van mire visszatekintnie a magyar nép- és műköltészet századaiban, ugyanakkor hú magához is, amikor a hagyomány korszerű átértelmezésére építi versét. Alapítétele az anyanyelv, a haza, a természet megbecsülése, az etikus élet megvalósítása, a tisztaság megőrzése, a szépség meglátása, a jelen társadalmi-emberi torzulásaival szembeni lázadás. Feladatának érzi, hogy szót emeljen amellett, ami szép, jó, erkölcsös, értékes, és az ellen, ami nem az. Erkölcsi érzékenysége és bölcselati alapvetése kiválóan idomul aprólékos figyelméhez, a rámozdulás készségéhez, képalkotó nyelvi leleményességéhez, verstani jártasságához, ökonomikus beszédmódjához, így versében a feladatvállalásból eredő képviselati szólalom nem satnyul kinyilatkoztatássá, hanem szívárványozva oldódik a vallomásos alanyiségében. Pintér Lajos talpig lírai költő, reflektált beszédmódja az első személyű közlés, s ezen belül mindig közel engedni magához a dolgokat, azt, amit megfigyel, amit átél, amit érez vagy felidéz. Ez a ráközelítő narratíva a dinamikus versbeszéddel párosulva olyan költeményeket eredményez, amelyek minden olvasatban más és más jelentéseket generálnak.

Egyik alapítétele a nyelv, amit a nyelvemlékektől saját neologizmusaiig íveltetve vizsgál, használ és értelmez. A nyelv nem csupán témája és eszköze Pintér költészetének, hanem logikai, tehát tartalmi tartománya is, ami magából eredően terjeszti ki értelmezési síkját az otthonra, az otthonosságra, az egy helyben maradás biztonságára, a hazára. Nem egyértelműen a nyelvet nevezi meg hazaként és az otthonosság szinonimájaként, hanem e hármat egymásba tükrözteti, egymásnak felelteti meg, s e sajátos szentháromságot a humánnum párnájával övezi, miközben tárgyilagos látletet ad az értékdevalvációról, ami mindent erodál, ami számára e szentháromságban kedves. A költő az „árva” hazával, rempe (= kicsi) hazával, „holt vitákba süppedt, szegény” hazával és a kikötő nélküli otthonkereséssel szembesülve se lamentál, a jelenben élő ember reményt kereső igyekezete a költőben is működik, és a derű perceit is versebe integrálja. A vidámság nem optimizmusra alapul, hanem inkább a gyermekkor emlékeiben gyökerezik, illetve, külön formát és külön alkalmat keresve a bordalokban nyer megfogalmazást. Pintér bordalai nem a részegségben lelt átmeneti eufóriát, a valóság előli menekülés módozatát célozzák meg, hanem – miként bordalszerző elődjei az antikvitásban és a középkorban, meg persze később is – a borivást a baráti társaság közösségi tevékenységként jeleníti meg, olyan laza, pogány szertartásként írja le, ami segíti az egymáshoz közeledést, a gyermekkor emlékeinek előtérbe hozását és az eltávolodást a

nyomasztó jelentől. A bor Pintér verseiben kiegyenlítődik a léttel, a borivás ceremóniájában az újratöltés alkalmá szimbolikusan az élet meghosszabbításának lehetőségét hordozza, noha csak illúzióként. Ugyanúgy, miként a versírás is a folytonos újakezdés eshetőségét, a lét meghosszabbításának esélyét kívánja megteremteni, s e kettő akár létfilozófiai tartalmat is nyerhet, miként az élet ciklikus megújulásának értelmezése a következő sorokban: „elfogy az aszú-bor, óbor, / s mindenkor kiforr az új bor”. A Föld precessziós mozgásához kötött kultúrperiódusok elméletében is fellelhető idő- és történelemciklikusság bölcselate viszont nem a mindentől fogott létező mindenkori megújulását hirdeti, hanem a kultúrák, civilizációk egymásra következésében rejlő pusztulást is magában foglalja, ennél fogva Pintér Lajos aggodalma nem tűnik alaptalannak, aminek az Illyés Gyula emlékének szentelt, *A centenáriumi évre* versében hangot adott: „De rom van a rendben. / S e mű, akármilyen hű, / nem tudom, / olvasmányunk-e vagy / jövendő nyelvemlék. / Sose ennyire penge-élen, / hogy fejét csóválva, / állván és csodálván / vizsgálja majd egy nyelvész. / Vagy lesz nép, mely / megérti, vagy nem lesz, / mert elvész”. S marad szörványemlék, amint erre a kötet bevezető verseit egybefogó alcím, *Az apátság alapítólevele* utal.

A költő ötvenötödik életévében megjelent kötetébe a korábbi verstémák közé „ezüsti” szálon indázik át a személyes idő rövidegének felismerése, egyre rövidülésének feldolgozási kísérlete. A „lesz-e időnk” rémítő kérdésének állandó jelenlétét a zárttá rendezett középkori világkép beomlását követő szellemi felszabadulás dévaj, pajzán, az élvezetek oltárán áldozó reneszánsz korszellem megidézése ellensúlyozza, ami során a víg dal a víg élet metonímiájaként jelenik meg, amelyben a jelen pillanat életöröme zárványként különül el a jövő bizonytalanságától. A lírai én megrekesztése az időben nem semlegesítheti a realitást, azt, amit Szentkuthy Miklós úgy fogalmazott meg, hogy a halál a teremtés legnagyobb szégyene, Pintér Lajos pedig a kerekesszékhez és beszédszintetizátorhoz kötött fizikus és csillagász, Stephen Hawking műve által ihletett, az *idő rövid története* versciklusának ötödik darabjában a következőképpen élt meg: „most / hogy megszerettelek / itt állok / meztelen / lángoló zsiráf / halálraváltan / szégyentelen / néz bennünket / a vaksi idő / néz és / szégyenli / mulandóságát”.

Az idővel szembeni esélytelen játszma, amely a mesterséges intelligenciától a nagyapa diófájáig vezet vissza, ugyanolyan keserű játék Pintér Lajos költészetében, mint amilyen kíméletlen *A hatalom tornya* alcím mögött sorjázó, a mindenkori hatalom

működését rögzítő közérzet-versek szorongásos állapota. Semmivel se derüesebb hangulatok közé vezetnek a költőelődöket érzékeny lelkek párbeszédében megidéző költemények az *égi vendégek* és a *medalion* sorozataiban. Az itt közölt verseknek, akárcsak Pintér legtöbb költeményének, történetük van, vagy legalábbis elmondható valóságsháttérük. A költemények esetében viszont éppen a valóságreferenciák nyomnak legkevesebbet a latban. Azt, hogy a szerző a kötetbe iktatta például a „fociversei” eseményháttérét, nem az anekdotikus történetek közlése indokolja, hanem a pályatársak előtti tisztelgés, az őszinteség nyomatékosítása. Ugyanakkor például a *festő madara* című, egyetlen összetett szóból álló verséhez írott magyarázata, a *rempeholló* különálló versként (is) olvasható.

A költőnek a festészethez, a képzőművészetekhez kötődése egyenesen kibontható Pintér Lajos plasztikus, érzéletes és érzéki képi világából, verseinek akusztikája a lapidáris megszólalásokban is zenei, ütemben, ritmusban egyaránt idézi a klasszikus (modern) költőelődöket, és a szájhagyományos népköltészetet, gyakori belső rímei dalszerűségükkel a komoly, tehát esztétikai minőségként értelmezett játékokat, mint a gondok alól felszabadító tevékenység alaptípusát idézik, akárcsak a kötetet záró *tengerlátó* ciklus a régmúlt gyermekkor otthonát, a Tisza és az Alföld által behatárolt hely színeit, a Tisza virágzásának pazar élményét, közben egy percre sem feledve, hogy a tisztavirág voltaképpen az efemeritás hívószava: ennek vonatában kerülhetett ebbe a ciklusba az *öröknár: elmúltunk ötvenévesek* című vers.

Pintér Lajos költészetének kiemelendő jellegzetessége, hogy egyszerre korszerű és konzervatív, hogy harmóniát teremt a kísérlet és a hagyomány között. Teremtő kutatásai során a költő eljut a versellenes költészetig, a „nincs rá szavam” állapotáig, miközben magabiztosan mozgósítja a költemény ritmikái-akusztikai, képi tartományait, olykor verssorokat, képeket sajátját ki, de se nem az imitáció, se nem az áttekinthetetlen szövegvágytól létrehozásának céljával, hanem a költői hangsúlyok továbbgondolásának szándékával. A tisztaság, a hit, a jövőföltés irányából és irányába vezet ez a közéletinek és magánjellegűnek egyaránt értelmezhető líra, ami képbe vonja például Buda Ferencet és Tandori Dezsőt, a pályatársak közül megidézi Nagy Gáspárt, Baká Istvánt, Simonyi Imrét, a költőelődök közül Illyés Gyulát, Kormos Istvánt, Nagy Lászlót, Radnóti Miklóst, József Attilát, Weöres Sándort, Szabó Lőrincet, Sütő Andrást és másokat, a költő rájuk utalva/mutatva folyamatosan nyomatékosítja költészetének poétikai és morális előzményeit és azok vállalását. A kötet a megidézett nevek

tekintetében kecskeméti művészeti kislexikon tervezetként is olvasható, a Forrás folyóirat vonzaskörébe tartozó alkotók, írók, tudósok, képzőművészek nevei sorjáznak a versekben, némelyeket csupán említ, feljegyez a költő, másoknak egy vagy több verset is szentel, s így olyan művészi koncepciót teljesít ki, amelyben a saját poétikája mellé felsorakoztatja az alkotótársak munkájának egyéni olvasatát.

Az ezüst több szempontból is összegező jellegű gyűjtemény. A kötetből kapu nyílik szinte minden korábbi Pinter-kötet versvilágára, a motívumok, a képalkotó eljárások, a poétikai építkezés irányai és arányai, a gyermekkorban megtestesülő, a vágánsköltészet bukolikájában kifejezést nyerő múlt idealizálása, a jelen- és jövőféltés indulatos kifakadásai, a szellemi, erkölcsi és poétikai higiéné igénye, a dolgokhoz, emberekhez közelhajlás szándéka szálazza itt egybe a korábbi verseskötetekben felmutatottakat. Ugyanakkor az ezüst nem egyszerű versgyűjtemény. A költemények olvasata mellett ugyanis a kötetnek is van saját olvasata és intenzitása, amit a belső szervezettség, a címek, alcímek, ciklusok, utalások, értelmezések, motívumok, hangsúlyok, képek és metaforák egymásba hatoló kapcsolódása teremt meg.

(Ziccer Bt., *Kecskemét, 2007*)
Fekete J. József

„És veled mi lesz ebben a toronyban?”

Schein Gábor:
 Bolondok tornya

„A Sonnenstein tehát óriás camera obscura, de kérdés, kit szolgál e csodás napkö-optika”

Amikor Paul de Man az irodalmiság definitív jellegeként említi a félreolvasás, félreértés (*misreading*) fogalmát, azt nem a befogadó korlátaiból eredő hibaként szemléli, hanem az irodalmiságból, a szövegből, a nyelvből adódó „szükségyszerű és kiküszöbölhetetlen következményként”.

Lehet-e az irodalmi szöveg (a *Bolondok tornya* szövege) olyan dinamizmust megvalósító egység, ahol a jelentés teljes uralma mindig és gyógyíthatatlanul megbukik, és az interpretáció végtelen kényszerré válik?

Schein Gábor új kötetének, verses elbeszélésének rendkívüli nyelvi rétegeztsége, a szövegsíkok egymásnak feszülő, egymást kiegészítő játéka – úgy hiszem – mindvégig számot vet a poétikai jelentés önmagát felülíró, megújító szerepével.

Az olvasás, félreolvasás terminus (paradox módon) a szövegre koncentráció figyelmet követel. Különösen

egy 18. századi vedutafestő és egy Kőrmendről Ausztráliába kivándorolt, 2006 nyarán Európában utazgató ideggyógyász párbeszédéből és a kiegészítő szólalom(ok)ból építkező mű esetén. A kötet narratív síkja Bernardo Bellotto (művésznevén Canaletto) és Robert Nador közös, kétszázötven év időkorét felölelő utazását jeleníti meg. A mű keletkezésének körülményeiről, időpontjáról a lábjegyzetben megszólaló hang tudósít: „E pillanatban, 2006. augusztus 10-én délután öt óra-kor Robert Nador a 27-es szobában tartózkodik és az iróasztal mellett ír. *Alighanem most keletkeznek Bolondok tornya című művének első sorai.*” (8. o.) A szövegben kibomló utalások (főként két épületre koncentráció) szálaikat a fiktív megfigyelő tekintet gyakran lokalizálatlan, ám tapintható jelenléte fűzi össze. Az elbeszélés verbális jelei személyes értelemképzési mechanizmus eszközeiként jelennek meg, a mozaikdarabokban azonban rejtélyes módon család- és léttörténetek tükröződnek. Pirna Robert Nador számára nem csupán Canaletto iránt érzett tisztelete miatt meghatározó. „1940-ben Horst Schumann professzort nevezték ki az újra megnyitott Sonnenstein intézet igazgatójának. (...) A legyilkoltak közt volt a tizenhét éves Nador Panni is, Robert Nador nagyapjának húga, aki jelentős mozgásszervi sérülésekkel jött világra, és egy németországi intézetben ápolták.” (39. o.) Úgy tűnik, két épület történetében fedezhető fel az a kódrendszer, mely az utasok számára saját léttörténetük (egyik) lehetséges olvasatát rejti. A lábjegyzetek szövege alapján a „*Sonnenstein erődítménye 1670-ben épült. Ekkori formájából csupán a hatalmas külső védművek maradtak meg. (...) Az ezt követő másfél évszázadban a történelem az elmebajok orvoslásában juttatott neki változatos szerepet. 1811-ben Ernst Gottlob Pienitz itt rendezte be híres elmegyógyintézetét, amelyről nem túlzás azt állítani, hogy a modern pszichiátria bölcsője lett.*” (11. o.) A másik helyszín a bécsi Narrenturm, Európa első elmegyógyintézete. „A Narrenturm épületében 1971 óta a Patológiai és Antropológiai Szövetségi Múzeum gyűjteménye kap helyet. A maga nemében lenyűgöző, Európában egyedülálló gyűjtemény az emberi torzulások és megbetegedések teljes enciklopédiáját tartalmazza. (...) Ugyanakkor a kiállítás emlékeztet az épület eredeti funkciójára is.” (48–49. o.) A vedutából kiinduló elbeszélés a szöveg világában bizonyos jelölők szerepét felnagyítja, s ebben az olvasó, az értelmező (az utas) által kijelölt konfigurációban a textus retorikai lehetőségei is felszínre bukkannak. A szövegalkazatot szemlélhetjük úgy, mint amelynek koherenciáját a cselekményleírás szintjén megjelenő – a Sonnenstein és a Narrenturm bűvkörébe kerülő – mozgással, meghatározóan körmozgással kapcsolatos igei jelölők teremtik meg:

„A múlt bumerángja elröpi, (...) a [kört, melyet leír;”

„Várj, van itt más is! Tornyyot [építettem, hogy megtalálj. Számolj és keress!”

(20. o.)

„Én már sejtem a szabályt. [A titkos szám, mit a torony rejtett, a Nap futását vágja négyfelé.

Forog-forog a nagy kereplő,”

(21. o.)

„Hallottad, kattant a zár! (...) [Bob, szerintem bezártak bennünket. Most hajtja rá a riglit. És most elmegy.”

(30. o.)

A szöveg megközelítése során újra aktuálisnak érezhetjük Ricoeur szavait: „[...] az olvasó elvár valamiféle konfigurációt, (...) az olvasás a koherencia keresése. Az olvasás (...) az össze nem illő összeillesztésének drámája lesz, amennyiben a „meghatározatlan helyek” (*Unbestimmtheitstellen*) – Ingarden kifejezése – nemcsak azokat a hiányokat jelzik, amelyeket a szöveg az elképzelt konkretizációhoz viszonyítva tartalmaz, hanem a szövegben magában, egyértelműen a retorika szintjén bennefoglalt frusztrációs stratégiából is fakadnak.” (*A szöveg világa és az olvasó világa*). A szöveg, a narratív hagyományt újraértelmező szerző és az olvasó is kifejezésre juttatja a (szöveg)világot egységgé formáló elvárásait, s ebből az egymásrahatásból új műfaji látomás bontakozik ki. Ingarden és Ricoeur szóhasználatát követve „a mondatok egymásutániságának intencionális korrelátumaként (*Satzkorrelate*)” nyerhet meghatározást a szöveg világa. A számunkra egymás mellé nem igazán kapcsolódó mondatok, kijelentések, a zárt egységek utáni indokolatlan váltások, törések (úgy tűnik) a diszkontinuitás, a szétartó (le- és felfelé irányuló, forgást reprezentáló) mozgások jelenlétét képviselik a narrációban. A szöveg a történetelemek befejezetlenségével asszociációkra, a fikciós helyzetekkel kapcsolatos analízisre, lírizált kép- és gondolatsorokra alapoz. A prózai szöveg az epikumot epikus mozzanatokra bontja s ez nemcsak a formai, hanem a tartalmi réteget, a tematikus szintet is érinti. A szöveg jelentéstartományát (*Pirna, bolond festők, Bécs, önarckép*) ugyanakkor szinte észrevétlenül hódítja meg a betegség, az elkülönítés, a bezártság, majd elementáris erővel a borzalom nyelvi artikulációja. A Sonnenstein világában Paul Nitsche, a fajhigiéniai program elvi megalapozója, Horst Schumann, az intézet igazgatója, a T4 akció vezetője, Carl Schneider, az egyetem pszichiátriai intézetének vezetője és tanítványa, Josef Mengele bukkan fel.

„és az a boltozatos koponya, e
[tojásdad csoda, melyből gyógyvítő
gázok képlete int,

Horst Schumanné személyesen. Ő
a T4 akció professzor parancsnoka.”
(39. o.)

„Nitsche professzornak van ízlése.
[Ajándékba küldi a képeket
Heidelbergbe a hercegi szarvnak,
[hogy a tant
Az elfajzott művészetéről más
[meg alapozza.”
(41–42. o.)

A *Bolondok tornya* beszédmódjával Schein Gábor nyilván nem kívánja a szöveg mögött rejtőzködő elbeszélő szerepét a betegek, kitaszítottak (elzár-
tak és legyilkoltak) sorsát narratívába szövő hanggá minősíteni.

„Ferde
[arca, mint a tükör, megismerem
magam benne.”
(43. o.)

A nyelv mélyén rejlő dinamikus mozgás, melynek során a jelek stabilnak tűnő, ám újra és újra széthulló „különbségrendszerekbe” épülnek, s minduntalan újradefiniálандó jelenségekként tűnnek fel, „meghatározó, léteremtő szerep” bír. Derrida *différance* (elkülönböződés) fogalma a szöveg olyan dinamikáját reprezentálja, amely a különböző, a rendelkezésre nem álló (ami távol van) meghatározó erejét hangsúlyozza. „[N]yom, mely önmaga mint olyan sosem léphet fel, jelenhet meg és nyilatkozhat meg fenomenében. (...) A folytonosan differáló nyom sosem reprezentálja önmagát mint olyat. Megjelenülve eltörlődik, visszhangozva elnémul.” (Az *el-különböződés*) A tornyok világának leírása során alkalmazott jelsorokban, a metsző (ön)íróiában mintha a bolondok megértésének vágya, a lehetséges nyelvi metszéspontok kijelölésének kísérlete is megszólalna. A jelek alkalmazása során kimondhatatlan belső élményekre, a bennünk formálódó impulzusokra reagálva történetdarabokat artikulálunk. A szubjektív tartalom megragadása ugyanakkor mindig korlátolt megértési mechanizmus, retorizálás nyomán történik. Schein Gábor világában az objektumok a labilitást, széthullást reprezentáló helyzetben perceptuálhatók az én számára. A tárgyak térbeli elmozdulása, elcsúszása személy és objektum (az énsztruktúra és a tárgyak valóságának, materialitásának) egymásba játszását hangsúlyozza.

„A tornyok forgó köreiből senki
[sem szabadulhat,”
(61–62. o.)

A világot alkotó objektumok rendjét a tudat konstruálja, a hulló, bomló, „fel-feslő” szövegekben (ami van, széthull darabokra) mondható ki az igazi létpozíciót megragadó szó, a lét önmagában

nem rendelkezik szilárd (és felmérhető) strukturális koordinátákkal. De Man egy korai, 1969-es tanulmányában alkalmazott vakság – belátás (*blindness – insight*) fogalompár azt az aktust hangsúlyozza, melynek során a nyelvet használó saját félreolvasatát, értelmezését kivetíti a szövegre. Termékeny vakságról, további belátási lehetőségekről beszélhetünk tehát, melynek során a szövegtest részei figyelemre méltó hiányokat mutathatnak meg. Schein Gábor a bolondok asszociációs logikája felé is nyitott szövegvilága bátran és biztos intellektualitással áll e vakság elé. Mi lehet végső és azonos, strukturált és szocializált a 20. század fejlődésének mechanizmusában? A pírmai és bécsi utazások történetbe szövése a „metaelbeszélés”, a „metaszabály” nyelvfilozófiai, poétikai bírálata. A poétikai nyelv ilyen – önmagát felülíró – nyitottságát meghatározónak tartó szempontrendszerre, melyet – úgy hiszem – a *Bolondok tornya* szövegegyesége is magáénak vall, az utalások világát új alakzatok felé próbálja elmozdítani. Emellett (persze ironikusan) elegáns és precíz marad. A történetmozzanatok, piaci séták és toronymászások, tévéközvetítések és villamosozások a veduta valóságú perspektívájában jelennek meg. Cézanne a Montagne Sainte-Victoire-hoz való „felemelkedés” során – a realizálás (*réalisation*) művészi megvalósulását a látásadatok (*sensations colorantes*) megteremtésében látta. A létezés immanenciájának rögzítése során megszűnik a szem természetes (talán csupán konvencionális) beállítódása. Amikor a művész a valóságról vagy a belső világ rögzítéséről gondolkodik, a látást alárendeli a szemleleti redukció sajátos aktusának: „[F]elejteni, felejteni, (...) tökéletes visszhanggá válni”. Roppant koncentráció, Cézanne művészi erőfeszítésével rokon alkotói munka tükröződik a *Bolondok tornya* világában. A szöveggel való ismerkedéshez, a tornyok – szomorú és fájdalommal terhelt – történetének (félre)olvasásához az elbeszélés sorait nyújtom át utravalóként:

„Egy helyben
Ülj és hagyd, hogy a spirálcúszdán
[emeljen a lélek.”
(Jelenkor Kiadó, 2008)
Horváth Imre

Német versek az ágak és madárcsőrök bogozta horizontról

Kerék Imre: Virág, fa, madár

Kerék Imre költő műfordítói munkája épülő lírai életművének igen fontos része, mondhatjuk: éppen a fele! Önálló Rubcov- (1981), Rilke- (1996), Trakl- (1997) és Busta-kötet (2000) is fordított már, ám a magyar Paszternak-, Viszockij-gyűjtemények-

ben is jelentős mennyiségű opusszal szerepelt. Verses műfordításai közül nem csupán terjedelmével emelkedik ki Muszta Karim *Holdfogyatkozás* című drámájának magyar fordítása (1980), hanem haszonnal forgathatják ismeretekért és ízekért mindazon olvasók is, akiket érdekelnek a magyar líra keleti gyökerei, az ősi verselésünk világának rokon hangzásai. A műfordítói mesterségről a kilencvenes években egy vallomást is olvashattunk tőle az *Új Forrás* hasábjain (*A műfordítás fényűzése*. 1997. 9. sz.). Műhelytitkairól és eszményeiről abban a publikációjában mesélt igen érdekfeszítően, egyben azt üzentte, hogy maga is elsődleges költői teljesítménynek tartja a jó műfordítások elkészítését, akárcsak az előtte járók, köztük Fodor András és Lator László.

Kerék Imre ezúttal olyan műfordításait szerkesztette legújabb kötetébe, amelyek a német költészet legszebb verseit tartalmazza a virágokról, a fákról és a madarokról. 33 német költő alkotásait tolmácsolta Kerék Imre ezeken az oldalakon. Ha a magyar könyvkiadás olyan legendás remekre gondolunk, amiket Ferenczy Béni *Fák könyve* és Tandori Dezső *Lombos ágak szívverése* című kötetei fémjeleznek, akkor nem meglepő, hogy a gazdag flóras-faunás Somoogyban nevelkedett, majd a soproni erdők közelében élő költő is Hermann Hesse versének címét írta új művének homlokára: *Virág, fa, madár...*

Mintha csak a sokat szenvedett, ám a humánról meg sohasem feledkező Tollas Tibor versparancsát fogadta volna meg: *Fát ültessetek kertetekbe, / jó szót a szívekbe sokat. / Minden szó, mintha gyermek lenne, / gyümölcsöt termő gondolat. // Mert minden fában költő lakik / és minden költőben egy fa...* Kerék Imre saját lírájában is vonzódt a famotívumhoz, verses virágcsendéletei megejtő tisztaságúak s szépségűek, valamint költészetében hasonlóan jelen vannak a madarak, akár a költőtárs és barát Szepesi Attila költeményeiben. Szepesi külön kötetet is szentelt madarainknak (*A bohóc seregélyek!*) Bizony: Aligha van teljesebb mindenségmodell, mint a föld és az ég képből való együttes megörökítése, ahogy egy-egy fa összeköti őket. Ha még egy madár is rá-rászálldos az ágra, úgy a teremtés egészének metaélményéből részesedhetünk. Rilke szerint (Kerék Imre korábbi kötetében is közzétette ezt a verses intelmet) jól tesszük, akárkik vagyunk, ha este legalább kilépünk a házunkból, hogy megláthassuk végre fásult és csillagos-tul mindazt, ahol igazából lakozunk az univerzumban. (*Köszöntő*, 30–31. o.) Minden modernkori dunántúli költő nagyszüleje, Vörösmarty Mihály is a *boszorkánydombi égig érő tündérfával* kapcsolja össze az elemeket. Nem tudható, kinek van nagyobb szüksége az eget a földdel egybetartó fákra: a harmóniakat őrzőknek vagy az egyen-

súlyukat veszített lelkeknek? Korunk szorongó embere, ahogy pszichológusnál a bejelentkezett, elég, ha lerajzol egy vagy inkább két fát, s a jelekből olvasni tudók máris megmondják, ki fogta a ceruzát? Szerencsére, a költők oly művesen és bravúrosan ábrázolnak eget, lombot és énekes madarat, hogy szinte eltanulható tőlük valamiféle egyszüllyeremző lelki autotrénning. Gyógyító idillről vallanak a német költők Walter von der Vogelweidétől Goetheig. Aki meghallja Vogelweide rimbokrának csilingelését, az már könnyedén ráismer Rilke modern kompozícióiban is a sorvégenkénti echózásokra.

Létezőspártiak lehettek ugyancsak mind szemlélődésükben, mind gyakorlatiasságukban egyaránt. A nagy géniusz (és miniszter) Goethe még az erdőben talált virágot sem tépte le, hanem átültette. Így volt-e valójában, vagy csupán mindez a szerelem virágszimbolikája? Mindenesetre a gyöngéd, de mégiscsak hús-vér szerelem allegóriája álljon itt Kerék Imre műfordításában a kötetből:

TALÁLKOZÁS

*Jártam az erdőt
szál-egyedül.
A gond a szívemből
messze röpült.*

*Árnyékból villant
egy kis virág,
mint tündöklő szem,
csillagi láng.*

*Föle hajoltam,
de súgva kért:
nem lenne kár az
Életemért?*

*Kivettem akkor
tővestül én,
s kertembe vittem,
házam elé.*

*kerestem neki
egy halk zugot;
beástam újra,
s most ott ragyog. (11. o.)*

Kerék Imre magyar dalváltozata méltó a minden, már eddig elkészült magyar variánssal való egybevetésre! (Szabó Lőrinc is magyarította a *Gefunden-t*, a Goethe-vers szerepel a híres *Örök barátaink* című gyűjteményében.) A német Lied félrímes strófáit, ahogy Arany János is elvárta volna, a tiszta rímnél is becsesb asszonáncokkal ékesítette föl a soproni költő. Az 5 és 4 szótagszámú sorokat változtató énekszöveget nem csupán a hangsúlyviszonyoknak megfelelően kell ritmizálni, mivel skandálnunk is lehetséges. Kerék Imre műfordítói bravúrájának, a szimultán verselés mesteri alkalmazásának lehattunk tanúi itt, s ott szintén, ahol Matthias Claudius *Egy forráshoz* című költeményének

magyar átültetését olvashattuk! A nyolcadik oldalon:

*Zöldfenyű kis forrás, itt láttam
Nemrég Daphné először én!
Kedves, halk hajzaid sodrában
Képe rezgett, mint csodás tünemény!*

Vogelweide a XIII. században hunyt el, Matthias Claudius 1815-ben. Egy emberöltővel később, 1843. június 7-én, a tübingeniek pedig Hölderlint siratták, akiről végül már csak egy asztalos gondoskodott. Sokan nem is sejtették, hogy kit vesztett a német költészet e szegény, csöndes félbolond személyében. A Neckar-parti tavakat, fákat és bokrokat szemlélő Friedrich Hölderlin élete első felét a harmonikus görög eszményeknek szentelte, azonban másik felében már (Szabó Ede szavaival) „a hangtalan árnyékvilág fogadja be”. A bizakodó és kiegyensúlyozott művészlét delén egy pillanatnyinak tűnő balsejtelemből négy évtizedes folyamatos katatón állapot lesz. Mint ha a következő, közismert vers, tankönyvek s antológiák mintarabja, remekmű már teljességében tartalmazná szerzője hátralévő életszakaszát:

AZ ÉLET FELÉN

*Csügg sárga körtékkel és
Vadrózsákkal telten
A táj a tótükörbe,
Melyen a hősín hattyúk
Csóktól mámorosan
Merítik fejüket
A szent-józan habokba.*

*Jaj, nekem, hol veszek én, ha
Tél jön, virágokat, és hol
Napsugarakat,
És árnyékot a földön.
A falak némán,
Hidegen merednek, a szélben
Zörögnek a szélkakasok.*

Egyetlen írásjel: egy vessző csak az eltérés a könyvben: Erich Fried versének utolsó strófájában nincs írásjel a *Napsugarakat* és az *És árnyékot a földön* sorok között. A Hölderlin-fordításban: van. Az apróka különbözőség mellett az egyezés azonban, ahogy mondani szokás, szószerinti. A német költő tulajdonképpen vendég-szöveget illeszthetett a költeményébe, így verse testének felét már készen kapta, addig a magyar fordító maga végezte el a Hölderlin-vers magyarítását is. Míg Erich Fried versében a modern költő a klasszikushoz való szellemi viszonyáról olvashatunk, addig Kerék Imre fordításában ez a fajta kapcsolat háromszögűvé válik: a műfordítónak azonosulnia kellett munkája során Hölderlinnel, majd a hölderlini örökséget vállaló Frieddel is. Ez a magyar fordítás kuriózuma, ez a *szellemi háromszög*.

Kerék Imre éppen olyan formai és gondolati hűségre törekedett e német

költők verseinek műfordításai során ezúttal is, mint amihez az ezerkilencszáznyolcvanas esztendőkből Fodor Andrásék már gratuláltak. Akkor Goethe *Vándor éji dala* című kisszerkezetének annyi magyar változatát faragta ki egymaga, mint egész nemzedéke együttesen. „S mint valami kényes cizellálást igénylő ötvösmunkát ma is megcsodálhatjuk a maradandónak bizonyult 4. számú variánst a *Rézholdak, réznapok* (1985. 75. o.) című kötetben: »A csúcsokat már csönd / Öleli át. / Alig rezdíti fönt / A lombkoronát / Sóhaj-könnyű fuvallat. / Szendereg fészken a madárhad. / Az éjszaka, várj csak, / Meghozza nyugalmad.«”

A kötet végére érve az fogalmazódott meg e sorok írójában, hogy a *Virág, fa, madár* című műfordítás-gyűjtemény költője, Kerék Imre, nem szerkesztői kérésekre, sem más alkalmakra, hanem valóban a maga és a hozzá közelálló olvasók gyönyörűségére hozta létre ezt a kötetét. Köszönet érte, mivel műfordításaiból mind a német, mind a magyar erdők zúgása hallik, avar és gomba illata árad, s a nyelv szavanként a számóca ízeire ismer. S még csak el sem tévedhetünk, miközben bebarangoljuk e versek tájait és évszakait:

*Távoli völgyem vagy nekem,
Elsüllyedt, titokzatos tájam.
Ha fojtogat gond, gyötrelme,
Árnyékországból elküldöd utánam
Mese-varázsú sugarát szemednek,
Hogy mindent elfeledjek,
S vakságomban rádtelek újra.*
(Hesse: *Gyermekkor*, 52. o.)

(Kaposvár Megyei Jogú Város
Közgyűlése, 2008)
Németh István Péter

Sári László: A Himalája arca

Ázsiáról és a végtelenségről
– Nyugat-keleti utazás

Mikor a szerző boldogult diákéveiben útnak indult – Budapestről csak képzeletben volt csatlakozás a Himalája kies, vagy kietlen tájai felé. Mégis milyen gazdag volt ez az álombeli, nincstelen zárandókul! Igaz, nem sokan jártunk rajta. Tarisznánkban táplálékul csak néhány agyonolvasott, régi könyv, nagy nehezen megszerzett, majd féltékenyen őrzött folyóiratcikk szolgált, és a fantázia, mely egy távoli, a magunkénál sokkal, de sokkal különb világ álomképét vetítette elének.

Tehát ott tanyázott Sári László is a hetvenes években, a pesti bölcsészkar legfelső emeletének eldugott sarkában, a kevésszámú orientalista szűk körű társaságában. Tudományunk a

maga „haszontalanságában” is tiszteletreméltó stúdiumnak számított, meghúzhattuk magunkat a fölénk magasodó és megfellebbezhetetlen tekintélyű *Ligeti Lajos* professzor köpönyege alatt, ő osztogat nekünk: vagy jót, vagy gonoszt. Hozzá képest akár egyenlők is lehettünk volna. Mestert és diákot egyöntetűen megillette a tanár urazás, az előbbieket esetében tiszteletből, az utóbbiaknál enyhe iróniával fűszerezve. Az egyetem akkori beltenyészetében afféle garabonciásoknak tartottak bennünket, kiríttunk a népes tanszékek orosz vagy angol szakosai közül, s bár a jövőnk éppoly sűrű ködbe burkolódzott, mint a Himalája bércei, az orientalisztika jó menedéknek bizonyult a diákevek alatt és sokszor még azon túl is, ha végzés után sikerült visszakerülni az akadémiai körökbe. Olykor több tudós tanárember húzódott meg egy-egy orientalista tanszék árnyékában, mint ahányan mi, diákok látogattuk az előadásokat.

Az orientalisztikát azonban gyanakvás vette körül, s azt nehéz volt eloszlatni. Hiába cserélték ki a háború előtti őstörténeti cégért belső-ázsiaira, kelet-ázsiaira, nyílt titok volt, hogy gyakran ugyanaz a megátalkodott törekvés tartotta életben bennünk a Kelet iránti érdeklődést, mint ami Juliánuszt, vagy Kőrösi Csomát indította útjára annak idején. Hiszen ha lehetett volna... meg sem állunk a Himalája tövéig, vagy tán még azon túl is bekalandozzuk a „griffmadarak lakta” tenger melléket, amerre nem járt még utazó. De nem lehetett, nem engedtek ki a falak közül.

A harminchatféle hadifortély közül legelső a menekvés, tartják a régi kínaiak, így rugaszkodtunk el mi is a csekély érvényesüléssel kecsegtető honi valóságtól, neki a nagyvilágnak – igaz, csak gondolatban, de – elindultunk, szöktünk Kelet felé.

Sári László jellegzetes alakja ennek az orientalista nemzedéknek. Ő mindvégig, ma is azt a szellemi beállítottságot képviseli, mely kimene-kít a jelenvaló világ gyötrelmei közül „szent Kelet vesztett boldogsága” (Ady) felé. Ma már szabadon közzé-
tehetünk abban a világban, melyet régen úti lehetőség, tapasztalatok híján irodalomból és fantáziánkból népesítettünk be. Vajon véget ért-e a gondolatban zárandoklás romantikus korszaka? Az álmok nem hazudnak, beteljesedtek. Sári László azóta már a valóságban is bejárta álmaink ország-útjait, könyvében bennünket is magával visz, magával ragad.

Lehetőség nyílt arra, hogy e sorok írója megtudakolja a *Nyugat–keleti utazás* szerzőjétől: ugyan mi remény-ségünk lehet manapság a keleti út

távlatába nézve? Sári tanár úr a könyv második részében – *Ázsiáról és a végtelenségről* – megfogalmazott axiómája szerint az ázsiai út annyival többet ér, mint amennyivel finomabb a valósághoz való illeszkedése. Véleménye szerint az örökkévalóság távlatában, az élet és halál viszonylatában a régi keleti ember elkerülte e tragédiába vezető, világmölgő konfliktusokat, mivel a keleti gondolkodásban egy pillanatra sem veszi az ember önmagát és a világot állandónak. Tudomása van a változások lényegéről, s mert nem törődik azzal, hogy kézzelfoghatóan ragadja meg a változásokat, olykor attól sem riad vissza, hogy nem ragadja meg.

Milarepa, a tibeti remeteköltő írja: „*a folyvást bolygó létvilág csak délibáb*”. Ezért nincs is mit megragadni rajta. „*Bizony a sok álommal és a sok beszéddel együtt jár a hiábavalóság. Ezért féld az Istent!*” – mondja a Prédikátor.

Minél távolabbra jutunk Kelet felé, annál kevesebb „nem” hallatszik, annál jobban kerülnek a régi keleti kultúrák lakói az összeütközést, annál inkább tessékellik maguk elé a valóságot, vagy rugalmas távolságot tartva szegődnek a nyomába. Készenlét az örökkévalósághoz, ez a közérthetőbb, jobb keleti út lényege, ahol nem ér véget az idő az individuum életével.

Nem olvasni, hallgatni is kell Sári László könyvét. Sokan vagyunk, akik az író hangját ismerjük, hiszen ha ma már nem is szól bambuszfüvolszignál keleti műsorai előtt, mi nem felejtjük el a melódiáját. Sári László lelkestől orientalista, testileg azonban rádiós, tehát valóságos helyszíni közvetítéssel szolgál térben és időben: milyen is a *Himalája arca*. A hegység ráncai, a közel kilencezer méter magasra gyűrődött hegylánc nem akadály, sem az idő mélysége, mely átgyúrja a kontinenseket, megroppantja a vastag földkérgét is, és hallatlan magasságokba dobja az egykor tengerfenéken araszoló élet megkövesedett maradványait. Az emberi szellem ott nem a hegyek és vizek felett lebeg, hanem igyekszik elkeveredni bennük, jó viszonyban, barátságban élni velük attól függetlenül, hogy vallásuk milyen istenekkel népesítették be a világot. Ebből táplálkozik a jellegzetes keleti szinkretizmus.

Am zavarba ejt, hogy az ősi kultúrák örökösei a térségben: India, Kína, vagy a távolabbi Japán viszonya ma már nem tesz olyan egyértelmű tanúbizonyságot az ázsiai szellemi-vallási szinkretizmus felsőbbrendűségéről. A Nyugat megrontotta volna a világ keleti felét, megmászták a csúcsokat, mint a csiga a virág szirmait? A haszonelvű verseny, az eszmék erőszakos terjesz-

tése korában jó-rossz, minden körbefut a bolygón egy nap alatt. Keleten is sokan szeretnének elévülhetetlen érdemeket szerezni a múlt lerombolásával. Olyan mozgalmak, forradalmak zajlottak arrafelé is, melyek semmiképpen sem érdemelnék meg a „kulturális” jelzőt. Az örökkévalóság idillje ma már a Himalája árnyékában is pusztán a képzelet műve, tűnő délibáb. A zárandoktat ellettek a szemetelő kirándulók és a szellemi extrém sportok „szerelmesei”.

Vannak, akik azt erőltetik Nyugaton és Keleten egyaránt, hogy legyen az emberiség égtájaktól független egység. Ugyanakkor keressük azt (*Szabó Lőrinc*től kölcsönözve a fordulatot), aki és ami a „kedvünkért az ellentéte” lenne ennek a nemszemetem világnak – erre pedig Keleten van még remény.

Sári László könyvének mondanivalója eszmi, olykor még megfogalmazásában sem tér el attól, ami mellett már annyiszor hitet tett. Megérkezett hát zárandoklata céljához, Nyugatnak vetett háttal is amellet szól, hogy szellemi értelemben minden visszafordul oda, ahonnan elindult. Figyelme, érvelése: mély meghajlás Kelet felé, mert számára ott töményedik a világ a maga igazi valóságában.

A szerzővel utazunk az igazi Himalája szelíd vagy goromba tájain, gondolati és érzéki valóságban – a zárandokút, a tanulás pedig mindhalálíg tart. Olyan célok felé, mint például az irdatlan magasságban nyújtózó szellemi fennsíkon *Kanam* falu, annak is kolostora, ahol *Kőrösi Csoma* három esztendőn át tanyázott valamiféle derűs ataraxiában. Jóllehet semmiféle út már nem vezet tovább onnan, szerzőnk mégsem áll meg, halad tovább úttalan utakon. Emberek után ő is a hegyekkel barátkozik, megismeri a *Kimmer Kailást*, a „világ-hegy” valóságos testvéri közelségébe kerül, majd Milarepa költészetének szárnyaira kap saját fordítói invenciójával. Ismeri a keleti illetant, nem siet és mindenre rácsodálkozik, ám a meglepetés legkisebb jele nélkül.

Sári László emblemikus figurája a szinte járhatatlan utak szélén „derűs türelemmel” kopácsoló kötőrő, aki tudja, akárcsak a kínai „bolond” *Jü*, hogy ő maga, azután meg leszarmazottainak serege egyre gyarapodva kopatja a magaslatokat, így aztán azok egyre kisebbek lesznek, ők meg egyre győzedelmesebbek. (Nem beszélve a hó, a jég és a vihar szorgalmas munkájáról.) Mindehhez képest a roppant kéregmozgások csupán egy-két ujjnyival képesek a hegy természetét növelni.

(*Kelet Kiadó, 2007*)
Erdős György

Számunk szerzői

Andrić, Ivo (1892–1975) Nobel-díjas szerb nyelvű boszniai író, költő, műfordító. Magyarul legutóbb megjelent kötete: A lóportorony (elbeszélések, 1974); Híd a Drinán (regény, 1982); Omér pasa (regény, 1984).

Bognár Ferenc 1958-ban született Fertőendrédén irodalomtörténész, a Szegedi Tudományegyetem oktatója. Főként 18–19. századi orosz, valamint szerb irodalomtörténettel foglalkozik, e témakörökben számos tanulmánya mellett néhány önálló kötete is megjelent már.

Brokés Ágnes 1940-ben született Kaposváron. Festőművész, költő. Gyűjteményes kötete, Jó hely címmel, 1996-ban a Magvető Kiadónál jelent meg.

Czapáry Veronika 1976-ban született Győrben. Író, pszichoanalitikus, feminizmus- és tükörelmélet-kutató.

Czigány György 1931-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Égi kémia (versek, 2008).

Deák László 1946-ban született Budapesten. Költő, író, szerkesztő, az Orpheusz Kiadó igazgatója. Legutóbb megjelent kötete: Emlékkönyv (versek, 2006).

Erdős György 1944-ben született Budapesten. Sinológus-japanista. Japán nyelvből fordít.

Fekete J. József 1957-ben született a jugoszláviai Omoravicán. Kritikus. Zomborban él, a Zombori Rádió magyar műsorának felelős szerkesztője. Legutóbb megjelent kötetei: Mit ér az irodalom, ha magyar? (tanulmányok, 2007); Teremtett világok (Imádságos kolostor II.) (2007).

Gál Ferenc 1961-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent kötete: Újabb jelenetek a bábuk életéből (versek, 1998).

Gáti István 1979-ben született Budapesten. Költő. 2004-től jelennek meg versei.

Halmai Tamás 1975-ben született Pécsen. Verset, prózát, kritikát, esszét publikál. Önálló kötete: Amsterdam blue (versek, prózák, 2005).

Hegedűs Imre János 1941-ben született Székelyhidegkúton. Irodalomtörténész. 1984 óta Ausztriában él. Legutóbb megjelent könyve: Benedek Elek monográfia (2006).

Horváth Imre 1966-ban született Sopronban. Szülővárosában él. Tanár, irodalmár, a PTE Irodalomtudományi Iskolájának doktorandusza. Írásai 2003-tól tanulmány- és konferenciakötetekben jelennek meg. Kutatási területe elsősorban a dramatikus és narratív teológia, a teológiai nyelv artikulációja és Hans Urs von Balthasar eszkatológiája.

Inzsöl Kata 1988-ban született Győrben. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Az ELTE BTK hallgatója.

Iván Csaba 1957-ben született Keszthelyen. Győrött él. Újságíró, a Krúdy Gyula Gimnázium tanára. Önálló kötete: Naptárlapok. Érdekességek a Dunántúl kultúrtörténetéből (2002).

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Önálló kötetei: Hidegláz (versek, 2001); Zalán-verziók. Z. T. három évtizede (2004).

Kerék Imre 1942-ben született Háromfán. Költő, műfordító. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Virágvölgy (összegyűjtött versek, 2002).

Láng Csaba 1964-ben született Miskolcon. A Miskolci Egyetem filozófia szakán szerzett diplomát.

Lator László 1927-ben született Tiszaszásváron. Költő, esszéista, műfordító. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Az egyetlen lehetőség (válogatott versek, 2007).

Lázár Bence András 1989-ben született. Költő. Szegeden él. A Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karának hallgatója.

Makai Péter 1972-ben született. Veszprémben él. Egyetemi tanársegéd a Pannon Egyetem Antropológia és Etika Tanszékén.

Marafkó László 1944-ben született Győrben. Író, újságíró, szerkesztő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Búcsúregény (2006).

Méhes Károly 1965-ben született Pécsen. Költő, műfordító, hírlapíró. Legutóbb megjelent kötete: Hollander Emőke meztelenül. Rövid életek (2007).

Mezei Gábor 1982-ben született Gyöngyösön. Költő. Budapesten él.

Nagy József 1957-ben született Magyarokanizsán. Táncművész, koreográfus, rendező. 1986-ban alapította a JEL Színház nevű mozgásszínházat.

Németh István Péter 1960-ban született Tapolcán. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: „Kalitkám is madár”. Czigány György költészete (2006).

Pintér Lajos 1953-ban született Szegeden. Költő. A Forrás című folyóirat szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: ezüst (versek, 2007).

Stiller Kriszta 1973-ban született Budapesten. Költő. Gyömrőn él.

Stolcz Ádám 1989-ben született Győrben. Költő. A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban érettségizett. Az ELTE BTK hallgatója.

Sulyok Vince 1932-ben született Ménfőn. Könyvtáros, költő, író, műfordító. 1957 óta Norvégiában él. Legutóbb megjelent kötete: Szegény ország. Saját versek és fordításában külföldi költők versei, melyek az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatosan íródtak (2006).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.)

Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Mosonmagyaróvár:

Könyv- és Zeneműbolt (Flesch K. u. 1.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),
Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

**Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:**

9002 Győr, Pf. 45.

E-mail:

szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu

M Ű H E L Y

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2009. XXXII. évfolyam, 1. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu. Honlap: www.gymuhely.fv.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél, valamint a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (Budapest VIII., Csokonai u. 6., levélcím: LHI, 1846 Budapest, Pf. 863.). A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2009. évre: 2500,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

nka

Nemzeti Kulturális Alap

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 09001
